Азерб
4-29

بویوك موضوعلرده

اوفاق فکرلر

ربة الادب، ملكة القلم پرنسس سیده قدریه خانم حسین حضرتلری !

عرض احترام هدیه‌سی اولمق اوزره حرم عصمتگزدن بڭا کوندرلمش «مخدرات اسلام» ی، «تموجات افکار» ی هر برینی برر جلسه ده نشاطله مطالعه ایتدم. بلاغت ادبیه‌گزه مفتون نیتم تأثیریله، اولگی اثرگزه ادبی انتقاد کبی بر مکتوب یازوب، جواب آلمق شرفنه ده نائل اولمش ایدم. جوابگزه هر جهتله قناعت ایتدم. قلمگزڭ اقتدارینه، معلوماتگزڭ اتساعنه، حریتله برابر افکارگزڭ استقلالنه تحسین ایتدم.

عالم اسلامیتڭ خدور ادبیه‌سنده برر فخر ملی اولمق صفتیله اثبات وجود ایدن فاطمه علیه، نگار خانم، لیلا خانم، نزیهه بشار، امینه سمیه، سالمه ثروت خانم، همده آراده اڭ پارلاق سیما اولمق اوزره خالده ادیبه خانم کبی ربات الادبڭ وجودلری برکه‌سنده قلوب ملیه‌مز شاد ایدی، مفتخر ایدی. علوم اسلامیه‌سی واسع، بلاغت عربیه‌سی کامل، افکار نیره‌سی مستقل سزڭ کبی بر ادب سیاره‌سنڭ، اسلامیت استقبالنه بشارت اولمق اوزره، شو نیرات منظومه‌سنده، شرف بروجنده اسلامیت افقنده طلوعی بڭا غایت بویوك امید، غایت بویوك ممنونیت ویردی.

سزه، همده محترم اسملری شو کتابڭ جلدینه زینت اولمش اسلام ادیبه‌لرینڭ هر برینه احترام یولیله، سزڭ نامگزه شو کتابمی تقدیم ایتدم. قبولنه تنزلگزی بیلوب، شکر ایتدم. صوڭره آثار ادبیه‌گزدن «نه‌لرم» ی مطالعه شرفنه‌ده نائل اولدم. بویوك موضوعلرده اڭ آغر حقیقتلری بوتون فنونڭ مختلف لسانلریله او قدر آچیق او قدر سهولتله بیانگزی کوروب، سزڭ حرم عصمتگز کبی ادب حرمنده شو کتابم کبی «اوفاق فکرلری» ی تقدیم جسارتینه، عاقبت، اوتاندم.

ادبگز محرابنه تقدیم قیلنمش شو قربانمی شو دفعه قبول قیلگز. جسارتم قصورینی انشاء الله بوندن صوڭ تدارك ایدرم.

موسی جارالله.

Джарулла, Муса (Бигиев, М.)

Маленькие мысли в больших проблемах.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ,
Типографія М-А. МАКСУТОВА.
Басковъ пер., д. № 34.
1914 г.

موسى جارالله .

Азерб.
4-299

بويوك موضوع لرده

اوفاق فكرلر

انتقاد مقالەلرى صورتيله يازلمش ايسەده ، موضوعڭ اهميتنه كوره كتاب شكلنده طبع قيلنوب ،

قبولنه تنزلارى معلوم اولدقدن صوڭ، ربةالادب ملكةالقلم پرنسس قدريه خانم حضرتلرينڭ حرم عصمتلرينه خالصا لوجهالادب، احتراما لادبيةالاسلام مؤلفڭ رجاسيله تقديم قيلندى .

كتابڭ مندرجاتى :

١) قلم اربابنه بر رجا .
٢) الفقر فخرى سوزى حقنده .
٣) كاد الفقران يكون كفرا سوزى حقنده .
٤) اختلاف امتى رحمه حقنده .
٥) انسانلرڭ فرشتەلردن آرتقلغى .
٦) آدمڭ عصيانى .
٧) حسنڭ عقليلگى شرعيلگى حقنده .
٨) حرام رزقمى؟ دگلمى ؟
٩) قران كريم مخلوق دگلدر .
١٠) خلافت اسلاميه حقنده .
١١) نبى اسلام عليه الصلاة والسلام حضرتلرينڭ آتاسى آناسى حقنده .
١٢) رهبانيت حقنده .
١٣) تصوف حقنده .
١٤) هو كلمەسى حقنده .
١٥) عقلڭ هم عالم وجودڭ نسبتلرى حقنده يدى ملاحظه .
١٦) معجزەلرڭ حقيقتى ، علوم نظرنده معجزەلرڭ قيمتى .
١٧) اسلاميت ده معجزەلرڭ قيمتى .
١٨) اسراء ، معراج كبى حادثەلرڭ فائده ادبيەسى .
١٩) قران كريمده مذكور عرش بلقيس قصەسى .
٢٠) اسراء ، معراج حادثەلرينڭ حقيقتى .
٢١) اسراء ، معراج يقظەده ايدى ، دليللرى .
٢٢) دينى مؤتمرلر حقنده .
٢٣) قران كريم ترجمەسى حقنده .

Тип. М-А. Максутова. СПБ., Басковъ пер., д. 34.

قلم اربابنه بر

رجا

محترم مدرس ضیا افندی الکمالی حضرتلرینڭ «الله عدالتی» اسملی اثرینی بر قاچ سنه مقدم، یولده پویزدده کیدر ایکن، مطالعه ایتمش ایدم. یاکی طبع قیلنمش یاکی اثرلرڭ هر برینی ممکن اولورایسه، آلورم، مطالعه ایدرم. شو کتابڭ گوزل اسمی موضوعڭده صوڭ درجه اهمیتی رغبتمی دها زیاده آرتدردی. آلدم، باشدن اخیرینه قدر اوقودم.

«غایت بویوك موضوعده اڭ اوفاق فکرلر، مزه‌سی یوق سوزلر!» دیمش ایدم‌ده، او وقت شویله قالمش ایدی.

مطالعه ایدر ایکن کتابڭ صحیفه‌لرینه قورشون قلمله اشاره‌لر صزمش ایدم. شو کون کتابلرم آراسندن او اوفاق کتابی آرادم، بولامادم. کتابڭ مندرجاتی‌ده خاطرمده قالمامش. لکن بیلورم، خطالری ده، هم ادب عقل خلافنه سویلنمش سوزلرده وار ایدی، بلکه بایتاق ایدی.

مثلاً: مسئله‌لری ایضاح یولنده حکایه قیلنمش اوچ مثل، اوچ قصه، انبیالرڭ لسانلرینه وضع قیلنمش اعتراضلر شکایتلر، اللهڭ کلامنه وضع قیلنمش جوابلر، بیانلر- شو شیلرڭ هیچ بری علم نامنه قبول قیلنه بیلور شیلردن دگلدر.

کتابده وجوب عقاب کبی، نصرانیت عقیده‌سندن استعاره قیلنمش فکرلرده وار ایدی. شویله عقیده اسلامیت عقیده سنه البته خلافدر.

درست، کلام مذهبلرنده وجوب عقاب مسئله‌سی واردر. لکن «آتالرك گناهلری شوملغیله بالالرینی صوقور، آیاقسز قولسز یاراتمق کبی عقابلر» بزم اسلامیت عقیده‌سنده یوقدر.

من اهتدی فانما یهتدی لنفسه، ومن ضل فانما یضل علیها. ولا تزر وازرة وزر اخری...

«ام لم ینبأ بما فی صحف موسی. وابراهیم الذی وفی: الا تزر وازرة وزر اخری.»

درست، طبیعتده، اللهك حکمت الهیه‌سیله وضع قیلنمش «وراثت قانونی» واردر: آتالرك آنالرك خسته‌لکلری بالالرینه انتقال ایدر. لکن شو وراثت قانونی آتالرك گناهلری شوملغیله بالالری مواخذه ایتمك، اللهك قهرینی، غضب هم انتقام یولیله، بالالره یاغدرمق کبی عقاب دگلدر. یعنی اللهك خطابنه عصیان جزاسی دگلدر. بلکه طبیعی سببلره مترتب اولور حادثه‌لردر.

شو خصوصده، یعنی خسته‌لکلرك انتقاللری خصوصنده، انسانك طینه‌سنده ایکی خاصه واردر: بری قابلیت خاصه‌سی. بوكا کوره بالالره آتالرك خسته‌لکلری انتقال ایدر. دیگری مدافعه خاصه‌سی، یعنی موافق دگل حاللری دفع ایتمك خاصه‌سی. انسانك طینه‌سنه عنایت الهیه احسانیله مدافعه قوتی ویرلمشدر، اوقوتك برکه‌سیله موافق دگل حاللری طبیعت اوزندن دفع ایدر، انسانك طینه‌سی سلامت قالور.

«وما اصابکم من مصیبة فبما کسبت ایدیکم. ویعفو عن کثیر.» آیت کریمه‌سی بوكا اشاره اولسه کرك. یعنی: هر مصیبت هر خسته‌لك انسانك اوز الیله کسب قیلنور ایسه‌ده، طبیعتده وار مدافعه قوتیله انسان او مصیبتلرك اکثرندن قوتولور.

روایه، رومان کبی اثرلره «تمادح» یاخود «تهاجی» اصولیله انتقاد یازمق بزده براز وار ایسه‌ده، دینی یاخود فنی اثرلره انتقاد یازمق

آزدر. مؤلف افنديلرك خاطرلريني صاقلامق نزاكتيله اولسه‌كرك، «شورا» مجله‌سی‌ده كتابك مطبعه‌سندن، بهاسندن، كاغدندن خبر ويرمك، مطالعه‌سنه توصيه ايتمك كبی عادی شيلرله قناعت ايدره.

محترم مشهور مدرسك حر قلميله يازلمش اثرلر طلبه‌لرك‌ده، امام افنديلرك‌ده فكرلرينه نظرلرينه البته تأثير ايده بيلوره. بوڭا كوره، محترم عالمك معتبر خاطريني عمومك خاطری حرمتينه فدا قيلوب اولسه‌ده، «دينی تدبيرلر» اسملی يا ڭی چيقمش اثرك مندرجاتنه دائر انتقادمی مجبوريتله يازدم.

«دينی تدبيرلر» مؤلف افندی طرفندن هديه اولمق اوزره، شو سنه يانوار اون‌ده بڭا ايرشدی. باشدن نهايه‌سنه قدر مطالعه ايتدم...

اورتاچه قطعه‌ده، ٧٥ صحيفه‌دن عبارت شو اثرك ٧٣ صحيفه‌سنده تدبير نامنه بر شی كورمه‌دم. كتاب‌ده درج قيلنمش مسئله‌لر غايت بويوك ايسه‌ده، محترم مؤلف افنديڭ قلميله يازلمش سوزلر فكرلر، مسئله‌لرك اهميتلرينه موضوعلرك بويوكلگنه نسبتله، غايت عاديدر، بلكه اوفاقدر.

محترم مؤلفك فكرلرينه عائد انتقادمی يازمقدن مقدم، قلملرك ادبنه دائر بر قاچ سوز سويله‌مگی مناسب كوردم. قلم اربابنه رجا كبی بر شی اولور.

١) بز، عموميتله همه‌مز، اوزمزك اوفاق خدمتلرمزه هر وقت تحمللرندن زياده قيمت ويرورز. اكثريتله لسانمزده فكرمزده خطا اولور ايسه‌ده، رومان كبی اثرلری يازار ايكن، «لسانسز جانسز» ملتمزه «ادبيات» طوغدرمق، لسان اوگره‌تمك، وجودلرينه جان اورمك، ايده‌يال تيپلر كوسترمك كبی بويوك خياللرله دماغلرمز قابارمش اولور. ايكی گنه يول شعر، ياخود بر رگنه مقاله يازه بيلور ايسه‌ك، بوتون همتمز «سفيل، بدبخت» ملتمزی تكدير ايتمك غيرتلرينه منحصر قالور.

دینی موضوعلرده یاخود اجتماعی مسئله‌لرده برر مقاله، یاخود برر کتاب یازمق شرفنه ده نائل اولور ایسه‌ك، هر بر سوزمز اسلامیتی شریعتی بوتون ملتی اصلاح سوسلریله تزیین قیلنمش اولور.

لسان اوز لسانمزدر، باش بلکه اوز باشمزدر؛ لکن اجتماعی حاللرمزه نظر ایدر ایکن کوز اجنبیلرك کوزی اولور.

شو حریت عصرنده بز هر خصوص ده یاتلره تقلید ایتدك. ایندی شو کون اجتماعی، دینی، سیاسی حاللرمزدن بحث ایدر ایسه‌ك، ملتمزه هر وقت یاتلرك کوزیله یوقاریدن نظر ایدر اولدق؛ اسلامیته ده اجنبیلرك کوزیله باقوب اصلاح عملیاتنه محتاج خسته‌لکلرینی‌ده کوره باشلادق. هر بر سوزمزه هر بر فکرمزه «اصلاحات دینیه» نامی ویروب، «ذلیل» ملتمزه، «خسته‌لنمش» اسلامیته او سوزلرمزی او فکرلرمزی «دوا» صفتیله، تکدیر یولیله ویره باشلادق.

حدودی یوق شودعوالر، چیگی یوق شو جسارتلر، انصاف کوزیله ادب نقطه سندن نظر ایدر ایسه‌ك، فائده‌سی یوق، فضله بر شی اولور.

عموم ملتی، معصوم اسلامیتی احترام ایتمك سزه ده، بزه ده، هر بر مزه ده اك ضروری اك اولگی وظیفه در.

عموم ملتك، مقدس اسلامیتك حضورنده تأدب ایتمك، تعیین ایده‌یم، اول بکا، هم سزه تیوشدر.

بنم نظرمده اسلامیت «اصلاحات دینیه» عملیه‌لرینك هیچ برینه محتاج دگلدر. درست، بزده، یعنی اسلامیت ده دگل، یالکز اوزمزده، اجتماعی، دینی، سیاسی خسته‌لکلر واردر. او مهلك خسته‌لکلردن آرنمق، دوالرینی‌ده آرامق البته لازمدر. لکن شو تقدیرده اسلامیتی اصلاح ایتمك حاجت اولماز. بلکه اسلامیت برکه‌سیله اسلامیت دواسیله اوزمزی وجودمزی دوالامق اصلاح ایتمك حاجت اولور.

بز او خسته‌لكلره نفرت كوزیله باقارز؛ لكن هر حالده اهل اسلامی احترام ایدرز. اهل اسلام حضورنده تأدب لسانی قوللانوب، قلبمزده هر برینه محبت حسیاتی صداقت نظری صاقلارز.

اسلامیتڭ اوزنده خسته‌لكی، عموم ملتده مسكینلكی دعوی ایتمك شائبه‌لرندن سوزمز، فكرمز، مقاله‌لرمز، اثرلرمز پاك اولور ایسه، اوفاق بویوك خدمتلرمزڭ هر برینه، نه قدر استه‌ر ایسه‌ك او قدر، قیمت ویره بیلورز.

«دینی تدبیرلر»ڭ محترم مؤلفی، نشرینه شروع ایتمش اثرلرینڭ سلسله‌سنه «اصلاحات دینیه كتبخانه‌سی» نامی ویرمه‌یوب، باشقه بر اسم ویرسه، نصل اولور ایدی عجبا؟

شو اسم، بیلورم، غایت گوزلدر. لكن اسلامیتڭ اوزنده خسته‌لكی، فسادی دعوی ایتمك شائبه‌سی وار دگلمی؟

نصرانیت دنیاسنده ره‌فورماسیون دوری، درست، وار ایدی. لكن تاریخ اسلامیتی نصرانیت تاریخنه تقلید ایتدرمك لازم اولماسه كرك.

۲) مقاله‌لرمزده، اثرلرمزده بوتون اسلامیت دنیاسینه خطاب ایده بیلور قدر جسور اولور ایسه‌ك، تأدب وظیفه‌لرینی‌ده اونوتمامق لازمدر.

همه خطابلرینی بوتون اسلامیت دنیاسنه‌توجیه ایتمش «دینی تدبیرلر» خطابلرینڭ اكثرنده «عالیدن نازله» یولیله حركت قیلوب، احترام ادبلرینی التزام ایتمه‌مشدر.

«دینی تدبیرلر»ڭ خطابلری شاگردلرڭ بر حلقه‌سنه، یاخود مسجدده طوپلانمش جماعتڭ بر بولوگنه نسبتله مقبول اولا بیلور ایسه‌ده، بوتون اسلامیت عالمنه نسبتله موافق اولماسه كرك.

«قران هدایتلری» نی یازمش محترم مولف افندی خطاب ادبلرنده قران كریمڭ هدایتلریله مهتدی اولسه، یارار ایدی.

٣) سيد الوجود شارع كبير نبى محترم عليه الصلاة والسلام حضرتارينك معصوم لسانلرينه سوز وضع ايتمك، حكمت الهيه اليله پاكلنمش مقدس قلب رسالتلرينه فكر تلقين ايتمك، بزم كبى «ضياليلره» مناسب اولماسه كرك.

«دينى تدبيرلر» نڭ بعض صحيفه‌لرنده، مثلا ٨نچى صحيفه‌ده «جانى بدننه قايتوب، افنديمز روضه سعادتدن قالقسه ايدى، اويله قيلور ايدى، بويله قيلور ايدى!» كبى بر از ميزانسز لافلر واردر.

درست، شو نظر بلكه يالڭز بڭا مخصوص بر نظر اولا بيلور.

سعادت روضه سنده روحيله، صاغ وجوديله قرار قيلمش سيد الوجود حضرتلرينه «جان قايتاروب، سوز سويلتمك» جسارتلرينه تهور يوليله اقدام ايتمش شاعرلر فلانلربزدن مقدم‌ده احتمال بولنمشدر. لكن تهور يوللرينه سلوك ايتمك بزه‌ده لازم اولماسه كرك.

درست، سيدالوجود حضرتلرى «لو كان موسى حيا لما وسعه الا اتباعى!» ديمشدر. لكن لسان‌ده باشقه‌در، مقام‌ده باشقه‌در.

٤) آسان لسانله خطا لسانى فرق ايتمك تيوش ايدى.

محترم مؤلفڭ باشقه اثرلرى كبى، «دينى تدبيرلر»نڭ لساننده براز مساهله كبى برشى واردر. عرب كلمه‌لرنده‌گى خطالر مطبعه خطاسى اولا بيلور؛ لكن توركى كلمه‌لرده توركى جمله‌لرده‌گى خطالر قلم مساهله‌سى اولسه كرك.

لسانى درستله‌مك، شبهه يوق، هر بر قلمڭ اڭ ابتدائى وظيفه‌سيدر. قران كريمى ترجمه ايتمش قلم حقنده ايسه، لسان درستلگى البته اڭ برنچى وظيفه‌در.

برادرلك حرمتنه لوجه الله سويلنمش شو سوزى مولف افندى بلكه اعتبار ايدرده، قران كريمڭ ترجمه‌سنده لسان درستلگنه بلكه اعتنا ايدر.

ولیس بغال ناصح تستفیده ولو کان من تبر بمثل ثبیر قلم اربابنه، علی الخصوص «دینی تدبیرلر»نڭ محترم مؤلفنه توجیه قیلنمش شو دورت ملاحظه‌می یازدقدن صوڭ، «دینی تدبیرلر»نڭ انتقادینه کوچه‌یك.

انتقاد.

ا) کتابڭ ابتداسندن ۲۰نچی صحیفه‌سنه قدر شارع نظرنده اسلامڭ ایمانڭ حقیقتی بیان قیلنمشدر. «افتراق» حدیثی خصوصنده عقائد عضدیه شرحنه اورون‌سز اعتراضلرینی استثنا ایدر ایسه‌ك، او صحیفه‌لرڭ بیانلری گوزل اولا بیلور.

محترم مؤلف افندی بر قاچ صحیفه‌ده بایلغی ایمانڭ رکنی کبی کوسترمشدر. مؤلفڭ تعبیرلرنده براز مساهله التزام قیلنمش اولسه کرك.

درست، بایلر حقنده احسان، انعام، انفاق کبی خیراتلر ایمانڭ رکنی اولا بیلور. بایلغی وار ایکن صارانلق قیلور حریفڭ ایمانی ناقصدر دیمك جائز اولور ایسه، اولور. لکن «انسانیت دنیاسنده اکثریتی تشکیل ایدر فقیرلرڭ ایمانلری ناقصدر، ایمانڭ رکنی اولان بایلق یوقلغنه کوره، مسکین فقیرلرڭ ایمانلری ده بوتون ایمان دگلدر.» معناسنه دلالت ایده بیلور تعبیرلری یازمق مناسب اولماسه کرك. اکثریتڭ مقدس ایمانلری حضورنده براز ادبسزلك کبی برشی اولور.

محترم مؤلف افندی، مشهور سوزلره تقلید بلیه سیله اولسه کرك، ٦نچی صحیفه‌ده ایکی حدیث حقنده غایت صای ملاحظه‌لر یازمشدر. حدیثلرڭ بری «الفقر فخری» سوزیدر. دیگری «کاد الفقر ان یکون کفراً» جمله سیدر.

اولـگی حـدیث بالاتفاق موضوعدر . مؤلفڭ گمانـنه کوره، اسلامیت رکنلرینیده خراب ایتمشدر.

ایـکنچی حدیث امام بیهقی حضرتلرینڭ «شعب الایمان» اسملی کتابنده صحابی انس حضرتلری واسطه‌سیله حدیث مرفوع اولمق اوزره روایت قیلنمش ایسه‌ده، ضعیف هم متروك حدیثدر. محترم مؤلفڭ زعمنه کوره، کیملرڭ الیله‌در، قتل قیلنوب، قبرستانه دفن قیلنمش حکمت نبویه‌در.

بنم فـکرمه کوره، اولـگی حدیث هر نه قدر موضوع ایسه‌ده، معناسی قران کریم آیت کریمه‌لریله‌ده، طبیعت حکمیله‌ده تأیید قیلنمشدر. ایکنچی حدیث سند جهتیله موضوع دگل ایسه‌ده، معنی جهتیله البته باطلدر.

خداسنه احتیاج معناسیله فقیرلك هر انسانده، بلکه هر موجودده البته واردر. هر بنده البته خداسنه محتاج اولور. بنده تعظیم لسانیله خداسنڭ الوهیتنه ربوبیتنه اعتراف ایدر ایسه، اوزینڭ فقیرلگیله، بنده‌لگیله البته افتخار ایتمش اولور.

بوڭا کوره «الفقر فخری . وبه افتخر .» سوزی موضوع ایسه‌ده، معناسی البته درستدر.

قران کریم‌ده، الملائکه سوره‌سنده «یا ایها الناس انتم الفقراء الی الله . والله هو الغنی الحمید» آیت کریمه‌سی؛ القصص سوره‌سنده صاحب تورات نبی محترم حضرتلرندن حکایه قیلنوب «فقال رب انی لما انزلت الی من خیر فقیر» آیت کریمه‌سی نازل اولمشدر.

اولـگی آیت کریمه‌ده اللهڭ اوزینه؛ ایکنچی آیت کریمه‌ده طعام کبی صوکبی احسانلرینه انسانڭ احتیاجی فقیرلگی بیان قیلنمشدر.

یهود جهله‌سی «ان الله فقیر، ونحن اغنیاء» سوزیله استکبار ایدرلر ایکن، انصافلی عاقل «الفقر فخری» سوزیله هر حالده البته افتخار ایده بیلور.

شو سوز لسان نبوتدن بلکه صادر اولمامشدر. لکن سید الوجود علیه الصلاة والسلام حضرتلری لسان حالیله شو سوزی بزه البته بیان ایتمشدر.

بالاتفاق درست حدیثلرك افادهلرینه کوره، شارع کبیر حضرتلری «پادشاه نبی» اولمق ایله، «بنده نبی» اولمق آراسنده تخییر قیلنمش ایکن، نبی محترم عرش الوهیت حضورنده تأدب قیلوب «بندهلکی» اختیار ایتدی.

«الفقر فخری» سوزی لسان نبوتله می لسان تصوفله می سویلنمش، البته هر حالده درست سوزدر. الوهیتله عبودیتك نسبتلرینی بیان مقامنده سویلنمش اولسه کرك،

انسانك خداسنه احتیاجی معناسیله فقیرلك «رکن اسلام» اولان بایلقغه منافی دگلدر. بوراده فقیرلکدن «خانهسی یوق، جامهسی یوق، آچ یالانغاچ، بیچاره مسکین» معناسی اراده قیلنور ایسه، گناه حدیثده اولماز، گناه قافاده اولور.

کورهیك، «الفقر فخری» سوزینی اهل تصوف نصل تفسیر ایتمش؟

«جلاء الروح» قصیدهسنده، مولوی جامی حضرتلری دیمش:

«نیابی سر فقر از ناجوانمردی که دست دل
بود گاه نثار حاصل کونین لرزانش.»

یعنی: فقیر اویله جوانمرد (یومارد) آدمدرکه بوتون دنیالرك بوتون خزینهلرینه مالك اولور ایسهده، کوڭلی مال النده اسیر اولماز؛ مقصد یولنه، محبوب رضاسنه بوتون خزینهلرینی فدا ایدر دقیقهلرده اللری کوڭلی تترهمز.

همتلی صوفیلرك فقیرلکلری اشته شویله اولور. اللرنده بوتون دنیالرك بوتون خزینهلری وار ایسهده کوڭل خانهسی مال غملرندن هر وقت بوش اولور. بوتون همت یالڭز مقصد یولنه، محبوب رضاسنه صرف قیلنور.

بویله فقیرلکله هر بر بویوك انسان افتخار ایدر .

ایکنجی حدیث سند جهتیله ضعیفدر . معنی جهتیله‌ده البته باطلدر : فقیرلك هیچ بر معناسیله کفر اولاماز . موجدینه احتیاج معناسیله فقیرلك بوتون موجوداتڭ خاصه ذاتیه‌سیدر . عادی معناسیله فقیرلك انسانیت دنیاسنده اجتماعی حاللرڭ انتظامی ایچون حکمت الهیه تدبیریله قورلمش بر قانون الهیدر .

هیئت اجتماعیه حاللرینڭ انتظامنه خدمت ایده بیلور قانونلر آراسنده فقیرلك قانونی کبی، احتیاج قانونی کبی قوتلی شدتلی حکمتلی بر قانون بولنه‌ماز .

بویله قانونڭ نره‌سی کفر اولور؟

کریم مطلق اللهڭ عنایت ازلیه‌سیله قدرت قاهره‌سیله وضع قیلنمش اجتماعی حاللرڭ بری حقنده «کادالفقر ان یکون کفراً» کبی سوز لسان شارعدن صادر اولاماز . شو سوزڭ عربیتی جهتنده‌ده بر از قصور واردر . بوڭا کوره‌ده، حدیث اولمامق طرفی تأیید قیلنه بیلور .

انسانیت دنیاسی بابامز آدمدن آلوب شو کونه قدر هیچ بر وقت هیچ بر انسان حقنده اوفاق بویوك زحمتلردن مشقتلردن بوش اولمامشدر . بوندن صوڭ قیامته قدرده هیچ بر وقت اوفاق بویوك فاجعه‌لردن قضالردن مصیبتلردن خالی اولماز .

انسانیت دنیاسی، بدبین شاعرلرڭ تصویرلری کبی، «ابدی تراگه‌دی صحنه‌سی» دگل ایسه‌ده، بزم شو سیاره‌مزڭ کیچه‌سی اولور، کوندوزی اولور؛ سنه فصللرینڭ حرارتی اولور، برودتی اولور؛ بزم بوتون جهتلرمزی بعضا قارا گلق احاطه ایدر؛ نوریله بالقمش قویاشی بعضا قاره بولوطلر ستر ایدر . یاقتی کوندوزلرڭ بعضلرنده کوڭللرمز دورت بش دقیقه شاد اولا بیلور

ايسه، الملرى صوڭ نفسمزه قدر اونوتلماز حسرتلر فاجعه‌لر كوڭللرمزه هجوم ايدر. هر انسانڭ اوزينه خاص طبيعتى واردر. هر طبيعتڭ اوزينه كوره، قايغوسى اولور، حسرتى اولور. بن فقيرم، الم آياغم باغلانمشدر؛ بوتون حسرتم بلكه يالڭز فقيرلكدر. بنم كبى ديگر بر آدمڭ ميليونلرى واردر؛ حسرتى ايسه بنم حسرتلرمدن بلكه بيڭ دفعه زياده‌در.

فاجعه دقيقه‌لرنده، حسرت ساعتلرنده، قايغو كونلرنده، آغرلق سنه‌لرنده انسانلرڭ قلبلرينه براز تسلى، براز راحت كله بيلور ايسه، يالڭز دين بركه سيله يالڭز ايمان بركه سيله كله بيلور.

فقيرلگى تكفير ايتمك اويله خصوصلرده فائده ويرمز. بوتون انسانلره رحمت اولا بيله‌جك شريعت هيچ بر وقت فقيرلگى تكفير ايتمز. بلكه دنيا مشقتلرينه، حيات فاجعه‌لرينه، عمل زحمتلرينه عادتلندرمك يوليله انسانلرى تربيه قيلوب، كوچلرينه تحمل ويرور، كوڭللرينه صبر ثبات ويروب، عقللرينه امل نورى ويرور.

فقيرلگى تكفير ايتمك بى‌چاره فقيرلرڭ آغر حاللرينه هيچ بر صورتله دوا اولماز. بلكه مسكين فقيرلرى كفر يوللرينه سوق ايدر. ياقين كونلرڭ برنده كله بيله جك ياقتى شعله‌لرى كوره بيلمكدن فقيرلرڭ كوزلرينى كور قيلوب، اللهڭ رحمتلرندن فقيرلرڭ اميدلرينى‌ده قطع ايدر. اراده‌لرى قوتلى لكن استقباللرينه امللرى قالمامش فقيرلرى انتحار جنايتلرينه ده سوق ايدر.

فقيرلگڭ نره‌سى كفر اولا بيلور؟

درست آچلق قوتيله، ضرورت اقتضاسيله فقيرلر اوفاق يا بويوك جنايتلره بعضاً ارتكاب ايدرلر. لكن جنايتلرڭ حقيقى سببلرينى تفتيش ايدر ايسه‌ك، گناه فقيرلكده دگل، گناه هيئت اجتماعيه نظاملرنده قالور. عائله‌يا مكتب تربيه‌سى آلامامش بالالر، كوچلريله هنرلريله

استفاده ایتمکدن محروم قالمش بی‌چاره‌لر، انسانلردن رحمت یوزی کورمز سفیللر، عدالت قاپولرندن ارشاد آلماز جانیلر، میلیون مظلومیت صوکنده انسانیت دنیاسندن بیزمش بدبخت مسکینلر - فقیرلك کونلرنده جنایت قیلورلار ایسه، گناه یالکز فقیرلك ده اولماز.

بن تعجب ایدرم: «فقیرلك کفردر.» سوزی نصل حکمت نبویه اولور؟ هیئت اجتماعیه‌ده اکثریتك نصیبی اولان فقیرلکی شارع حکیم نصل تکفیر ایدر؟

«دنیا مشقتلرینه، فقیرلك آغرلقلرینه هر حالده تحمل ایت! ذلتدن هر وقت صاقلان! بوتون کوچکله بوتون قدرتکله اجتهاد ایت. فقیرلك عیب دگلدر. شوکون فقیر ایسه‌ك، کسبك خدمتك برکه‌سنده یارین بایلق کلور؛ رزقك کلور. انسانك سعادتی یالکز بایلقده دگل؛ کوکل راحتیله عزت‌ده‌در. آغرلقلرك هیچ برندن اورکمه! همان چالش! طمع ذلتلرینه هیچ بر وقت اینمه! کوچك وار ایکن، سوال حرامدر. کسب ایت. شوکون الك‌ده وار آزه‌ده قناعت ایت، یعنی راحتسزلنمه. لکن دها زیاده‌سندن امیدکی‌ده اوزمه! همان اجتهاد یولیله کیت!»

اگر هر بر گوزل سوز حکمت نبویه اولا بیلور ایسه، اشته شارع حکیمك لسانیله سویلنمش حکمتلرك ترجمه‌سی!

هر حالده معناسی درست اولا بیلور «اختلاف امتی رحمه» سوزینی محترم مولف افندی، نه‌دندر، غایت شدتله جرح ایتمش. «کاد الفقر ان یکون کفراً» سوزینی حکمت نبویه دیدکدن صوك، «اختلاف امتی رحمه» سوزینی، لا اقل، حکمت اجتماعیه دیمك دها زیاده مناسب ایدی.

درست، «اختلاف امتی رحمه» سوزینك حدیث اولمق صفتیله اصلی یوقدر. امام حرمین، قاضی حسین، خطابی، بیهقی، سیوطی کبی

امامار روایت ایتمشلر ایسه‌ده، دیه‌لم، شو سوز حدیث دگلدر.
لكن سوزك معناسی بونگله باطل اولماز.

درست، هر بر اختلاف عداوتی مستلزم اولسه ایدی، یاخود
شو سوزده اختلافدن عداوت اراده قیلنسه ایدی، سوزك معناسی
البته باطل اولور ایدی.

اجتماعی حاللرك حكملرینه دائر مذاهب فقهیه‌ده، علوم
مسئله‌لرینه عائد نظرلرده فكرلرده، حیات و معاش یوللرنده
اختلاف هم طبیعیدر، هم رحمتدر. بویله اختلافك هیچ بر
ضرری یوقدر.

گناه اختلافك اوزنده دگل؛ بلكه اوفاق بویوك اختلافلرك
هر برندن عداوت چیقارمقده‌در. یعنی توحید وهمیله، اتحاد
خیالیله اوز مذهبگی اوز نظرگی دیگرلره الزام ایتمكده‌در.

بز افكارده استبداد یولنه سلوك ایتدك. بوتون اهل اسلامی
اوز مذهبمزه دعوت ایتدك. قبول ایتمه‌ینلرینی دشمن كوردك.
بوتون فساد بوندن چیقدی. اسلامیت اختلافدن هیچ بر
وقت ضررلانمادی. باشنه نه قدر بلالر یاغمش ایسه، مذهب
برلگنه افكار برلگنه دعوتدن ناشی ایدی.

بوتون اهل اسلامك شعاری بردر. بوتون اهل اسلامك
قبله‌سی‌ده بردر. مقدس بر كعبه‌مز دائره‌سنده بزم محرابمز بر
اولا بیلور، دورت اولا بیلور. آقشام نمازنده همه‌مز یالگز بر
امامه اقتدا ایدر ایسه‌ك؛ دیگر دورت نمازده، وقتك مصلحتنه كوره،
دورت امامه اقتدا ایده بیلورز. مكه كبی یرده همه جماعتلری
بر ساعت‌ده طوپلامق هر بر آدمك خدمت ساعتلرینه
اشغالنه موافق اولاماز. معین بر ساعتی بوتون انسانلره الزام
ایتمك بلكه آغر اولور. بوگا كوره، جمعه‌لرده آقشاملرده

بر امامه اقتدا ایدر اهل اسلام اوزلرینڭ وقتلرینه کوره دورت نمازده دورت امامه اقتدا ایدر.

محرابلرڭ دورتلگیله برابر سیاسی اجتماعی مقصدلرده برلگی قارندشلگی اونوتمازایسه‌ك، ضرر یوق، بر کعبه دائره‌سنده اون محراب اولا بیلور. قلبلرمزڭ فکرلرمزڭ دائره‌لری کیڭ اولور ایسه، کعبه دائره‌سی هیچ بر وقت طارلق قیلماز.

کعبه کبی مقدس بر مرکز اوزرینه، «لا اله الا الله محمد رسول الله» کبی بر خط مستقیم امتدادیله، اسلامیت کبی نهایه‌سی یوق بر سطح مستوی سیدالوجود علیه الصلاة والسلام حضرتلرینڭ هندسه الهیه‌سیله رسم قیلنمش ایسه؛ اویله بویوك بر دائره حنفیلری‌ده، شافعیلری‌ده، مالکیلری‌ده، حنبلیلری‌ده، سنیلری‌ده، شیعیلری‌ده، زیدیلری‌ده، جعفریلری‌ده احاطه‌سنه البته آلا بیلور.

فقه مذهبلرینی‌ده، فکر مذهبلرینی‌ده برلشدرمك لازم دگلدر، حاجت دگلدر، بلکه ممکن دگلدر.

مقدس بر قبله‌یه توجه ایتمش بوتون مختلف مذهبلر اسلامیت مستویه‌سنده دوستلق قارندشلك صفتلریله مشترك بر مقصده یونه‌لسه‌لر، اویله اختلاف البته رحمت اولور.

کعبه کبی مقدس مادی بر مرکز، اسلامیت کبی غایت بویوك معنوی بر قوت، قران کریم کبی اڭ جامع بر شریعت اڭ گوزل بر کتاب بزم قلبلرمزی برلشدره‌مش ایسه، «دینی مدرس»لرڭ دینی مؤتمرلرنده ترتیب قیلنه بیله‌جك «عقیده» کتابلرندن برلك امید ایتمك بالالق اولور.

افکارمزی عقلمزی هر حالده حر براقایق. هر مومنڭ

فكرینه مذهبنه احترام ایده‌یك. انسانك فكرینه مخالف اولا بیلورز. یاخود، دها زیاده سویله‌یم، انسانك فكرینه دشمن اولا بیلورز. لكن مومنك اوزینه هر حالده دوست اولایق. افكارك اختلافنه قلبلرك افتراقی لازم دگلدر.

بر انسان عالمك قدمنه، دیگری عالمك حدوثنه ذاهب اولور. بن بلكه هر برندن سكوت ایدرم. بر آدم حسنك قبحك شرعیلگنه، بری عقلیلگنه ذاهب اولور. بن شو ایكی آدمك فكرلرینه اشتراك ایتمزسه‌مده، اوزلرینه هر وقت دوست اولا بیلورم. هیچ برینك رأینه موافقت ایتمزسه‌مده، هر بری بنم كبی، یاخود، بندن دها زیاده مومندر، مسلمدر. هر برینه نمازده اقتدا ایدرم.

بر متكلم اوصافك زائدلگنه ذاهب اولور، دیگری اوصافك عینیتنه اعتقاد ایدر. ینه بری «لاهی عینه ولاهی غیره» نظرینی دها زیاده خوش كورر. بن اویله مسئله‌لرده بحث ایتمكدن اوتانورم، ذات الوهیتده تصرف ایتمك كبی حركتلره جسارت ایده‌مم. لكن شو اوچ آدمك ایماننه طعن ایتمكدن هر حالده اوزاق قالورم. هر بری بنم كبی مومندر، بلكه بندن دها زیاده مسلمدر.

یعنی: فقه مذهبلرنده، كلام مذهبلرنده اختلافك ضرری یوقدر. ضرر ـ مخالف مذهبلره دشمنلقده‌در.

درست، كلام اختلافلرنده اوفاق فكرلر، فائده‌سی یوق مسئله‌لر غایت چوقدر، نه قیلایق، فكرك عقلك طبیعتی اویله‌در.

افكار اختلافی طبیعی ایدی. افكار اختلافنه بز دشمنلغی‌ده قوشدق. بوتون فساد بوندن چیقدی!

كلام مسئله‌لری آراسنده «انسانمی افضلدر؟ فرشته‌می؟» كبی نتیجه ادبیه‌سی غایت مهم اولا بیلور مسئله‌لر واردر. محترم مؤلف

افندی کتابنڭ ۲۹ ـ ۳۰ صحیفه‌لرنده شو مسئله‌یی‌ده جرح ایتمش. بن بر آز تعجب ایتدم. چونکه مسئله‌لری یالڭز برهانیله دگل، بلکه نتیجه‌لریله‌ده محاکمه ایتمك لازمدر. برهانی یوق بعض مسئله‌لرڭ بعضاً غایت گوزل نتیجه ادبیه‌لری بولنه بیلور. برهان یوقلق دعواسیله اویله عقیده‌لری جرح ایتمك مناسب اولماز، بلکه مقصددن غفلت اولور.

«انسانمی افضل؟ فرشته‌می؟» مسئله‌سی‌ده شویله‌در.

سماوی دینلرڭ هر بری، علی الخصوص اسلامیت، فرشته‌لرڭ وجودینه اعتقاد ایدر. فرشته‌لرڭ هر برینه: ۱) دائمی خدمتدن اوصانمامق، یالقمامق کبی، ۲) استقامت کبی، ۳) وظیفه‌لرینی تمامیله ادا ایتمك کبی، ٤) شفقت مرحمت کبی، ٥) قوت اقتدار کبی گوزل اوصافلرڭ هر برینی دینلرڭ هر بری اثبات ایدر.

فرشته عقل جهتیله، گوزل اوصاف جهتیله کمالڭ مجسم نمونه‌سیدر. فرشته پاکلك صفتیله، امانت هم حقلق فضیلتیله انسانلرڭ هر بری حقنده غایت گوزل ایده‌آل اولا بیلور.

دین روحیله، غایت آسانلقله انسانڭ قلبنه قویولمش مقدس ایده‌آل ـ رومان قلمیله شاعرڭ خیالیله تصویر قیلنه بیلور ایده‌آللردن تیپلردن البته هر جهتله اوستون اولور.

انسانڭ اجتماعی حاللرینه، ارادی اشلرینه حرکتلرینه ایمانڭ البته غایت بویوك تأثیری واردر.

مکتبده بالالرمزه ایمان تعلیم ایدر ایکن «انسان اجتهاد ایدر ایسه، دنیاده طوردقجه تربیه آلوب گوزل اشلره ملکه‌لنور ایسه، فرشته‌لردن‌ده آرتق اولا بیلور» اعتقادینی بالالرڭ پاك کوڭللرینه اورونلاشدره بیلور ایسه‌ك، بالالرڭ کوڭللرنده

غایت بویوك امید، کوزلری اوکنده غایت کوزل ایده آل حاضراولور.
بویله بر اعتقادك نتیجه ادبیه‌سی، ثمره اجتماعیه‌سی البته غایت بویوك اولا بیلور.

«کل مولود یولد علی الفطره»

بالا طوغار ایکن، طبیعی حاللرك اکثرینی حائز اولور ایسه‌ده، ادبی فضیلتلرك هر برندن محروم اولوب، ادبی رذائلك هر برندن پاك اولور. او وقت انسان تام مرکزده بولنوب، ایکی طرفك هیچ برینه مائل اولماز. انسان ده او وقت یالکز بر استعداد بولنور.

محیطك تاثیریله بالالرك دماغلرنده یا کوزل یا بد خیاللر طامور صالوب، کوکلّلرنده یا خیر یا شر ایده آللر قرار قیلور. غالب طرفك تأثیریله بالا یا اسفل سافلینه طوغری اینوب، شیطاندن بدتر اولور؛ یاخود اعلی علیینه آشوب، فرشته‌دن ده افضل اولور.

بوکا کوره اولسه کرك، ملکلرك وجودینه ایمان اسلامیت ده رکن قیلنمشدر. اجتهاد ایده‌جك انسانلرك ملکلردن ده افضل اولا بیله‌جکلرینی اعتقاد عقیده کتابلرینه، بوکا کوره اولسه کرك، درج قیلنمشدر.

تعبیرله تعبیر آراسنده، نظرله نظر آراسنده تفاوت، عجیب، نه قدر بویوك اولا بیلور!

«دینی تدبیرلر»ك ۳۰نجی صحیفه‌سنده، انسانلرك کناهلرینه مؤلف افندینك نظریله، «جلاء الروح» اسملی قصیده‌سنده مولوی جامی حضرتلرینك نظرلری آراسنده تفاوت نه قدر فاحشدر!

«جلاء الروح» قصیده‌سنده مولوی جامی حضرتلری دیمش:

بعصيان طعنه بر آدم زدندى قدسيان اول
ولى آخر همان آمد بر ايشان وجه رجحانش!
كجا آدم شدى مرآت كامل گر نيفزودى
جمال عز مسجودى ز خال ذل عصيانش؟

ترجمه: آدمه گناهيله ملكلر طعن ايتديلر؛ لكن عاقبت ملكلردن آدمڭ آرتقلغنه او گناه سبب اولدى. ملكلره مسجود اولمش يوزڭ گوزللگى گناه ميگى ايله (بەڭى ايله) آرتماسه ايدى، انسان بوتون موجوداتڭ الڭ گوزل كوزگوسى اولا بيلورمى ايدى؟ (البته يوق!)

انسانڭ گناهله بويالمش جمالنه شرفنه استعدادينه بويله نظر ايتمكمى گوزلدر؟ ياخود ۳۰ نجى صحيفه دەكى اسكى لافلرى ملاحظه سز تكرار قيلوب، اوفاق پرده آرقاسنده قاپلانمش غايت بويوك حقيقتى كورمەمكمى؟

ايكى ركعت نمازده انسانڭ ركوعنه ۳۰ نجى صحيفه ده مؤلفڭ نظريله «جلاءالروح» قصيدەسنده مولوى جامى حضرتلرينڭ نظرلرى آراسنده تفاوت نه قدر فاحشدر!

«جلاء الروح» ده مولوى جامى ديمش:

چو باشد پشت خمگشته چو چوگان در ركوع، اورا
نمايد نه فلك سرگشته گويى پيش چوگانش!

ترجمەسى: ركوع ده انسانڭ بيلى طوپ طاياغى كبى بوگولمش اولور ايسه، طوقوز كوك او انسانڭ طاياغى يانڭده اوفاق بر طوپ كبى قالور.

شو نظرمى گوزلدر؟ ياخود بوتون انسانلرڭ نمازلرى، آو تومات حركتى كبى، روحسز معناسز بر حركتدر ديمك نظرىمى؟

ملكلرڭ «اتجعل فيها من يفسد فيها ويسفك الدماء» سوزيله

اعتراضلرینه حکمت الهیه لسانیله «انی اعلم مالا تعلمون» جوابی ویرلمش ایدی. بوتون نبیلرك اڭ بویوك معلمی جبریل امین شو قیصه جوابه قناعت قیلوب، سکوت ایتمش ایدی.

محترم مؤلف افندی اڭ اسکی اعتراضلری غایت اوفاق لسانله تکرار ایتمش ایسه ده، قران کریم ده حکمت الهیه لسانیله سویلەنمش جوابه، نه دندر، قناعت ایتمەمش.

مؤلف افندی قناعت ده ایتمەمش، هم ده انسانڭ ملکدن آرتقلغنه آچیق دلالت ایدر «واذ قلنا للملائکة اسجدوا لآدم فسجدوا» کبی — «فقعوا له ساجدین» کبی محکم آیت کریمەلری ده تاویل ایتمش.

بن ده اویله تأویللرڭ معنالرینی قبول ایده بیلورم. درست، طبیعت ده وار قوتلرڭ هر بری انسانلره عقل بر که سنده انقیاد ایتمشدر. لکن تأویل معنالرینڭ درستلگی حقیقی معنالری هیچ بر وقت نفی ایدەمز.

هر قائلڭ هر سوزی حقیقی معناسنه حمل قیلنور. هر سامع، اوزینڭ فکرینڭ اقتدارینه کوره، هر سوزی تأویل قیلا بیلور. لکن سوزڭ حقیقی معنالرینی هیچ بر وقت ترك ایدەمز. تأویلڭ یالڭز بر مساعدەسی واردر؛ حقیقی معنالری نفی ایتمك قوتی تأویل ده هیچ بر صورتله بولنەماز. تأویل سامعڭ ارادەسنه، فکرینڭ اقتدارینه، اکثریتله هواسنه تابع اولور. حقیقی معنالر ایسه، قائلڭ ارادەسنه، عرفڭ دلالتنه تابعدر. قائلڭ ارادەسی سامعڭ ارادەسنه، عرفڭ دلالتی سامعڭ هواسنه البته هر حالده تقدیم قیلنور.

تأویل هیچ بر وقت گناه اولماز، تأویل قاپولری هیچ بر وقت قاپانماز. لکن لسانڭ عرفڭ دلالتیله آڭلانور حقیقی معنالری نفی ایتمك هر وقت گناه اولور، هوائی معنالری قائلڭ ارادەسنه جبراً اسناد ایتمك هر وقت جنایت اولور.

ملائکه سوزی حقیقی معناسنه، یعنی عقلی‌ده قوتی‌ده بزدن آرتق نورانی مخلوق معناسنه حمل قیلنور ایسه، ضررمی وار؟ عجبا، برمانع وارمی؟

اویله نورانی عاقل مخلوقلری بز کورمه‌مش ایسه‌ك، بزم قصورمز، بزم حدودی یوق یالگز بر جهلمز ـ بزه معلوم دگل حقیقتلرك هر برینی می ابطال ایدر؟

ملائکه کبی بوتون سماوی دینلرك تعلیملری برکه‌سنده آدمدن آلوب شوکونه قدر بوتون انسانلره معناسی معلوم بر سوزی «طبیعت قوه‌لری» معناسنه حمل ایتمك کبی تأویل یا تحریفی مؤلفك جسارتی مساعده ایدر ایسه، حقیقی معنالرینی نفی ایتمك جسارتلرینه مؤلف افندی بازنماسه کرك.

محترم مؤلف «حسن، قبح ـ عقلی می؟ شرعی می؟» کبی فقهك فلسفه‌سی بلکه اساسی اولا بیلور مسئله‌لری ده جرح ایتمش.

شو مسئله ـ اصول کتابلرنده بیان قیلنمش بویوك مسئله‌لرك بریدر. توضیح کبی اصول کتابلرنده دلیل اولمق اوزره کوسترلمش «مقدمات اربعه»لر اوفاق ایسه‌ده، شو مسئله غایت مهم غایت بویوك مسئله‌در. کله‌جك کونلرك برنده حقوق اسلامیه فلسفه‌سی تدوین قیلنه‌جق اولور ایسه، اویله مسئله‌لر فقه مکتبلرینك اساسی کبی اعتبار قیلنه‌جقدر.

اویله مسئله‌لری اورتادن آتمق، فکر میدانلرندن چیقارمق «اصلاحات دینیه» اولماز، بلکه حقوق اسلامیه تدوینلرینه یول باغلامق کبی بر حرکت اولور؛ فقه مکتبلرینك ادبی تاریخلرینی هدم اولور؛ آغزلری قاپامق، فکرلری باغلامق کبی فائده‌سز بر استبداد اولور.

شو مسئله‌ده بزم بویوك فقهامز اختلاف ایتدیلر؛ گناه دگل ایدی. او اختلافلرك فائده‌لرندن شوکون بز غفلت ایدر ایسه‌ك گناه اولور.

حسنك قبحك عقلیلگی شرعیلگی مسئله‌لرنده اوچ مذهب، اوچ مکتب وار ایدی:

۱) حسنڭ قبحڭ شرعیلگی.

شو گوزل مذهب بزم اصول کتابلرنده اشاعره امامل رینه نسبت قیلنمشدر. اساس جهتیله غایت درست، غایت صاغ بر مذهبدر. مصلحتلری مفسده‌لری انکار ایتمك اساسنه دگل، بلکه شارعڭ اراده‌سنه اختیارینه تصرفلرینه هر جهتله استقلال ویروب، شارع عزیزڭ اختیارینی تصرفلرینی تبعیت ذلتلرندن تنزیه ایتمك اساسنه بنا قیلنمش غایت محترم بر مذهبدر.

عاقل اولمق مؤمن اولمق صفتیله، شو مقدس اساسی انکار ایتمك البته ممکن دئلدر.

عزیز مطلق، قاهر مطلق، شارع کریمڭ اراده‌سی اختیاری غرضلرڭ مقصدلرڭ هیچ برینه هیچ بر وقت البته هیچ بر جهتله تابع اولماز. شو عقیده اسلامیت نظرنده البته بر بینه‌در.

صاغ اساسی حق مذهبڭ گوزل یوزی کلامیون جهله‌سنڭ اوفاق فکرلریله بیهوده شرحلریله، درست، تلویث قیلندی. مصلحتلری مفسده‌لری اهمال ایتمك کبی فکرلر شو مذهبڭ بویوك امامل رینه نسبت قیلنوب؛ شو اولگی مذهب «الوهیت ده سفاهت» صورتیله ده تصویر قیلندی.

حقیقت، هر وقت، نادان دوستڭ اوصال دشمنڭ قلمیله تحریف قیلنه کلمشدر.

بویوك امامل رمزڭ گوزل نظرلرینی حق مذهبلرینی نادان دوستڭ اوصال دشمنڭ قلمیله یازلمش سطرلردن آرامش ایسه‌ك، آرار ایسه‌ك، گناه اوزمزده اولور، بویوك امامل رمزڭ اختلافلرنده اولماز.

هر حال ده شو اولگی مذهب الوهیتڭ جلالنه شارع حکیمڭ عزتنه اڭ مناسب بر مذهبدر. چونکه شارع حکیمڭ اراده‌سی اختیاری تصرفی محدود اولاماز، تابع اولماز، تبعیت نقیصه‌لرندن هر وقت پاك اولور.

شو مذهب اساس جهتیله هر نه قدر حق ایسه ده، مذهبك امامی هر نه قدر بویوك هم محترم ایسه ده، مذهبك اوزنده بر جهتلیلك قصوری واردر: احکام شرعیه ده الوهیت جهتنه اوزینك نظرینی حصر ایتمش مذهب - هیئت اجتماعیه جهتلرینه اصلا التفات ایتمه مش.

درست، امرلرده نهیلرده اللهك اراده الهیه سنه اختیارینه نسبتله مصلحتك وجودی شرط قیلنه ماز. یوقسه الوهیتك اختیارینی تصرفارینی تحدید لازم اولور ایدی. لکن هیئت اجتماعیه حاللرینه، انسانلرك امتثاللرینه نسبتله مصلحتك وجودی شرط قیلنمق البته لازمدر. یوقسه، حکمت الهیه ده عبث واقع اولور ایدی.

مصلحتك وجودینی شارع حکیمك اختیارینه نسبتله شرط ایدر ایسه‌ك، تحدید اولور. البته جائز دگلدر. لکن هیئت اجتماعیه حاللرینه، انسانلرك بنده لرك امتثاللرینه نسبتله شرط ایدر ایسه‌ك، حکمت اولور. اللهك تصرفلرینه نتیجه اولمق صفتیله مصلحتك وجودی البته لازمدر.

سماوی خطابلرك هر برنده ایکی جهت واردر: ۱) الوهیت اراده سنه اختیارینه نسبت جهتی، ۲) انسانیتك امتثالنه نسبت جهتی.

اولگی جهتله سماوی خطابلرك هر بری مطلقدر؛ هیچ بر شرط، هیچ بر حد یوقدر. الوهیت جلالنه نسبتله البته بویله اولمق لازمدر. عقیده کتابلرنده شو حقیقتی تعلیم یولنده «افعال الله لا تعلل بالاغراض» جمله‌سی ذکر قیلنمشدر.

ایکنچی جهتله سماوی خطابلرك هر بری، بلا استثنا، محدوددر، مصلحت وجودیله مشروطدر، حکمت الهیه سماسندن اینمش خطاب الوهیت ده مصلحت بولنمامق البته ممکن دگلدر. الوهیت جمالنه نسبتله بویله اولمق لازمدر. اصول کتابلرنده شو

حقیقتی بیان یولنده «الاحکام معللة فی الاسلام» قاعده اساسیه‌سی بیان قیلنمشدر.

شو ایکی جهتدن غفلت ایتمز ایسه‌ك، اوچ مذهبك هر برینی محاکمه ایتمك آسان اولور.

٢) حسنك، قبحك عقلیلگی؛ هم ده عقلك حاکملگی.

غایت بویوك غایت مهم شو ایکنچی مذهب-بزم اصول کتابلرنده اعتزال امامارینه «عدل و توحید» اصحابنه نسبت قیلنمشدر.

شو گوزل مکتبك تعلیمنه کوره، امرلرك نهیلرك هر برنده البته مصلحت واردر؛ انسانك عقلی او مصلحتلری ادراك ایدر. انسانك عقلنده حاکمیت صفتی‌ده واردر. یعنی بر فعل‌ده بر مصلحت ادراك قیلنور ایسه، عقل حاکم اولور، او فعلك وجوبیله حکم ایدر؛ بر فعل‌ده مفسده وجودی معلوم اولور ایسه، عقل او فعلی تحریم ایدر، انسانلری او فعلدن نهی ایدر. سماوی شریعت وارد اولسه‌ده، اولماسه‌ده، عقلك حکمیله تکلیف ثابت اولور.

شو مذهب، اولگی مذهب کبی، اساس جهتیله البته حقدر. چونکه فعل‌ده مصلحت بولنماق؛ وار ایسه، او مصلحتلری عقل ادراك ایتمه‌مك البته ممکن دگلدر.

شو گوزل مذهبی بعض مسئله‌لرده، مثلا: ایمان کبی، شکر کبی مسئله‌لرده امامارك امامی ابو حنیفه رضی‌الله عنه حضرتلری‌ده التزام ایتمشدر. موجدك وجودینه ایمان، منعمك نعمتلرینه شکر عقلك حکمیله واجبدر، امام الائمه ابو حنیفه نظرنده.

اساس جهتیله حق شو مذهب، اولگی مذهب کبی، نادان دوستك اوصال دشمنك قلمیله بر از تحریف قیلنمشدر: الوهیتك اختیارینه تصرفلرینه محدودیت کبی، مصلحتلره تبعیتله شارعك حکم ده مجبوریتی کبی، اوفاق بویوك حاللرك هر برنده انسانلره عقوبتی التزام

ایتمک کبی منفور صورتلرله شوگوزل مذهب تصویر قیلنمشدر.

هیئت اجتماعیه حاللرینه انسانلرك امتثالنه نسبتله شومذهبی محاکمه ایدر ایسه‌ك، شوگوزل مذهبی قبول ایتمك البته ممکن اولور. الوهیت اختیارینه محدودیت، حکم‌ده مجبوریت کبی باطل نتیجه‌لرلازم اولماز. عقلك حاکمیتی‌ده آخرت‌ده عقوبتی ایجاب دعوالرینه قدر وارماز ایسه، ضرریوق؛ قبول قیلنه بیلور «ان الحکم الا لله» آیت کریمه‌سنه‌ده مخالف اولماز. انسان خلافت شرفیله طبیعت‌ده تصرف ایدر ایسه؛ انسانك عقلی‌ده، خلافت شرفیله، شریعت‌ده تصرف ایده بیلور. طبیعت‌ده انسانك خلافتی‌ده عقلی برکه‌سنده ایدی؛ عقل اوزینك فضلیله شریعت‌ده البته خلیفه اولا بیلور.

محیی‌الدین ابن عربی فتوحاتك بر قاچ صحیفه‌لرنده شومذهبی اختیار ایتمشدر.

٣) حسن، قبح عقلیدر؛ لکن عقل حاکم دگلدر.

اصول کتابلرنده شو مذهب حنفیلره نسبت قیلنمشدر.

هر حکم‌ده بر مصلحت البته واردر، عقل او مصلحتی ادراك ایدر. لکن عقل‌ده حاکمیت قوتی یوقدر. مصلحتی وار فعللری انسانلره ایجاب ایده‌مز. اویله فعللرك برینی انسان ترك ایدر ایسه، مواخذه قیلنه‌ماز. خبر سماوی وارد اولمادقچه انسان جزالرك برینه مستحق اولماز.

شو ٣نچی مذهب هیئت اجتماعیه‌ده مصلحتلری رعایه اساسنه مبنیدر. حاکملگی یالگز شارعك اختیارینه تسلیم ایتمك جهتیله، عظمت الهیه‌ده تأدب فضیلتی‌ده شو مذهب‌ده واردر.

حکم‌ده حرج یوقلق فضیلتی‌ده یالگز شو مذهبك غایت مهم بر خصوصیتی‌در.

ایکنچی مذهبك نظرینه کوره، عملی اجتماعی مسئله‌لرك بعضلرنده حکم معلوم اولمامق سببیله، اکثریتله حرج هم تحیر واقع اولور.

مثلا: بر حادثه ده مصلحت جهتی ده مفسده جهتی ده احیانا معلوم اولماز؛ یاخود مصلحتله مفسده تعارض ایدر. عقل حاکم اولمق حسبیله، ۲نچی مذهبك نظرینه کوره، بویله خصوصلرده انسان متحیر قالور: واجبلك احتمالنه کوره، او فعلی ترك ایده‌مز؛ حراملق احتمالنه کوره، اقدام ایده‌مز. غایت بویوك حرج واقع اولور، ایکی آراده انسان متحیر قالور. اما اولکی مذهبله اوچنجی مذهبك نظرینه کوره، بویله حرج هیچ بر وقت بولنماز. چونکه شریعتك بیانی یوق خصوصلرده، حاکم یوقلق جهتیله، عفو ثابت اولور. ترك ایدر ایسه ده ارتکاب ایدر ایسه ده، انسان مواخذه قیلنماز.

انسانك حریتنه، عقلك اجتهادینه، هر خصوص ده تفکرینه اڭ مساعد مذهب شو اوچنجی مذهبدر. لکن اوچ مذهبك هر برینه هر حال ده احترام کوزیله نظر ایدرز؛ هر برینی، استفاده فکریله، محاکمه ایدرز. حسنك شرعیلکی عقلیلکی مسئله اعتقادیه دگل ایسه ده، غایت مهم بر مسئله اصولیه‌در. او مسئله ده اختلافك ده غایت صاغلام اساسلری واردر. «دینی تدبیرلر»ك ۲۶ ـ ۲۷ صحیفه‌لرنده اون سطرده یازلمش سطحی سوزلر اصول کتابلرندن خبری وارمؤلفك قلمنه موافق دگلدر.

علمی مسئله‌لرده احیانا مادی عملی هیچ بر اهمیت بولنماز؛ لکن ادب جهتیله یاخود دقت جهتیله غایت کوزل اهمیتی بولنور. فکرده حریت، رغبت، نشاط وار ایسه، البته انسان اویله مسئله‌لرده تفکر ایدر؛ معلوماتنه کوره، ایکی طرفك برینی اختیار ایدر. اویله مسئله‌لرده ده افکار البته مختلف اولا بیلور. اویله اختلاف مطلوب دگل ایسه، ممنوع ده دگلدر.

مثلا: «حرام رزق می؟ دگل می؟» مسئله‌سی کبی. بویله

مسئله‌لرده هر بر متفکر اوزینڭ نظرینه کوره، ایکی طرفڭ برینی اختیار ایده بیلور.

رزق-احسان الهیدر. اللهڭ احسانه حراملری نسبتدن حیا ایدر انسان «حرام رزق اولاماز» دیه بیلور. حرامی تناولدن، حرامله تغذیدن شارع کریم انسانلری نهی ایتمشدر. بوڭا کوره،

«فکلوا من ما رزقکم الله حلالا طیبا»

آیت کریمه‌سی او متأدبڭ نظرینه اساس اولا بیلور. چونکه «حلالا طیبا» امردن حال اولسه‌ده، ماضیدن حال اولسه‌ده، «من» تبعیض دگل، بلکه بیاندر. بیان اولور ایسه، رزق یالڭز مباحلره منحصر قالور.

شو گوزل نظر الوهیت احسانلری قاپوسنده تادب اولمق جهتیله البته قبول قیلنه بیلور. حراملری‌ده اللهڭ احسانی دیمک اللهڭ احسانلرینی حرام دیمک کبی بر شیدر.

«حرام رزق‌می؟ دگل‌می؟» مسئله‌سنده دها بویوك ایکنچی بر نظر واردر:

شارع حکیمڭ خطابی حلال شیلرڭ حرام شیلرڭ عینلرینه نسبتله دگل، بلکه مکلفڭ فعلنه نسبتله اولور. هیچ بر طعامده هیچ بر رزق‌ده اوز باشنه حلاللك حراملق بولنماز. یالڭز انسانڭ استفاده‌سنه تناولنه نسبتله رزق یا حلال اولور یا حرام اولور. شارعڭ ایجاب تحریم کبی خطابلری‌ده اعیانه نسبتله اولماز، بلکه مکلفڭ افعالنه نسبتله اولور. طهارت‌ده شویله‌در، نجاست‌ده شویله‌در. طبیعت دنیاسنده بولنور شیلرڭ هیچ بری اوز باشنه نجس دگلدر، اوز باشنه طاهر دگلدر. بلکه طاهرلك نجسلك انسانڭ یالڭز ملابسه‌سنه نسبتله اولور. بوڭا کوره، طبیعیلرڭ نظرنده کیمیاویلرڭ ذوقنده نجس بولنماز.

اشیاده اوز باشنه حلاللك حراملق بولنماز ایسه، احسان الهی قاپولرندن صادر اولمق جهتیله هیچ بر شی‌ده حراملق بولنماز. احسان خزینه‌لرندن انسانلره کوندورلمش شیلرك هیچ بری احسان اولمق جهتیله حرام اولماز. بوڭا کوره، هر بری رزق اولا بیلور. حراملق انسانك من غیر حق تناولنه نسبتله‌در. بوڭا کوره، اللهك احسانیله شارع حکیمك تحریمی آراسنده تناقض قالماز. بوڭا کوره، هم حلال هم حرام رزق اولور.

رزقلرك بعضلری انسانك تناولنه نسبتله حلال اولور، بعضلری حرام اولور. یعنی رزقلرك بعضلرینی بزه شارع حکیم حلال ایتمشدر؛ بعضلرینی حرام ایتمشدر. حرام شیلری استثنادن صوڭ قالمش حلال رزقلری قران کریم «بقیة الله خیرلکم» کبی آیت کریمه‌لرده اللهك اوزینه اضافه ایتمشدر؛ «فکلوا مما رزقکم الله حلالا طیبا» کبی آیت کریمه‌لرده اللهك عظمت الهیه‌سنه اسناد ایتمشدر. بزه‌ده قران کریمك غایت گوزل شو ادبیله تأدب ایتمك لازمدر. تعبیرك یا گلش دلالتلرندن صاقلانمق ملاحظه‌سیله، حرام رزقلری اللهك عظمت الهیه‌سنه اضافه ایتمکدن ده بز البته صاقنورز.

حرام رزقدر. لکن رزق الله یالکز حلال اولور. «رزقنی الله حلالا طیبا» تعبیری درست ایسه‌ده، «رزقنی الله حراما خبیثا» تعبیری لسان ادب ده درست دگلدر.

لسانك یا گلش تعبیری، تعبیرك خطا دلالتی بولنه بیلور. بلاغت یا گلش تعبیردن صاقنمقله تمام اولور. سامعك‌ده فهمی خطا اولا بیلور. خطا فهملردن صاقنمق هر منتقدك اك برنچی وظیفه‌سیدر.

ومن یك ذا فم مر مریض یجد مراً به الماء الزلالا.

«حرام رزقمی؟ دگلمی؟» مسئله‌سنده اسلام فیلسوفلرینك (صوفیلرك) دها بویوك بر نظرلری واردر. اوچ نظرك هیچ برنده

هیچ بر بأس یوقدر. ایمانی غایت صاغ هر بر مومن او اوچ نظرك هر برینی اختیار ایده بیلور.

۲۸ نچی صحیفه ده، ۱۲ نچی سطرده یازلمش «حیوانلرك یبدکلری نجسلری بیله شارع رزق دیمشدر» سوزی مساهله قلمیله یازلمش اولسه کرك. چونکه طبیعت مائده‌لرنده بذل قیلنمش شیلرك هیچ بری حیوانلره نسبتله نجس دگلدر. الله حیوانلره نسبتله رازقدر، شارع دگلدر. الهك شارعلگی یالکز انسانلره نسبتله اولور.

فلان شی بزه نسبتله بلکه نجسدر خبیثدر. لکن طبیعی برماده، کیمیاوی بر عنصر اولمق جهتیله خبیث دگلدر، نجس دگلدر؛ حیوانلره غذا اولا بیلور؛ انسانلره ده بعضا فائده ویره بیلور.

طبیعت دنیاسنده بزه نسبتله خبیث شیلر وار ایسه ده، طبیعت اوز باشنه پاکدر. طبیعت مائده‌سنده مبذول شیلرك هر بری قوش قورتلرك حیوانلرك هر برینه حلال غذادر.

عالم وجودده انسانیت نوعنه حیوانیت جنسنه نسبتله خیرات واردر، شرور واردر. لکن عالم وجودك اوزینه، موجدك حکمتنه نسبتله شرور یوقدر. شر یالکز بزه یالکز حیوانه نسبتله شردر.

شو مهم حقیقتلری آکلامق تیوش ایدی.

رؤیت مسئله‌سی ده اوز باشنه گوزل مسئله‌در. اجتماعی جهتله شو کون بلکه اهمیتی یوقدر، لکن فلسفی جهتله اهمیتی واردر. اویله مسئله‌لرده اهل اسلامك فکرلرینه طارلق ویرمك مناسب اولماسه کرك.

بر قاچ عصر مقدم بدویت دنیاسنده سویلنمش «وللناس فیما یعشقون مذاهب» سوزینی شو کون مدنیت دنیاسنده سویله‌مك دها گوزل اولسه کرك.

«قران کریم مخلوق دگل» مسئله‌سی ده هر جهتله، عقیده‌جهتیله‌ده،

ادب جهتیله ده مهم مسئله در. قران کریم اللهڭ صفتی اولمق معناسیله‌ده، کلمات مجموعه معناسیله‌ده مخلوق دگلدر. کلام مسموع، دیه‌لم، قدیم دگلدر، محدثدر. لکن هیچ بر حالده مخلوق دگلدر.

شو مسئله‌ده امام احمد بن حنبل حضرتلرینڭ ثباتلرینه غایت دقیق فهملرینه بوتون عالم اسلامیت ثنا ایدر. مامون کبی خلیفه‌لرڭ شو مسئله‌ده جنونلرینه غلولرینه انسان هر حالده تعجب ایدر.

مخلوق سوزینڭ اوچ مقابلی واردر: ١) قدیم ٢) منزل، ٣) حق.

اولگی معناسیله، یعنی قدیم دگل معناسیله مخلوق سوزی کلام مسموع حقنده تحمل قیلنه بیلور ایسه‌ده، تأدب وظیفه‌سیله اویله سوزلردن صاقنمق دها گوزلدر. صوڭ ایکی معناسیله یعنی منزل دگل، حق دگل مناسیله مخلوق سوزی قران کریم حقنده هیچ بر صورتله تحمل قیلنه‌ماز. قران کریم منزلدر، قران کریم حقدر، قران کریم البته مخلوق دگلدر.

اولگی ایکی اوچ عصرڭ قان ایله یازلمش تاریخ صحیفه‌لرینی اوقور ایسه‌ك، شو مسئله اوزرنده قوپمش قیامتلری گورر ایکن، امام احمد کبی بویوکلرڭ ثباتلرینه بن مفتونیت گوزیله نظر ایدرم. مأمون کبی خلیفه‌لرڭ جنونارینه انسان حیرت گوزیله نظر ایدر. اوچنچی عصرڭ اوللرنده قاینامش حادثه‌لره انسان انتقاد گوزیله باقار ایسه، او منفور حادثه‌لرڭ بر سببدن بر منبعدن حدوثنه قناعت ایدر.

بوتون اهل اسلامی فکر برلگنه دعوت ایتمك، اوفاق بویوك شیلرده مخالفت ایدن آدملرڭ هر برینی دشمن گورمك، انسانڭ فکرینه حریت ویرمه‌مك ـ بوتون فتنه‌لرڭ اڭ باش سببی اولمشدر.

بیڭ عصرلق او دهشتلی تجربه‌لردن بز ایندی استفاده ایده‌یك. اختلافی افتراقدن عداوتدن فرق ایده‌یك. انسانڭ فکرینه هر

خصوصده حریت ویروب ، حرمت قیلوب ؛ افکارنڭ اختلافیله برابر ، قلب برلگنه ، قصد برلگنه سعی ایده بیلور ایسه‌ك ، تدبیرلرنڭ تدبیری تمام اولور .

خلافت

کتابنڭ مقدمه‌سنده سیاسیلگی دعوی قیلوب‌ده سیاستدن قاچمش مولف افندی کتابنڭ دورتدن برینی سیاسی مسئله‌لرنڭ ده اڭ بویوگنه اڭ مشکلنه یعنی خلافت اسلامیه مسئله‌سنه وقف ایتمشدر . (۳۳-۵۲)

خلافت یا خود امامت - بوتون جامعه اسلامیه‌ده بر ، دنیاوی ، سیاسی ، اڭ بویوك ریاستدر . دولتنڭ عزتنه ، ملتنڭ مصلحتلرینه ، وطننڭ عمرانته نظر ایدر ، قانوننڭ شریعتنڭ همه حکملرینی تنفیذ قیلوب ، امننڭ عدالتنڭ دوامنه بقاسنه خدمت ایدر .

شو خلافت مسئله‌سی فوق الغایه دهشتلی ، صوڭ درجه‌ده مهم اڭ بویوك مسئله ایدی . حتی سید الوجود نبی کریم علیه الصلاة والسلام حضرتلرینڭ مقدس جسدلرینی دفندن قبل ، اصحاب کرام خلافت مسئله‌سنڭ حلیله مشغول قالدی . اهل بیت طرفداری سیده فاطمه خانه‌سنده ، مهاجرلر ابوبکر یاننده ، انصار بنی ساعده سقیفه‌سنده طوپلاندی . وفات قایغولری‌ده ، جنازه فریضه‌لریده صحابه‌لرنڭ خاطرلرندن چیقدی .

بوتون مهاجرلری بر کلمه‌ده جمع ایتدکدن صوڭ ، ابوبکر حضرتلریله عمر انصار سقیفه‌سنه کلدیلر . فتنه‌سز ایسه‌ده ، اولدقچه شدتلی مشاوره ، آتشلی مذاکره دوام ایتدی . ابوبکر او بویوك جمعیت‌ده اوزون بر خطبه اوقودی . (نطق سویله‌دی .) سیاستیله ، عقلیله ، لسانیله ، وقاریله اڭ مشکل مسئله‌یی حل ایتدی ، اصحاب کرام قناعت ایتدی . تاریخی ، او بویوك جمعیت‌ده بوتون اصحاب بالاجماع ابوبکرنڭ خلافتنه بیعت ایتدیلر .

مدینه بازارینه یاقین ، سعد بن عباده حضرتلرینڭ خانه‌سی جوارنده بنا قیلنمش سقیفه‌ده (کوله گه‌لك‌ده) ابو بکر حضرتلری طرفندن سویلنمش او تاریخی خطبه امام احمدڭ «المسند» نده بر قاچ صحیفه‌لرنده روایت قیلنمشدر . بزه لازم بر قاچ سوزی بوراده نقل ایده‌یم :

قال ابوبکر: ولقد علمت، یا سعد، ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال، وانت حاضر، قریش ولاة هذا الامر . فقال له سعد صدقت . وقال ابوبکر ولم تعرف العرب هذا الامر الا لهذا الحی من قریش. هم اوسط العرب نسباً وداراً .

شو «قریش ولاة هذا الامر .» سوزی ـ اڭ بویوك بر جمعیت ده، بوتون اصحاب کرامڭ حضورنده، بری دیگرینه خصم ایکی طرفڭ یعنی مهاجرلرله انصارڭ اجماعیله شارع کریمڭ حق حدیثی اولمق اوزره قبول قیلندی .

یعنی «خلافت قریشڭ حقیدر» قراری بالاجماع مقبول اولدی .

درست ، خلیفه ابو بکر حضرتلرینه بیعتدن بر ایکی آدم بلکه تخلف ایتمشدر . لکن خلافتڭ قریشیلره اختصاصی حقنده هیچ بر اختلاف او دقیقه‌دن صوڭ قالمامش ایدی.

او وقتڭ سیاستی‌ده البته بونی اقتضا ایتمش ایدی . زیرا قریش‌ده عصبیت وارایدی. او وقت اڭ قوتلی قبیله قریش ایدی . شرف جهتیله‌ده، نسب جهتیله ده، حرم برکه‌سیله‌ده، کعبه حرمتیله‌ده قریش عرب قبیله‌لرینڭ هر برینه او وقت فائق ایدی. بوڭا کوره، خلافتڭ قریشیلره انحصارینی بوتون عرب قبیله‌لری قبول ایتدی، مخالفت ایتمش هیچ بر قبیله هیچ بر فرد یوق ایدی. اگرده دیگر قبیله‌لرڭ برینه خلافت حقی ویرلسه ایدی، هیچ بر قبیله اعتراف ایتمز ایدی؛ تنافس شوملغیله، قبائل محاربه‌لرینه یول چیقار ایدی .

او وقتگی احوالڭ اقتضاسنه کوره، شارعڭ لسانیله ده اصحابڭ اجماعیله ده خلافت قریشیلره حصر قیلندی .

اوزینك خطبه سنده ابو بكر بوكا اشاره قیلوب، «ولم تعرف العرب هذا الامر الا لهذا الحی من قریش. هم اوسط العرب نسباً وداراً.» دیدی.

شو سیاست، وقتنه كوره، الك معقول الك مناسب گوزل سیاست ایدی. او وقت خلافتی قریشیلره تخصیص ایتمك لازم ایدی، ضروری ایدی. اختصاصی حقنده حدیث كتابلرندن دلیل آرامق زحمتلرینه احتیاج یوق ایسه ده لكن مثال قیلمق اوزره بر قاچ حدیث:

۱) لا یزال امر الناس ماضیاً وهذا الدین عزیزاً ما ولیهم اثنا عشر خلیفه، كلهم من قریش.

جابر بن سمره، خلیفه عمر، ابو موسی الاشعری كبی صحابیلردن شو حدیثی مختلف عباره‌لرله بخاری، مسلم، ابو داود كبی اماملر روایت ایتمشدر.

۲) الائمه من قریش. ابرارها امراء ابرارها، وفجارها امراء فجارها. وان امرت علیكم قریش عبداً حبشیاً مجدعاً فاسمعوا واطیعوا.

بخاری، مسلم، ابن ماجه، حاكم شو حدیثی خلیفه علی حضرتلرندن روایت ایتمش.

لكن خلافتك قریشیلره اختصاصی هر قیددن هر شرطدن مطلق دگلدر، هم‌ده زمان جهتیله‌ده عمومی دگلدر. اولكی عصرده خلافتك قریشیلره اختصاصی قریشك قوتنه، شوكتنه، شرفنه، قریشیلرك اهلیتلرینه تابع ایدی.

خلافت: دینك، دولتك، ملتك، وطنك مصلحتلرینه خدمت ایده‌جك بر ریاستدر. بویله بر ریاست: قوته، شوكته، اهلیته توقف ایدر. بویله ریاستده قبیله‌لرك، فردلرك خصوصیتلری هیچ بر صورتله هیچ بر وقت شارع حكیم لسانیله توصیه قیلنه‌ماز. شو معنی بدیهی ضروری بر معنادر. بویله اولماز سه، شریعتك‌ده خلافتك‌ده اهمیتی باطل اولور.

امام حاکم صحابی انس‌دن روایت ایتمش :

٣) الائمة من قریش ما عملوا فیکم بثلاث : ١) ما رحموا اذا استرحموا، ٢) وقسطوا اذا قسموا، ٣) وعدلوا اذا حکموا .

یعنی: حاجتلری ایفا، حقوقلری اقامت، عدالتی تنفیذ ایدرلر ایکن قریشیلر امام اولا بیلورلر . یوقسه، یوق دیمکدر .

خلافتك قریشیلره اختصاصی سیاست اقتضاسیله، همه اصحابك اجماعیله، بوتون عرب قبیله‌لری طرفندن بالاتفاق، بلکه ممنونیتله‌ده قبول قیلندی .

قریشیلر آراسندن ابوبکرك خلیفه‌لگی‌ده، تخلف ایتمش ایکی اوچ آدمی صایماز ایسه‌ك، بوتون امتك اجماعیله، قوت وشوکت اهللرینك اتفاقیله ایدی .

شو حال، وقتك احوالنه کوره، طبیعی بر حال ایدی . او وقت خلافت خصوصلرنده ابو بکر حضرتلرینه رقیب اولا بیلور بر فرد یوق ایدی . ابو بکر حاضر ایکن، خلافت شرفنه هیچ بر آدم طمع ایده‌مز ایدی .

ابو بکر هر جهتله اصحاب کرامك هر برینه فائق ایدی . خلقك کوکلنه هر صحابیدن زیاده یاقین اولوب؛ خلق کوزنده حرمتی، اعتباری هر صحابیدن زیاده ایدی . شارع کریم حضورنده ده حرمتی ده حقوقی ده غایت بویوك ایدی . شارع کبیر مدینه‌ده حاضر ایکن، شارعك امریله نمازلرده امامتی، بر یا ایکی دفعه جمعه‌ده ده امامتی - ابو بکر حضرتلرینی خلافته تعیین حقنده غایت آچق بر فرمان کبی ایدی .

نبی کریم حضرتلری صوکنده ابو بکرك خلیفه اولاچغی حتی بدوی عربلره ده معلوم ایدی . بوکا حدیث کتابلرندن بر قاچ شاهد:

«عن جبیر بن مطعم قال: اتت امراة الی النبی فکلمته فی شیء فامرها بامر، وامرها ان ترجع الیه. فقالت: ارأیت ان جئت فوجدتك قد مت، ما ذا افعل؟ قال: ان لم تجدینی فائتی ابا بکر!»

بخاری، مسلم، احمد کبی امامل‍ر طرفندن روایت قیلنمش شو قصه فتح مکه واقعه‌سندن صوڭ ایدی. چونکه شو حدیثی روایت ایتمش جبیر بن مطعم بدر غزاسنده اسیر اولوب مدینه‌ده جماعت نمازلرینی بر قاچ کون تماشا ایتمش ایسه‌ده، فدا طریقیله مکه‌یه قایتدی؛ مکه فتح قیلندقدن صوڭ، اسلامیتی قبول ایتدی.

شبهه‌سز درست شو حدیث هم عجیب هم‌ده غایت مهم بر حدیثدر. بوراده کله‌چکدن خبر ویرمك جهتیله بر نبوت، هم‌ده خلافته اهل بر آدمی کوسترمك جهتیله بویوك بر ارشاد واردر.

فتح مکه برکه‌سیله بوتون جزیرة العرب‌ده، بوتون عرب قبیله‌لری کوزنده، هم اسلامیت هم دولت اسلامیه قوتلی اساسلر اوزرینه تأسیس قیلندقدن صوڭ، نبی کریم شارع حکیم حضرتلری اوزی صوڭنده خلیفه اولاجق آدمی، مناسبت چیقدقجه، صراحتله دکل ایسه‌ده، تعیین ایتمکی موافق کورمش اولسه کرك. امتڭ بوتون اشلرینی امتڭ اوز اختیارینه طاپشرمق مصلحتیله اولسه کرك، شارع کبیر حضرتلری هیچ بر آدمی صراحتله تعیین ایتمه‌مش اولسه کرك.

سیاستدن قاچمش محترم مؤلف افندی خلافتڭ قریشیلره اختصاصی مسئله‌سنده، ٣٣ نچی صحیفه‌لرده اوزینڭ فکرینی یازار ایکن، سیاستدن قاچمق تأثیریله در، قلم براز مساهله ایتمش، لسان براز فضله سویله‌مش، فکر براز ملاحظه‌سزلق کوسترمش.

ایکی خصمڭ اتفاقیله، بوتون اصحابڭ اجماعیله، شارع حکیمڭ لسانیله ثابت اولوب، وقتڭ سیاستنه، ملتڭ احوال اجتماعیه‌سنه الڭ

مناسب بر قرار، مولف افندینڭ فکرینه کوره، قران کریمڭ میزاننه ده اسلامیتڭ روحنه ده خلاف، اڭ باطل بر قرار ایمش!

مولف افندی اوزینڭ دعواسنه ۱۱ صحیفه ده یکرمی دلیل یازمش. دلیللری اگر ده تام اولا بیلور ایسه، دعواسنڭ خلافنه، یعنی او وقت خلافتڭ قریشیلره انحصارینه دلالت ایدر. مثال اولمق اوزره بر قاچ دلیل بورایه نقل ایده‌یم:

۱) انی جاعل فی الارض خلیفه آیت کریمه‌سنه کوره، خلیفه‌لك نسب برکه‌سیله دگل، بلکه علم قوتیله اولور دیمشدر.

درست، شویله در. لکن او وقت قریش قبیله‌سی اڭ عالم بر قبیله ایدی. سیاست اشلرینه، عمومی اشلری اداره خصوصلرینه هر قبیله‌دن زیاده آشنا ایدی. بوڭا کوره، خلیفه‌لك قریشڭ حقی اولا بیلور ایدی.

۲) قران کریمده حکایت قیلنمش طالوت قصه‌سی.

بنی اسرائیلدن بر جماعت نبیلرینه بر وقت «بزه بر پادشاه کوستر، دولتمزی وطنمزی اعاده یولنده محاربه قیلایق!» دیدکده، نبیلری «الله سزه طالوتی پادشاه قیلوب کوندردی.» دیمش. اللهڭ فرمانیله تعیین قیلنمش طالوتڭ پادشاهلغنه او جماعت «انی یکون له الملك علینا ونحن احق بالملك منه ولم یؤت سعة من المال.» سوزیله اعتراض ایتدکلرنده، نبیلری «ان الله اصطفاه علیکم وزاده بسطة فی العلم والجسم» سوزیله جواب ویرمش. یعنی: پادشاهلق نسبله یا بایلقله اولماز، بلکه علم قوتیله، عقل هم بدن صاغلغیله اولور دیمشدر.

درست، شویله‌در، لکن او وقت قریش قبیله‌سی علم جهتیله ده، عقل جهتیله ده، قوت جهتیله‌ده هر بر قبیله‌دن اوستون ایدی. بوڭا کوره، قبیله‌لرڭ هیچ بری قریشڭ خلافتنه هیچ بر سوزله اعتراض ایتمه‌دی. بر فرض اعتراض ایده‌جك بر آدم بولنو رایسه، او نبی محترمڭ

جوابی کبی، بزده «ان الله اصطفاهم علیکم وزادهم بسطة فی العلم والعقل والقوه» جوابیله مقابله ایدر ایدك.

بوڭا کوره، محترم مؤلف افندینڭ شو دلیلی‌ده اختصاص فائده‌سنه دلیل اولور، ضررینه هیچ بر صورتله دلیل اولاماز.

شو کوزل قصه‌ده محترم مؤلف افندی ایچون ملاحظه‌سی تیوش دها بر نقطه یاخود نکته واردر: پادشاهلق بدن کوچیله عقل قوتیله اولور ایسه، بدنی قوتلی کوڭلی شجاعتلی عقلی بویوك علمی کوب برنبی حاضر ایکن، او جماعت نیچون باشقه بر پادشاه آرامش؟ طالوت بوی‌ده نبیدن بلکه آرتق اولمشدر، لکن عقل جهتیله علم جهتیله نبیدن آرتق اولمامش اولسه کرك. اگر پادشاهلق یالڭز عقل یالڭز علم یالڭز صاغلق سایه‌سنده اولسه ایدی، نبی پادشاهلغه طالوتدن زیاده لائق اولور ایدی.

نبی‌ده یوق بعض خصوصیتلر طالوت‌ده بولنمق حسبیله اولسه کرك، اللهڭ فرمانیله طالوت پادشاه اولدی. لکن او خصوصیتلر طالوتڭ شخصنه عائد فضیلتلردن عبارت اولماسه کرك. چونکه انبیا حقنده اعتقادمزه کوره، شخصی فضائل نبیلرده دها زیاده اولور. او خصوصیتلر او وقتڭ اجتماعی سیاسی حاللرینه نسبتله یالڭز طالوت‌ده بولنور بر وضعیتدن عبارت اولسه کرك.

دیه‌لم، طالوت عصرنده بنی اسرائیلڭ اجتماعی سیاسی حاللرینی آچیق صورت‌ده تحقیق ایتمش بر تاریخ بزم الزده یوقدر. لکن ۱۱ انجی سنه هجریه‌ده عرب قبیله‌لرینڭ اجتماعی سیاسی حاللرینی براز ایسه‌ده تحقیق ایتمك بزه البته ممکندر. ابو بکرڭ نظری کبی نافذ بر نظرله اولماسه‌ده، بلکه عادی مؤرخڭ عادی نظریله او وقتڭ احوالنه نظر ایتسه ایدك، «الائمة من قریش» سوزینی او قدر فاحش لسانله جرح ایتمز ایدك.

مؤلف افندینك دیگر دلیللری ده خلافتك قریشیلره اختصاصنه دلالت ایدر، ضررینه دلالت ایده‌مز.

درست، ولایت درجه‌لرنده یالکز نسب معتبر دگل، بلکه حسب معتبردر. درست، «ان اکرمکم عند الله اتقاکم». درست، یوسفك، داودك، سلیمانك پادشاهلقلری یالکز نسب برکه‌سنده دگل ایدی، بلکه علملری حکمتلری برکه‌سنده ایدی. لکن قریش قبیله‌سنك فضیلتی ده یالکز نسب جهتیله دگل ایدی. قریشیلر، وقتنه کوره، علم جهتیله ده، حکمت جهتیله ده، قوت جهتیله ده عرب قبیله‌لرینك همه‌سنه فائق ایدی.

درست، امانتی اهلنه تسلیم ایتمك لازمدر. قریش او وقت خلافت وظیفه‌لرینه اهل ایدی. بوکا کوره، بوتون خلقك اتفاقیله خلافت قریشیلره تسلیم قیلندی.

درست، دولت اسلامیه «شورا» اساسلرینه بنا قیلنمشدر. لکن اڭ معتبر اڭ قوتلی، اڭ اهلیتلی قبیله‌دن رئیس انتخاب ایتمك شورا اساسلرینه مخالف دگلدر.

مولف افندینك باشقه دلیللری یالکز قات قات تکراردن عبارتدر.

شارع حکیم یا ابو بکر «الائمة من قریش.» دیمش ایسه، قریشك یالکز نسب جهتلرینی اعتبار ایتمه‌مشدر. او وقت قریش عرب قبیله‌لرینك همه‌سنه هر جهتله اوستون ایدی. بوکا کوره، شارع حکیم لسان نبوتله «الائمة من قریش» دیدی.

شو سوزده شورا اساسلرینه، حقوق ده مساوات قانونه مخالف هیچ بر شی یوقدر. خلافت کبی غایت مهم بر مسئله‌ده مؤلف افندینك او قدر بویوك مساهله سنه هر حالده بن تعجب ایتدم.

ايكى خصمك يعنى مهاجرلرله انصارك اتفاقيله ، بوتون اصحاب كرامك اڭ بويوك جمعيت ده اجماعيله قبول قيلنمش «الائمة من قريش» سوزينى ـ غايت اوفاق غايت خطا ملاحظه‌لره طايانوب مولف افنديڭ انكارى علم قلمنه، تحقيق قلمنه مناسب دگل ايدى .

مولف افندى «الائمة من قريش» سوزينى ابطال خصوصنده رقم صره‌سيله سكز وجه يازمش . لكن هر برى خطا اولسه كرك .

٤٥ نچى صحيفه ده بيان قيلنمش اولگى اوچ وجه خطادر : چونكه انصارك هيچ برى «الائمة من قريش» سوزينى انكار ايتمه‌دى . سعد بن عباده حضرتلرى «منا امير ومنكم امير» سوزينى هيچ بر وقت سويله‌مه‌دى . سقيفه ده ابو بكرك عمرك حضورلرندن قبل، درست، انصاريلرك برى «منا امير ومنكم امير» سوزينى سويله‌مش ايسه‌ده سعد حضرتلرى او سوزى انكار يوليله «هذا اول الوهن» ديمش ايدى .

دورتنجى وجهيله يدنجى وجهى ده خطادر : چونكه «الائمة من قريش» ديمك وصيت يوقلغنه منافى دگلدر . خليفه قريشدن انتخاب قيلنور ديمك وصيت دگلدر . درست، بر آدمى تعيين ايتمش اولسه ايدى، وصيت اولور ايدى . صوكره حضرت عمر «الائمة من قريش» سوزينى هيچ بر وقت انكار ايتمه‌مشدر . بلكه عمرينڭ نهايه‌سنده حجدن قايتدقدن صوك، مدينه منبرنده اوزون خطبه‌سنده بوتون اصحاب كرام حضورنده «الائمة من قريش» سوزينى اوزى ده روايت ايتمشدر .

٥ نچى ايله ٨ نچى وجهى ده معناسزدر : چونكه «الائمة من قريش» سوزينڭ شورا آيتلرينه، شورا اصوللرينه، خليفه‌لرده علم كبى حكمت كبى اهليت كبى شرطلرى اعتبار ايتمك ضرورتلرينه مخالفتى يوقدر .

٦ نچى وجهى ده ضعيفدر : چونكه «قانونه اطاعت قيلڭز، اميرگز بنده اولور ايسه ده» ديمك قريش خليفه‌لرينه اطاعتى مبالغه طريقيله تأكيد اولور .

۴۹ ـ ۵۰ صحیفه‌لرده اسلام دنیاسنه، عرب ملتنه، ایرانیلره مولف افندینڭ خطابلری حقنده فکرمی اولگی مقاله ده یازمش ایدم.

درست، قلم جسور اولا بیلور، حق لسان هر حالده جسور اولور. لکن هر خطابڭ اوزینه کوره مقامنه کوره بر ادبی اولور.

اسلام دنیاسنه توجیه قیلنمش اوفاق خطابلری قوتلی تاثر اقتضاسیله سویلنمش عادی سوزلردر، دیه‌یك. عرب ملتنه توجیه قیلنمش خطا تکدیرلری «سیاستدن قاچمق» جهتنه حمل ایده‌یك. لکن شارع کبیرڭ مقدس جنازه‌سی حضورنده، مهاجرلرڭ انصارڭ اڭ بویوك اڭ دهشتلی جمعیتلرنده، «الائمة من قریش» کبی اڭ مسئولیتلی سوزی او قدر بویوك ثباتله روایت ایتمش ابوبکری او قدر شدتلی صورتده تکذیب ایتمك نه اولور؟

شارع کبیر علیه الصلاة والسلام حضرتلرندن قالا، اسلامیتڭ بر آدمی، ایکی آدمی واردر. شو ایکی آدمڭده اڭ بویوگی او قدر انصافسز یالانچی اولور ایسه، . . . . ؟ براق قلمی! طاشلا «دینی تدبیرلر» ی!

یوقاریده بر نیچه دفعه سویله‌دك: نبی کریم شارع حکیمڭ جنازه‌سی حضورنده او وقت خلافتڭ قریشیلره اختصاصی مهاجرلرڭ انصارڭ اجماعیله قبول قیلندی. وقتڭ احوالنه کوره، اڭ مناسب قرار ایدی. بوڭا کوره، عرب قبیله‌لرینڭ هیچ برندن معارضه بولنمادی، حق خلافتی قریشیلره تسلیم ایتدیلر.

لکن، خلافت قریشیلره تخصیص قیلندقدن صوڭ، قریش عائله‌لری آراسنده اختلاف چیقدی: ۱) خلافتی رسول کریمڭ قرابتنه تخصیص فکری، ۲) خلافت قریشیلره خاص ایسه‌ده، رسولڭ قرابتنه خاص اولمامق فکری.

شو اختلاف، شو ایکی فکر، ابو بکرك عمرك عثمانك غایت بویوك حرمتلری غایت آچیق اعتبارلری برکه‌سنده اولسه کرك، عثمانك شهادتنه قدر میدان بولامادی . او فکرلری بسله‌مش کوڭل دولقونلری، خلیفه عثمانك دهشتلی صورتده شهادتی فاجعه‌سیله، قاینادی طاشدی؛ اصحاب کرامك قانی سیل کبی آقدی . اهل بیت قتل قیلندی، ایکی مقدس حرم تحقیر قیلنوب کعبه هدم قیلندی، حسابی یوق محاربه‌لرده اهل اسلامك معصوم قانی یر یوزینی باصدی . نهایت او قان طوفانلری خلافت اسلامیه‌یی یر یوزندن سیلدی .

تاریخ سینه‌ماطوغرافلرنده فوق‌الغایه دهشتلی او منظره‌لرك جانلی صورتلرینه شو کون نظر ایدر ایسه‌ك، کوزمزی قان باصار، کوڭلمزی دهشت استیلا ایدرده، عقلمز شاشار . اوفاق بویوك حادثه‌لری تمامیله کورمکدن، او حادثه‌لری بوتون سببلریله آڭلامقدن بز البته عاجز قالورز . دهشت صحنه‌لرینك اڭ مهم روللرینی اصحاب کرامك اڭ بویوکلری اوینادقلرینه کوره، اسلامیتیده اهل اسلامیده زبون ایتمش خلافت محاربه‌لرینی حریتله انتقاد ایتمکدن بز، بلکه، اوتانورز، اویالورز . . . . . .

بوراده «دینی تدبیرلر»ی انتقاد یولنده، اوفاق ایسه‌ده، بر تنبیه مناسب اولسه کرك: عالم اسلامیتی آست اوست ایتمش خلافت نزاعلرنده خلافت محاربه‌لرنده عقیده کتابلرینك اهل کلامك گناهلری یوقدر . بولنمق ده البته ممکن دگل ایدی . چونکه خلافت صحنه‌لرنده اڭ دهشتلی اڭ مهم روللر تمامیله اوینالوب، پرده ایندرلدکدن صوڭ، اهل کلام میدانه چیقدی، نه علمی نه اجتماعی اهمیتی یوق کلام کتابلری تألیف قیلندی .

درست، عباسیلر عهدنده شیعه‌لرك همتیله خلافت مسئله‌لری جمعیتلرده موضوع بحث اولدی، دینی عقیده‌لر قطارینه ادخال قیلندی، نهایت کلام کتابلرنده بر مسئله جدلیه اولدی ده قالدی . لکن کلام

جدللرينك كلام مسئله‌لرينك بر پاره‌لك اهميتلری بر پاره‌لك فائده‌لری يوق ايدی: كتاب صحيفه‌لرنده، مدرسه‌لرده، جمعيتلرده، مسجدلرده اهل كلام لسانله قلمله جدال ايدرلر ايكن؛ مسئله سياست ميدانلرنده سيوف قوتيله معصوم قانلرك سيلانيله حل قيلنور ايدی .

خلافت اسلاميه كبی اڭ مهم مسئله‌لرده سوز سويله‌مكدن هيچ بر انسانی منع ايتمك البته ممكن دگل ايدی . هم‌ده مناسب‌ده دگلدر . دهشتلی محاربه‌لری كوروب كوزلری قانلانمش، كوڭللری پارچه‌لنمش هر بر انسان اوز فكرينی البته عرض ايده بيلور، يوره‌گنده قاتلانمش قايغولرينی، هيچ اولماسه، شكايت دواسيله آزايته بيلور . اسلاميتك بوتون قوتلرينی بتورمش دائمی محاربه‌لره بر نهايت ويرمك آرزوسيله، ياخود «حقوقی اهللرينه طاپشرمق» امليله، او زمانك اهل كلامی اوز فكرينی كتاب صحيفه‌لرنده، جمعيتلرده، شهرلرده، قريه‌لرده، البته نشر ايده بيلور ايدی . ايكی خصمك بری ديگرينه اسلاميت منبرلرنده لعنت اوقوب، لعنت اوقوتور ايكن، ديگر خصمك شيعه‌لری (طرفدارلری) او وقت البته سكوت ايده‌مز ايدی . اهل كلامك پروپاغانده‌لرينه شو جهتله براز حق ويره بيلور ايسه‌كده، ايكی خصمدن برينك سياستنه فتنه‌سنه اسلاميت عقيده‌لرينی آلت ايتدكلری اوچون اهل كلامی البته عيب قيلا بيلورز .

لكن سياست فتنه‌لرينه نسخه اصليه (پروتوتيپ) اولمقلری جهتله، كلام كتابلرينك، بنم نظرمده، بر پاره‌لك اهميت دينيه‌لری يوقدر . اويله ايسه‌ده، كلام كتابلرينی يازمش قلملر گناهلی دگل؛ بلكه دينی اجتماعی بر پاره‌لك اهميتلری يوق اويله كتابلری سياسی تربيه‌مزه دينی اعتقادمزه اساس قيلمش ايسه‌ك، شو جهتله گناه يالڭز بزده، اوزمزده اولور .

خلافت دعوالرنده بری ديگريله دين دشمنی كبی محاربه ايتمش

صحابیلری امویلری عباسیلری علویلری بن تعییب ایده‌مم. چونکه بری اوزینڭ مشروع حقوقلرینی طلب ایدوب مدافعه ایتمشدر. دیگری بلکه ریاستڭ بویوك لذتلرینه، سلطنتڭ بویوك عزتلرینه، غالبیتڭ ظفر طاقلرینه، فتوحاتڭ ابدی ثنالرینه شرفلرینه عاشق اولوب، مقصد یولنده یوز بیڭلرچه انسانی فدا ایتمشدر، دیگرك مقدس حقوقلرینی اوزینڭ دهاسیله قوتیله بلکه غصب ایتمشدر.

چنگیز کبی، تیمور کبی، ناپولیون کبی داهیلرڭ حسابسز قربانلرینی تقدیس قیلوب، دهشتلی حرکتلرینی تاریخ لسانی تقدیر ایدر ایکن، خلافت دعوالرنده ایکی طرفڭ برینه تل اوزاتمق، لعنت اوقومق طوغری اولماسه کرك.

درست، حقوق مدنیه‌ده غصب ایتمك، دیگرڭ حقوقنه ال اوزاتمق بویوك جنایتدر. لکن حقوق سیاسیه‌ده، حقوق دول‌ده اویله شیلره ظفر، غالبیت، فتوحات، جهانگیرلك ناملری ویرلوب، اویله شیلرڭ هر بری بوتون انسانیت نظرنده اڭ بویوك شرف کبی اعتقاد قیلنور.

مغلوبیتڭ سببلرینی قازوب چیقاروب، تاریخ قلمی مغلوبلرڭ یوره‌کلرینه طعن ایدر، شرفلرینی جرح ایدر. غالبلرڭ بوتون گناهلرینی تاریخ صحیفه‌لری بلکه ستر ایدوب، بوتون انسانیتڭ لسانی «فتوحات» صاحبلرینه ثنالر اوقور، دعالر ایدر. تاریخڭ بوتون خلاصه‌سی شو ایکی نقطه‌ده‌در: ١) غالبلره ظفر ثنالری یازمق، ٢) مغلوبلری انتقاد ایتمك.

انسانیتڭ‌ده تاریخڭ‌ده نظری شویله اولو رایسه، خلافت محاربه‌لرینه شو نقطه‌دن نظر ایده بیلورز. درست، خلافت محاربه‌لری اسلامیتی، دولتلرینی، بنالرینی خراب ایتدی؛ مهلك نتیجه‌لرڭ اڭ بویوکلرینه بلکه سبب اولدی. لکن مسئولیت کم‌ده؟ گناه نره‌ده در؟

خارجی فتنه‌لرڭ داخلی دعوتلرڭ هر برینه سورو قویون کبی اجابت ایتمش خلقلری عیبله‌مك ممکن اولماسه کرك.

شارع حکیم علیه الصلاة والسلام حضرتلرینك بوتون اصحاب کرام حضورنده آچیق بیانیله، یاخود خلافت مسئله‌سنده البته بولنه‌جق اختلافلردن غفلت ایتمه‌مش ابو بکر عمر حضرتلرینك بوتون اصحاب کرامك اجماعیله، خلافت شرطلری، انتخاب یوللری قطعی صورتده بیان قیلنمش اولسه ایدی، خلافت محاربه‌لرینه یوللر، بلکه، قالمامش اولور ایدی.

بویله بر تدبیر حاضرلنمه‌مش اولدقدن صوك، یوللری آچیق، طمعلری بویوك ایکی خصمك برینی مواخذه قیلمق، یاخود عقیده کتابلرینه خلافت محاربه‌لرنده بر اهمیت ویرمك طوغری اولماسه کرك.

محترم مولف افندی صحابه‌لرنك برینی دیگرینه تفضیل مسئله‌سنده ده اوزینك ملاحظه‌لرینی یازمش. (٥٢ - ٥٦)

درست، تفضیل مسئله‌سی ایمان مسئله‌سی دگلدر. بن، مثلا، ابو بکر عمر حضرتلرینی تفضیل ایدرم؛ ایمانی بلکه بندن ئوزل دیگر بر مسلمان امام علی حضرتلرینی تفضیل ایدر. ایکی طرفك برینی سوکمك کبی حماقت بولنماز ایسه، یاخود برمز دیگرمزی شو اختلاف حسبیله دشمن کورمز ایسه‌ك، اویله اختلافلرنك ضرری یوقدر.

تفضیل مسئله‌سی ایمان مسئله‌سی دگل ایسه‌ده، تاریخ مسئله‌سیدر. اولگی اوچ خلیفه عصرنده خلافت محاربه‌لری بولنمادقدن، تاریخنك حکمنه جریاننه موافقت قیلوب، بزده ملاحظه‌لرمزی بوراده یالگز خلیفه علی سیاستلرینه صحابی معاویه «حیله» لرینه حصر ایده بیلورز.

شبهه یوق، خلیفه امام علی حضرتلرینك فوق العاده شجاعتی، غایت بویوك فصاحتی، غایت قوتلی بلاغتی وار ایدی. قرابتده منفرد ایدی؛ حکمتده صحابه‌لرنك اکثرینه نسبتله فائق ایدی.

لکن سیاست اشلرنده ، خلافت کبی بویوك ریاستلرده انسانڭ شخصی فضیلتلری کافی دگل ایمش ! یوقسه ، امام علی کبی بر خلیفه‌یه معاویه کبی عمرو بن العاص کبی والیلر داهیلر غلبه ایده‌مز ایدی .

خلیفه علی رأی ده مستبد ایدی ، هیچ بر مسئله ده هیچ بر آدمڭ راینه التفات ایتمز ایدی . امتڭ اوفاقلرینه بویوکلرینه غایت شدید ایدی ، حتی عبد الله بن عباس کبی الڭ معتبر شیعه‌لرینی ده عاقبت اوزندن بیزدردی . او وقتڭ احوالنه مناسب سیاستدن ، او وقتڭ فتنه‌لرندن غافل کبی ایدی . عمرو بن العاص کبی داهی دشمنلری فتنه ایبلرینڭ اوچلرینی اوز بارماقلریله اویناتوب ، بوتون حرکتلردن خبردار اولوب صاقلانوب طوررولار ایکن ؛ اوز شیعه‌لرینڭ اوفاقلرینه بویوکلرینه شدتله معامله ایدوب ، نهروان ده بایتاقلرینی قتل ایتمش خلیفه علی حضرتلری «رمضان ۱۷» قرارینه اوزینڭ احتیاطسزلغیله قربان اولمش اولسه کرك .

امام عبد الرزاق حضرتلری «الجامع» اسملی کتابنده خلیفه عمر رضی الله تعالی عنه حضرتلرندن روایت ایتمش :

«قال عمر : لا ینبغی ان یلی هذا الامر الا رجل فیه اربع خلال : ۱) اللین فی غیر ضعف ، ۲) الشدة فی غیر عنف ، ۳) الامساك فی غیر بخل ، ۴) السماحة فی غیر سرف .

یعنی : خلافت ده یالڭز شخصی فضیلتلر کافی اولماز . بلکه خلقڭ طبیعتنه زمانڭ سیاستنه کوره معامله قیلا بیلمك ، وقتڭ حاجتلرینه کوره اقتصاد قیلوب ، مالڭ تحملنه کوره احسان ایته بیلمك لازمدر . - محیی الدین ابن عربی فتوحات مکیه ده ، ٤ نچی جلدڭ ۸۵ نچی صحیفه‌سنده دیمش :

حاکم الوقت له السیادة وفیه عشر خصال : ۱) الحلم مع القدرة . لان له الفعل بالهمة . فلا یغضب لنفسه ابدا . واذا انتهکت محارم الله فلا یقوم شی لغضبه . ۲) الاناة فی الامور التی

يحمد الله الاناة فيها، مع المسارعة الى الخيرات. فهو يسارع الى الاناة، ويعرف مواطـنها. ٣) الاقـتصاد فى الاشياء فلا يزيد على ما يطلبه الوقت شيا. والميزان بـيده، يزن به الزمان والحال. يأخذ من زمانه لحاله، ومن حاله لزمانه. ٤) التدبـير. وهو معرفة الحكمة. فيعلم المواطن، ويلقاها بالامور التى تطلبها المواطن. فصاحب التدبـير ينظر فى الامور قبل ظهورها. ٥) التفصيل. وهو العلم بما يقع بـه الامتياز بـين الاشياء، مما يقع به الاشتراك. فيفصل كـل امر عن مماثله ومقابله وخلافه. ويعامل كـلا على حسبه. ٦) العدل. وهو يستعمل فى الحـكومات، والقسمة، والقضايا، وايصال الحقوق الى اهلها. ومنه العدل بـين الجنـاية وحدها، والجريمة وتعزيرها. ٧) الادب. وهو العلم بجوامع الخيرات كـلها. وهو العلم الذى يحضره فى المباسطة وتمنحه المجالسة والشهود والمكالمة والمسامرة، والمعاملة بما فى نفس الخلق فى المواطن من الخلوة. ٨) الرحمة متعلقها منه كـل مستضعف وكـل جبار يستـنـزله برحمته ولطفه من جبروته بايسر مؤونة فى لين وعطف وحنان. ٩) الحيا. حتى يستحيى من الـكاذب ان يكذبه ويظهر له بصورة من صدقه ولا يظـهر له بصورة من تعامى عنه. ١٠) الاصلاح. واعظمه اصلاح ذات البـين. رهو قوله فاتـقوا الله واصلحوا ذات بـينـكم.»

فـتوحات مكيه تـصوف كـتابى ايسه‌ده، اوراده فقه مسئله‌لری‌ده، سياست مسئله‌لری ده، اجتماعى مسئله‌لرده واردر. هر مسئله اوزينه مناسب لسانله بـيان قيلنور.

فـتوحات مكيه‌ده حاكم حـقنده بـيان قيلنمش اون خـصلتك هيچ برى شخصى فـضيلتلردن عبارت دگلدر. بلـكه دولت امورينك اداره‌سنه عائد خـصلتلردن عبارتدر.

شو خـصلتلرك هر برى خلافـته انـتخاب ايچون نصل لازم ايسه، خلافتك بقاسى ايچونده لازمدر.

فـتوحات مكيه‌ده، ٣نچى جلدك ٤٥٤نچى صحيفه‌سنده ديمش:

«واما تـأثير رتبة الرعية فى سيدها فهو قيام السيد بمصالح رعيته ليبقى عليها حكم السيادة. ومن لم يقم بمصالح رعيته فقد عزلته المرتبة. فان المراتب لها حكم فى التوليه. والعزل بالذات لا بالجعل، كانت لمن كانت.»

فـتوحاتك ايكى جلدنده كوسترلمش افاده‌لره كوره، خـلافت ده شخصى فـضيلتلر كافى دگلدر، بلـكه دولتك ملتك صلاحـنه خدمت

ایدە بیلور خصلتلرك وجودی شرطدر. ابتدا دە نصل شرط ایسە، بقاسندە دە اویلەدر.

شو خلافت مسئلەسی بی طرف هم مقتدر اسلام قلمیلە تحقیق قیلنوب اساسلی صورتدە حل قیلنسە یارار ایدی. خلافت اسلامیە کبی بویوك مسئلەلردە خلقك آغزلرینی قاپامق البتە ممکن دگلدر.

صحابەلرك شخصی فضیلتلری حقندە بنم اعتقادم بلکە غایت بویوکدر. یاخود فیلسوف ابن سینا حضرتلرینك گوزل سوزینە موافقت قیلوب،

سیان عندی ان بروا وان فجروا   فلیس یجری علی امثالهم قلم

دیەرك، اصحاب کرامك شخصی حاللرندن سکوت ایتمك بلکە دها زیادە مناسبدر. لکن تاریخ اسلامیت دە خلافتی بی طرف قلملرلە کیك فکرلرلە حل ایتمك البتە لازم ایدی.

شارع کبیر حضرتلرینك محترم آتاسی محترم آناسی هم دە محترم بویوك دەدەسی حقندە مؤلف افندینك فکرینە بن دە البتە ممنونیتلە اشتراك ایدرم. او قدر بویوك او قدر پاك حرمتلی ذوات حقندە ادب لسانی قوللانمق، هر برینە احترام کوزیلە نظر ایتمك تیوشدر. باخصوص اسلامیتە او قدر بویوك خدمتلری سبقت ایتمش دەدەسی ابو طالب حضرتلری حقندە تأدب هم تشکر لسانی قوللانمق هر بر مومنك فریضەسیدر.

بزم اهل کلام فترت آدملرینی عمومیتلە تکفیر ایدرلر. انسانیتك وجداننە قارشی شو لافلرینی روا کورە بیلمش اهل کلامك بعضلری شارع کریم علیە الصلاة والسلام حضرتلرینك محترم والدلری حقندە دە او لافلرینی سویلەمکدن، نصلدر، اوتانور، اویالور. لکن کلام اصوللرندن برینك هدمنە راضی اولماز، «احیا معجزەلرینی» وضع ایدر: «رسول کریمك والدلری، گویا، احیا قیلنمش دە بالالرینە ایمان برکەسیلە مؤمن اولمش!» ایمش.

انسانیتك ایمانـنه او قدر اوفاق نظردن بن البته صاقنورم. اهل کلام خیالیله فرض قیلنمش «فترت»ك وجودینی، عربستان کبی هندوستان کبی یرلرده «فترت»ك جوازینی بن تصور ایده‌مم. نبوتدن مقدم محمدالامین علیه الصلاة والسلام حضرتلرینك دینی ایمانی نصل اولمش ایسه، محترم والدلرینك ده دینی ایمانی تمام اویله ایدی.

اهل کلامك فرضلری معناسزدر، هر جهتله فائده‌سزدر: چونکه ١) احیا صوکنده بالالرینه ایمان ایتدیلر دیمك حال حیات ده تکفیر اولور. اصل اشکال محترم والدلرینك حال حیات ده کفرلریدر. ٢) اولوم صوکنده هر بر انسان حقنده ضرورت حاصل اولور، یقین حاصل اولور، هر بر حقیقتی انسان مشاهده ایدر. ایمان هیچ بر صورتله ممکن اولماز. ٣) محترم والدلرینك حال حیات ده کفرلرینی اهل کلام دعوی ایدرلر ایسه، «ولا الذین یموتون وهم کفار» کبی «قال رب ارجعون. لعلی اعمل صالحاً فیما ترکت. کلا انها کلمة هو قائلها» کبی آیت کریمه‌لرك قطعی افاده‌لرینه کوره، احیا صوکنده ده ایمانلری ممکن اولماز.

ایمان، بنم نظرمده کلام رسمیتنه تابع دکلدر. ایمان انسانك قلبنده بولنور بر هدایتدر. نبی کریم نبوتدن قبل نصل اولمش ایسه، محترم والدلری ده تمام اویله‌در.

اهل تصوفك کشفلرینه کوره، نبوت نوری آتادن بالاسنه انتقال قیلمق اوزره، نهایت، محترم آتاسی عبدالله حضرتلرینك یوزینه، صوکره محترم آناسی سیده آمنه حضرتلرینك جمالنه انتقال ایتمشدر. شو کوزل سوز، هر نه قدر دلیلی یوق بر کشف ایسه ده محترم والدلری حقنده اهل کلامك ادبسزلکی قدر اساسسز دکلدر.

یوزلرنده، ناصیه‌لرنده نبوت نوری بالقمش پاك انسانلرك قلبلرنده کفر قاراکلغی هیچ بر وقت بولنمامش اولسه کرك.

صوفیه‌لر قران کریمڭ اشاره‌لریله احیاناً استدلال ایدرلر. بن
بوڭا طرفدار دگلم. لکن نبی محترم اصوللرینڭ ایماننه طهارتنه
«وتقلبك فی الساجدین» آیت کریمه‌سیله استدلاللرینی، نه‌دندر،
ممنونیتله قبول ایدرم.

محترم مؤلف افندی شوکونگی ایشانلغڭ طریقتلرڭ سیئه‌لرندن
اسلامیتی پاکله‌مك آرزوسیله، انسانیت دنیاسنده توره‌مش رهبانیت کبی
اصل‌ده گوزل بر مسلکی، همده فلسفه مذهبلری آراسنده اعتبار کسب ایده
بیلور گوزل بر مذهبی اوفاق لسانله شدتلی خطابله جرح ایتمشدر. (٥٨-٦٩)

رهبانیت اصل‌ده غایت گوزل بر مسلك ایدی؛ اسلامیت
فیوضاتیله نورلانمش تصوف-فلسفی مذهبلر آراسنده بویوك بر نور
ایدی. تاریخ انسانیت‌ده هیچ بر شی حالت اصلیه‌سنده ابتدائیه‌سنده
دوام ایتمه‌مشدر. شوکونگی راهبلك تنبللکدن سائلچیلکدن
عبارت اولوب قالمش ایسه، شوکونکی تصوف حرفه‌دن تمام بوشلق
یالگز خرقه پوشلق ذلتلرینه قدر اینمش ایسه، بونگله اصل
رهبانیتڭ اصل تصوفڭ غایت بویوك اهمیتلری غائب اولماسه کرك.

رهبانیت عالم وجودڭ نهایتی یوق صحیفه‌لرینه
حسابی یوق یاقتی یولدوز حروفاتیله
یازلمش الڭ بویوك «کتاب طبیعت» ی
الڭ اول اوقومش آدملر معبدلرڭ محرابلرنده موم یاقوب، خدالرینڭ
عرش عظمتلرینه تسبیح ایتمش تقدیس ایتمش راهبلر ایدی.

حیوانات نباتات عالملرندن بحث ایتمك، ملتلرڭ تاریخلرندن
خبر ویروب، استقباللرندن انذار ایتمك، احوال حاضره‌یی هیه‌روغلیف
کبی خطوطله آبده‌لر اوزرینه نقش ایدوب شوکونگی تاریخڭ
بوتون وثیقه‌لرینی یازمق-دین خادملرینڭ راهبلرڭ اشلری ایدی.

هیئت، طب، علوم طبیعیه، علوم فلسفیه، تاریخ، شرائع، قوانین معبدلرك رواقلرنده، طار صومعه‌لرده عمر ایتمش راهبلرك کاهنلرك بزه میراثلریدر .

معبدلر ـ اولگی وقتلرده رصد خانه ایدی، شفا خانه ایدی، عدالت محکمه‌سی ایدی . راهبلر کاهن ایدی، طبیب ایدی، حاکم ایدی .

علوم، معارف ـ معبدجدارلری آراسنده طوغدی، دینك تربیه‌سنده، راهبلرك حضانه‌سنده اوسدی .

اسلامیتدن قبل، صوك عصرلرده رهبانیت بر شفقت جمعیتی، مرحمت خانه‌سی کبی اولدی: آتادن آنادن یتیم قالمش بالا اورایه کیدر، تربیه آلور، آدم اولور ایدی . دنیاده مشقت دیگزلرینه چوموب، هیچ بر راحت یوزی کورمه‌مش بی چاره اورایه کیدر، استراحت ایدر ایدی . قوتدن قالمش حالدن طایمش خسته‌لره عاجزلره راهبلرك هیکللری غایت گوزل، عمرلك بر ملجأ ایدی . اوزون یوللرده، صوسز چوللرده زحمت کورمش مسافرلره، یولدن آزمش یولچیلره راهبلرك هیکللری استراحت هم نجات خانه‌سی ایدی . آچ ایسه، آش؛ یورولمش اولور ایسه، یاتاق؛ خسته‌لنمش ایسه، دوا؛ فقیر ایسه، یول خرجی ویرلور ایدی . باشنه بویوك بلا اینمش بدبخت، دولتی عائله‌سی یاخود عزتی شرفی غائب اولوب دنیاسندن بیزمش مسکین سفیل هیکللردن برینه مراجعت ایدر؛ اوراده یاقتی یوز، طاتلی سوز، گوزل نصیحت آلور، حسرتی آزایور ایدی .

شو گوزل صفتلری حائز رهبانیت طائفه‌سنه ثنا طریقیله اولسه کرك قران کریم «وجعلنا فی قلوب الذین اتبعوه رافة ورحمه .» دیمش .

یعنی: حیات یوللرنده مریم اوغلنه اتباع ایتمش انسانلرنڭ کوڭللرینه بویوك رحمت بویوك شفقت ویردك. یتیملره، سفیللره، عاجزاره، خستهلره، فقیرلره، مریم اوغلی کبی، مرحمت ایدرلر، شفقت ایدرلر دیمکدر.

نصرانیت دنیاسنده شفقت خادملری شفقت جمعیتلری اولمق اوزره تورهمش رهبانیت - ٤نچی عصر میلادی ابتدالرنده، موناستهر نامیله اوز باشنه عمر ایدر بر جمعیت دینیه شکلنه کرمشدر. جمعیت دینیه اولمق صفتیله موناستهرلر رهبانیتڭ اولگی یوللریله بر قاچ وقت دوام قیلوب، انسانیت ایچون فائدهسی وار بر جمعیت اولا بیلمش ایسهده، نهایت، اولگی اهمیتلرینی غائب قیلا باشلامش اولسه کرك. شفقت، مرحمت جمعیتی اولمقدن زیاده، انسانلره یوك اولا باشلامش بر جمعیت دینیه اولمق یوللرینه انحراف ایتمش اولسه کرك.

رهبانیت ده شو انحرافڭ تاریخنه اشاره یولیله اولسه کرك، قران کریم «ورهبانیة ابتدعوها، ما کتبناها علیهم الا ابتغاء رضوان الله. فما رعوها حق رعایتها. فآتینا الذین آمنوا منهم اجرهم. وکثیر منهم فاسقون» دیمشدر.

یعنی: رأفت رحمت اساسلری اوزرینه تاسیس قیلنمش رهبانیتیده بز آنلرده قیلدق. او رهبانیتی آنلره فرض ایتمهمش ایسهكده، اللهڭ رضاسیچون اوزلری ابتداع ایتدیلر، لکن عاقبت او رهبانیتی حقیله رعایه ایدهمدیلر. (شفقت رحمت جمعیتی اولمقدن چیقدی.) بوندن صوڭ راهبلرڭ بعضلری اولگی حاللرنده قالمش ایسهده، اکثریتی فاسق ایدی. (شفقت مرحمت خادمی اولمقدن چیقوب عطالت درویشی اولدی، یا خود اوزینی تعذیب ایدر متکلف اولدی.)

شو آیت کریمه رأفت رحمت اساسلرینه بنا قیلنمش رهبانیتی مدح سیاقنده اینمشدر. یوقسه، استثنا باطل اولور ایدی. «فما رعوها حق رعایتها» سوزیله ذم جائز اولماز ایدی، رأفه سوزینه رهبانیتی عطف ایتمکده ممکن اولماز ایدی.

عالم اسلامیتده ده اولگی عصرلرده رهبانیت وار ایدی. اسلامڭ رهبانیتی طریقت ایدی. او طریقتلرڭ اولگی عصرلرده خدمتلری مهم ایدی، اجتماعی حاللره تأثیرلری‌ده گوزل ایدی. طریقت زاویه‌لری او وقت مدرسه ایدی؛ یاخود اسلامیتی هر طرفه نشر قیلا کلمش دینی سیاسی جمعیت ایدی. طریقتلر محیطڭ مکانڭ عادی اختلافلریله مختلف اولمش ایسه‌ده، مقصد جهتیله طریقتلر بر ایدی. طریقتلر یا سنت مکتبی، یاخود اسلام فلسفه‌سنڭ مدرسه‌سی ایدی. فقیهلرڭ، خصوصا مالکیلرڭ حنبلیلرڭ اکثری طریقت زاویه‌لرینڭ شاگردلریدر. اسلام حکیملرینڭ اڭ بویوکلری طریقت اوغللریدر.

تصوف

تصوف، صوفی کلمه‌لری هر نه قدر یات ماده‌دن اشتقاق قیلنمش ایسه ده، اصل تصوف اسلامیته مخصوص بر مسلک کشفیدر. کشف ایسه، مخصوص بر نظر عقلیدر.

معلومدر: انسان مادیاتی طبیعیاتی کوزیله حواسیله مشاهده ایدر. لکن بویوک حقیقتلر، دقیق معنالر حواس اعانه‌سیله ادراک قیلنه‌ماز. یعنی عقل بوتون معلوماتی حواس واسطه‌سیله آلاماز. معلوماتڭ بعض قسملری، احتمال اهمیت جهتیله اکثریت قسمی انسانڭ عقلنه قلب یولیله، تجلیات طریقیله حاصل اولور.

مدنیت دنیاسنده‌ده کشفیاتڭ اختراعاتڭ اڭ بویوکلری‌ده شویله

اولمشدر. مثلا: طبیعی (یعنی طبیعت عالمی) اڭ اوفاق بر حالت طبیعیه‌یی مشاهده ایدرده، بعضاً اڭ بویوك قانونی کشف ایدر. اجتماعی (یعنی مسائل اجتماعیه عالمی) بعضاً اڭ عادی حالت اقتصادیه‌یه التفات ایدرده، مهم بر قانون وضع ایدر. ریاضی ـ اڭ عادی شکللرده بولنور بعض مناسبتلره تصادف برکه‌سیله واقف اولورده، گوزل بر دعوی کشف ایدر، نهایت او دعوی اوزرینه غایت مهم دعوالری بنا ایدر. طبیبك کشفیاتی‌ده، هیئت کشفیاتی‌ده بعضاً شویله اولور.

عادی هم اوفاق شیلردن مهم بویوك کشفیات آلنه بیلور ایسه، اویله کشفیات البته عقل ده طوپلانمش معلومات برکه‌سیله اولاماز: چونکه کشف ساعتلرنده او قدر معلومات مکتشفڭ خزانه‌سنده یوق ایدی، اولا بیلورکه، کشف ساعتلرنده مکتشف او معلوماتدن بالکلیه غافل ایدی.

عقلڭ شو بویوك قوتی، یعنی پرده آرقاسندن اوفاق شعله‌سی کورنمش حقیقتلری آڭلامق، ادراك ایده بیلمك خاصیتی ـ بزم اهل تصوف عرفنده کشف اولور.

کشف ـ پرده‌لرڭ او طرفنه عقلڭ نفوذیدر.

رەنتجن شعاعلری کثیف اجسامڭ ده او طرفلرینه نفوذ ایدوب، مستور شیلری بزه نصل کوستره بیلور ایسه، عقلڭ‌ده بزه معلوم دگل اویله نورانی شعاعلری واردر. کثیف پرده‌لرڭ او طرفلرینه نفوذ ایدر، مجهول حقیقتلرڭ جماللرینی بزه عرض ایدر. پرده‌لر آرقاسنده مستور بر حقیقتڭ تصادف برکه‌سیله بعضا شعله‌سی کورنور، او وقت عقل او معنوی شعاعلرڭ نوریله ازسز قارا ڭلق یوللرده کیدوب، پرده‌لرڭ او طرفنه نفوذ ایدوب، حقیقتی کشف ایدر.

اگرده عقل‌ده بویله بر نفوذ قوتی بولنماسه ایدی، طبیعی، ریاضی، اجتماعی علوملرده اڭ مهم کشفیاتڭ اکثری بولنماز ایدی.

چونکه کشف قیلنه‌جق حقیقتی اثبات ایچون لازم اولاجق معلوماتك اکثری کشف ساعتلرنده حاضر اولمامشدر . بلکه او حقیقتك یا شعله‌سی یارائحه‌سی کشف دقیقه‌لرنده مکتشفك عقلنه معلوم اولور . صوکره نفوذ قوتیله عقل پرده‌لری رفع ایدر ، حقیقتی ادراك ایدر . عاقبت ، بلکه غایت بویوك زحمت صوکنده غنه او حقیقتی اثبات ایده بیله‌جك معلوماتلری ال ده ایدر .

پرده‌لر آرقاسندن حقیقتك ظهوری حادثه‌سنه ، اهل تصوف عرفنده ، تجلی دینور . حقیقتی مستوریت پرده‌سی آرقاسندن چیقارمق کشف ایدی . شو کشف ، یوقاری ده سویله دك ، عقلك نفوذینه مترتب ایدی .

شو نفوذ ، شو کشف ، شو تجلی البته حواس واسطه‌سیله اولاماز . اهل تصوفك اعتقادینه کوره ، قلب واسطه‌سیله اولور : عقل قیدلردن اسیرلکدن آزاد اولوب ، وجود صاغلغی اخلاق گوزللگی عمل طوغریلغی برکه‌سنده قلب کوز گو کبی پاك اولا بیلور ایسه ، او وقت عقلده نفوذ قوتی بولنور ؛ پرده آرقاسنده مستور حقیقتلر قلب صحیفه‌لرینه آچیق صورتلریله منعکس اولور . حواسدن غائب او صورتلری عقل مشاهده ایدر .

بوڭا کوره ، قران کریم

«ان فی ذلك لذکری لمن کان له قلب او القی السمع وهو شهید .»

دیمش اولسه کرك . یعنی قصه‌لرك یالکز برنده ده قلبی وار انسان ایچون بویوك عبرت واردر .

بیلمك آڭلامق عقلك صفتی ایسه‌ده ، شو آیت کریمه‌ده قلب ذکر قیلنمشدر . البته بونك بر سببی واردر . سببی ده غایت معلومدر : انسانك حافظه‌سنده طوپلانمش قصه‌لر نه قدر کوب نه قدر دهشتلی نه قدر حکمتلی اولور ایسه‌ده ، او قصه‌لردن قلب متأثر

اولمادقچه، یعنی او قصه‌لرك صورتلری قلب صحیفه‌لرینه منعکس اولمادقچه، قصه‌لرك ایچنده مستور مقصدلره عبرتلره عقل نفوذ ایده‌مز. مقصد همان غائب قالور.

حواس‌دن غائب معنالری حقیقتلری آڭلامق خصوصلرنده قلبك مداخله‌سی هر حالده غایت بویوکدر.

عقلی صاغ، قلبی پاك انسان بعضاً طبیعی بر حادثه‌یی کوزیله مشاهده ایدر. او حادثه اوزینك سببنه قانوننه دلیل اولا بیلور ایسه‌ده، او انسان او دلالتدن غفلت ایدرده او سببی آڭلاماز. عقلی صاغ، قلبی پاك، قولاغی سلامت انسان - فائده‌سی وار حکمتلی غایت گوزل سوزی ایشتور، لکن بعضا اویله اولورکه او فائده‌دن غفلت ایدر؛ او حکمتی آڭلاماز. البته شو حالك‌ده بر سببی واردر. سببی‌ده آچیقدر:

عقلك صاغلغی، حواسك سلامتلگی آڭلامق بیلمك ایچون کافی اولماز. بلکه غفلت ایتمه‌مك، انتباه بولنمق، التفات ایتمك لازمدر. یعنی قلبك توجهی‌ده لازمدر. عقل مشاهده ایدر ایکن، انسانك قلبی‌ده متوجه اولور ایسه، حاضر اولور ایسه اووقت آڭلامق بولنور. مشاهده دقیقه‌سنده انسانك قلبی باشقه بر جهته متوجه اولوب، اعراض ایتمش ایسه، اووقت انسان غفلت ایدر، آڭلاماز.

بوڭا کوره اولسه کرك، قران کریم

«اوالقی السمع وهو شهید.»

دیمش. یعنی: قلب حاضر ایکن مشاهده ایدر ایسه، انسان عبرت آلور. یوقسه، یوق.

عقل صاغلغی، قلب پاکلگی آڭلامق خصوصنده نه قدر لازم ایسه، قلبك انتباهی‌ده او قدر لازمدر. بر حقیقتی آڭلامق

ایچون لازم اولاچق همه معلوماتی احیانا بر نیچه آدم حائز اولور. اولا بیلورکه او حقیقتی یالکز بری آڭلار، یالکز بری کشف ایدر. شو صورتده تفاوت عقلده دئل، تفاوت یالکز انتباهده اولور. او معلوماتڭ او حقیقته دلالتندن اکثری غفلت ایدر، انتباه ایتمز، یالکز بوڭا کوره آڭلامازه. طبیعی حادثه‌لری هر انسان کورر؛ لکن طبیعی قانونلری یالکز بری کشف ایدر. بوراده تفاوت معلوماتده دگل؛ عقلده تفاوتڭ ده دخلی یوقدر. تفاوت یالکز انتباهده‌در.

انتباه خاصیتی انسانلرده نه قدر متفاوت ایسه‌ده، انتباه هیچ بر انسانده طبیعی دگلدر، فطری دگلدر، انتباه کسبی بر حالدر، اعتیاد برکه‌سنده ملکه اولا بیلور. انتباه عارضی بر حالدر: عقلڭ صاغلغنه آزادلغنه، قلبڭ پاکلگنه آچیقلغنه تابع اولور. ـ عقل مشغول اولور ایسه؛ یاخود اولگی فکرلرڭ اسکی نظرلرڭ تأثیرنده اسیر قالور ایسه: کوڭل کوزگوسی بویالوب بولاشوب، پاکلك آچیقلق یاقتیلق کبی طبیعی صفتلرینی غائب ایدر ایسه؛ او وقت انسانده انتباه خاصیتی یا آزایور، یا یوغالور.

علومده، معارفده، کشفیاتده، تربیه‌ده، حتی انسانڭ هر بر حالنده قلبڭ غایت بویوك اهمیتنه کوره، اهل ایمان، سماوی دینلرڭ هر برنده، مجاهده یوللرینه ریاضت طریقلرینه سلوك ایتدیلر.

مجاهده‌دن ریاضتدن الڭ اصل مقصد ـ انسانڭ عقلنه آزادلق، اخلاقنه گوزللك، عمللرینه طوغریلق ویروب؛ عقلڭ آزادلغی، اخلاقڭ گوزللگی، عملڭ طوغریلغی بر که‌سنده قلبی پاکله‌مك، قلب صحیفه‌لرینه جلا ویرمك، قلبی کوزگو کبی صاف هم آچیق قیلمق ایدی.

عقل آزاد، قلب پاك اولدقدن صوڭ انسان مراقبه کبی حاللره اهلیت کسب ایدر. مراقبه: اللهڭ آثارینه، یعنی عالم وجودده وار

موجودلرك هر برینه، هر حالنه، هر حادثه‌سنه دقتله هر وقت نظر ایتمکدر. ذکر - اوفاق یا بویوك شیلری مراقبه ایدر ایکن، او شیلرك هیچ بر جهتلرندن غفلت ایتمه‌مك؛ سببلرینه دلالتلرینه انتباه ایتمکدر.

اهل تصوفك تربیه اصوللری، تربیه‌دن مقصدلری اشته شودر.

اگرده انسانی شو طریقله تربیه ممکن اولور ایسه، تربیه اصوللرینك اڭ مفیدی شو طریق اولور. چونکه انسانك قوه‌لرینه فعالیت ویرمك، قابلیت صحیفه‌لرینی پاکله‌مك طبیعت خزینه‌لرندن عقلك بلا واسطه استفاده يوللرینی حاضرله‌مك شو طریقله اولور.

تربیه - انسانك حافظه‌سنه معلومات يوگی يوکله‌مکدن عبارت اولماسه کرك. بلکه انسانك طینه‌سنه حکمت الهیه ایله صاچلمش قابلیت اورلقلرینی اوسدرمك، انسانك قوه عملیه‌لرینه قوه ادراکیه‌لرینه فعالیت ویرمك، انسانك قابلیت صحیفه‌لرینه جلا ویروب، طبیعت خزینه‌لرندن بلا واسطه استفاده يوللرینی حاضرله‌مکدن عبارت اولسه کرك.

تربیه‌ده شو اصول بوتون انبیالرك، بلکه بوتون فیلسوفلرك‌ده اصولیدر. اولگی عصرلرك‌ده شو عصرك‌ده اڭ بویوك مکتشفلری شو اڭ گوزل اصولك غایت بویوك برکه‌سیدر.

اسلامیت‌ده تصوفك‌ده اصلی شودر. صوك زمانلرده تصوف شارلاتانلره بر مکسب، عاجزلره مسکینلره بر ملجا اولوب قالمش ایسه‌ده اسلامیتك اولگی عصرلرنده تصوف غایت بویوك مکتب ایدی. اسلام فلسفه‌سنك اڭ بویوك رکنلری اڭ معتبر استاذلری او بویوك مکتبك شاگردلری ایدی.

یونانك فلسفه‌لرینی، هندوستانك حکمتلرینی، شو عصرلرك فیلاسوفیه‌لرینی غایت آسانلقله شو کون بز البته مطالعه ایده بیلورز. سوقراطلرك پلاتونلرك آریستوتللرك فارابیلرك ابن سینالرك ابن رشدلرك فلسفه‌لری بزه آثار اسلامیه برکه‌سیله‌ده اولدقجه گوزل معلومدر.

اسکی یا کی فلسفه‌لرك هر برینی اسلام فلسفه‌سیله یعنی تصوفله مقایسه ایدر ایسه‌ك، اسلام فلسفه‌سی هر جهتله، یعنی احاطه جهتیله‌ده، مقبولیت جهتیله‌ده، علویت جهتیله‌ده راجح اولور.

شو دعوامزی بوراده، یعنی انتقاد مناسبتیله یازلمش مقاله‌لرده، اثبات ایتمك بلکه مناسب دگلدر. لکن شاهدلریله مثاللریله شو دعوامزی هر وقت انشاءالله اثبات ایده بیلورز. شو دعوایی «اصل موضوع» قیلمق اوزره بر مقدمه مسلمه کبی بوراده قبول ایدر ایسه‌ك، او تقدیرده بنم بر سوزم واردر:

تصوفی «دینی تدبیرلرك» ٦٠ نجی صحیفه‌لرنده‌کی لسانله جرح ایتمك علم قلمنه او قدر مناسب اولماسه کرك!

شأنلری فوق‌الغایه بویوك او محترم سلفلرمزدن بزه میراث اولمق اوزره قالمش غایت قیمتلی اسلام فلسفه‌سی بزم المزده اعتبارینی ضائع ایتمش ایسه، یاخود بر وقت درویشلك فلسفه‌سنه‌ده، شعرانی کبیلرك صاچمه‌لرینه‌ده تصوف نامی ویرلمش ایسه گناه بزده‌اولور؛ تصوفده دگل.

محترم مؤلف افندی حدتلی شدتلی خطابلرینی اسلام دنیاسنه اسلام صوفیلرینه توجیه ایدر ایسه، همه خطابی همه عتابی بن هر حالده اوزمزه توجیه ایدرم.

سنن جامعلری کبی، علوم فقهیه کبی، علم تصوف کبی غایت قیمتلی خزینه‌لر میراث اولمق اوزره بزه بزم سلفدن قالمش ایسه‌ده، بزم المزده او قیمتلی خزینه‌لرك یا اوزلری یا اعتبارلری ضائع اولدی: روما قانونلری کبی مدنیت دنیاسنه اساس اولا بیلمك شرفلرینه علوم فقهیه‌مزی ایرشدره آلمادق؛ یونان فلسفه‌لری کبی علوم کعبه‌لرنده تدریس قیلنه بیلمك قدر انتظام صورتیله فلسفه‌مزی کوستره بیلمه‌دك.

خرستیانلرك انجیل کبی کتب دینیه‌لرنده قانون، حقوق یوق ایمش. کنیسه روما قانونلرینی عاریت آلمشده، دینله برابر مدنیت دنیاسنه قبول ایتدرمش. او مجتهدلرك اجتهادلری برکه‌سنده روما قانونلری شوکون بوتون مدنیت دنیاسنڭ حقوقنه اساس اولدی.

اسلامیت‌ده حال تمام باشقه‌در: قران کریمڭ آیت کریمه‌لرندن شارع حکیمڭ سنت نبویه‌لرندن عقللری غایت بویوك، نظرلری غایت کیڭ غایت دقیق مجتهدلرمزك اجتهادلری برکه‌سنده استنباط قیلنوب، بر عصر ایچنده تدوین قیلنه بیلمش علوم فقهیه‌مز، بوتون دنیا قانونلرندن گوزل حقوقمز وار ایدی. باشقه بر سبب بولنماسه کرك، یالڭز بزم عطالتمز شوملغیله اولسه کرك، علوم فقهیه‌مز حقوق اسلامیه‌مز مدنیت دنیاسنده اعتبار شرفلرینه هیچ بر عصرده نائل اولمادی. او زمزده «بوتون شریعتمز ابن عابدیندن عبارتدر!» اعتقادلرینه قدر ایندك.

آنتیس فه‌ن، آریستیپ کبی یونانی قلندرلرك ادبسزلك حیاسزلق اساسلرینه قورلمش مسلکلری مدنیت دنیاسنده علوم حرملرینڭ محرابلرنده تلاوت قیلنوب تدریس قیلنور ایکن: جنید، معروف، منصور، بسطامی، ابن عربی، شمس تبریزی، جلال رومی، حافظ شیرازی، مولوی جامی کبی محترم ذواتڭ، اسلام سوفیلرینڭ غایت بویوك فلسفه‌لرینه قیمت ویره بیلمکدن عاجز قالدق. نادانلق قوتیله اولسه کرك، شوکون اویله فلسفه‌لردن اسلامیتی تبرئه‌ده ایدر اولدق.

بن ینه تکرار ایده‌یم: اسلام فلسفه‌سی، یعنی تصوف، یونان فلسفه‌سنه نسبتله عالیدر. درست، هر مسلکڭ صوری قورتلری، کاسه‌لیسلری، پاراز یتلری البته بولنور. تصوفڭ‌ده کاسه‌لیسلری متطفللری البته واردر. شوکون تصوفی طوزاق ایتمش قورصاق بنده‌لری‌ده، اوزارینڭ

صاچمه‌لرینه تصوف نامی ویرمش هوا بنده‌لری‌ده واردر. لکن او اوفاق کاسه‌لیسلرك حاللرینه باقوب، اسلامیتك اك بویوك رکنلرینه هجوم ایدر ایسه‌ك، فلسفه‌لرینك طریقتلرینك بطلاننه قران کریمدن حدیثلردن اون اون بش دلیللر یازار ایسه‌ك، بوتون زحمت یللره او چار؛ غفلتمز میدانه چیقار. بویوك میراثلری ضائع ایتمش سفیه‌اولورز.

درست، اهل تصوفك یاتلره معلوم دگل اصطلاحلری واردر. هر علمك هر مسلکك اوزینه مخصوص اصطلاحلری اولور. ابن عربی فتوحات مکیه‌ده او اصطلاحلری بیان هم شرح ایتمشدر.

درست، تصوفك قطب، غوث، اوتاد، ابدال کبی تاسیساتی‌ده واردر. هم بویوك، هم مهم مصلحتلر ملاحظه‌سیله فرض قیلنمش اولسه کرك. لکن عالم اسلامیت‌ده هیچ بر وقت، هیچ بر یرده او تأسیساتك اثری، نه‌دندر، ظاهر اولمادی. اولسه گوزل اولور ایدی.

قاتولیکلر یر یوزنده اللهك وکیللری اولمق اوزره پاپالق کبی غایت بویوك تأسیسات اختراع ایتدیلر. او گوزل اختراعلری برکه‌سنده بوتون خرستیان دولتلرینه ریاست ایدر بر حکومت روحانیه حکومت الهیه تاسیس ایتدیلر. بوڭا کوره، خرستیان روحانیلری خلق آراسنده امتیاز کسب ایدوب، حکومت نظرنده عزت هم بویوك اعتبار قازاندی. او گوزل تاسیسات برکه‌سنده دینك‌ده حرمتی آرتدی، کنیسه‌لرك‌ده نفوذلری زیاده‌لشدی. او وقت بزم فقیهلرك سیاستلری بونك تمام خلافنه ایدی. حکومت قاپولرنده کاسه‌لیسلك قیلا کلمش فقیهلرك خلق کوزنده‌ده عزتلری اعتبارلری قالمادی. روحانیلرمزك ذلتلری شوملغیله اولسه کرك، خلق کوزنده دینمزك‌ده قدری، جامعلرمزك‌ده حرمتی قالمادی.

«قطب» کبی «غوث» کبی تأسیساتی اسلام روحنه مخالف دیمش فقیهلر «خالص دین اسلام» روحنه موافق اولمق جهتیله‌می «حکومت

آدملرينه شريعت صاتار مداهن»لر طاقمى تشكيل ايتديلر ؟

اوزيله برابر شريعتىده حكومت قاپولرينه قربان قيلا كلمش ذليل رذيل فقيهلردنمى فائده آلدق ؟

ياخود پاپا قدر نفوذى اولا بيلهچك قطب دنمى، قاردينال قدر اعتبارى اولاچق غوث دنمى فائده آلور ايدك ؟

اسلاميت وكيللرينك عزتلرىمى اسلام روحنه مخالف اولاچق ايدى؟ شريعت حامللرينك ذلتلرىمى، مسكنتلرىمى اسلاميت روحنه موافق چيقدى ؟

اهل تصوفك بويوك مصلحت ملاحظهسيله فرض قيلنمش قطب كبى غوث كبى تأسيسلرى فعليته چيقمش اولسه ايدى، بلكه گوزل اولورايدى! شريعتمز حكومتك هواسنه، او تقديرده، بلكه تابع اولماز ايدى. روحانيلر طبقهسى، فقيهلر زمرهسى بلكه او قدر ذليل اولماز ايدى.

درست، اويله تأسيسلرك موقت صورتده ضررلرىده اولا بيلور. لكن شريعتك، شريعت حامللرينك، روحانيلرك عزتلريله شوكتلريله برابر اولاچق ضررلرى دفع ايتمك ممكندر. اما ذلت، مسكنت شريعت حامللرينه لازم اولدقدن صوكره، هيچ بر فائدهيىده الده صاقلامق ممكن دگلدر.

درست، قطبلره غوثلره الوهيت كبى ربوبيت كبى صفتلرى ويرسه ايدك، البته اسلاميت روحنه مخالف اولورايدى. لكن اگر ده تشريعده خلافت كبى حكمده اصابت كبى امتيازلرى ويرمش اولسه ايدك، احتمال، موقت صورتله گنه ايسهده، فائدهسى اولورايدى. يعنى شريعت اسلاميه اعتبارينى بلكه غائب ايتمهمش اولورايدى؛ مقدس شريعتك حامللرى عزتلرينى حرمتلرينى اعتبارلرينى بلكه ضائع ايتمهمش اولورلرايدى.

تصوف اربابنه غضب کوزیله نظر ایتمش مولف افندی صوفیلرڭ غایت اوفاق گناهلرینی ده عفو ایتمه‌مش: «هو!» ذکری ده خطا ایمش، «یا هو!» نداسی ده خطا ایمش. قران کریم ده، حدیث ده بویله اسم یوق ایمش. لغت عرب ده بویله ندا خطا ایمش.

ضمیرلردن هویت کبی ماهیت کبی منهیات کبی خطا اشتقاقلری استعمال ایتمك بوتون انسانلره، خصوصا حکمت منطق اهللرینه جائز کورلمش ایکن، قران کریم ده «لا اله الا هو» کبی حسابی یوق آیت کریمه‌لرده کنایه اولمق اوزره کلمش الڭ درست اسمڭ اوزینی ذکر ساعتلرنده تکرار ایتمك، محترم مولف افندی نظرنده، جائز دگلدر. - عجب!

قبول ایده‌یك، بر از خطاسی واردر، دیه‌یك. هر حال ده «هو» ضمیرندن اشتقاق قیلنمش هویت خطاسی قدر اولماسه کرك. «ما هی؟» جمله‌سندن اشتقاق قیلنمش ماهیت خطاسی قدرده اولماسه کرك. خطا اولسه ده، او قدر اوفاق خطالری عفو ایتمك دها گوزلدر. لکن خطا دگلدر.

قران کریم ده حسابی یوق آیت کریمه‌لرده اللهدن کنایه اولمق اوزره «هو» کلمشدر. قران کریم ده اصل اطلاق ثابت اولدقدن صوڭ، جهت اطلاق ده اختلافڭ ضرری یوقدر. درست، قران کریم‌ده کنایه طریقیله کلمشدر. ذکرده، ندا ده اسم اولور. لکن اصل اطلاق ثابت اولدقدن صوڭ جهتڭ اختلافی ضرر ایتمز.

درست، اللهڭ، رسولڭ، قران کریمڭ اسملری توقیفی اولور. لسان شارع ده وارد اولمامش کلمه‌لری اطلاق ایتمك جائز دگلدر. لکن کنایه طریقیله کلمش کلمه‌لری اسم اولمق اوزره استعمال ایتمك هر حال ده جائزدر. چونکه معنی ده اذن‌سز تصرف ایتمك کبی بر تعدی بر جنایت بورا ده یوقدر.

قران کریم ده حسابی یوق آیت کریمه‌لرده کنایه اولمق اوزره کلمش «هو» ضمیرینی اسم قیلمق اوزره استعمالنك غایت بویوك فائده‌سی غایت گوزل بر نکته ادبیه‌سی، بر نکته ایمانیه‌سی ده واردر:

الله رب العالمین حضرتلرینك وجودی کون کبی ظاهر ایسه‌ده، بوتون فیلسوفلرك بوتون دینلرك، علی الخصوص اسلامیتك اعتقادینه کوره، حقیقتی، کنهی - نبیلرك ده ملکلرك ده، هیچ برینه، انسانلرك ده هیچ برینه معلوم دگلدر. حقیقت الهیه غیب مطلقدر.

اللهك حقیقتی انسانك عقلنه هیچ بر وقت ظاهر اولمامشدر، هیچ بر وقت ظاهر اولماز: ابدی ازلی صورتده غائب مطلقدر. قران کریم ده «غائب مقدم» لك کنایه‌سی اولمق اوزره استعمال قیلنور «هو» کلمه‌سی بوکا کوره، اك مناسب بر اسم اولور. حقیقتك عدم ظهورینه تنبیه ایتمك کبی گوزل بر فائده ادبیه‌سی واردر.

قران کریم ده «هو» کلمه‌سی بر نیچه آیت کریمه ده اسم اولمق اوزره ده وارد اولمش دیمك ممکندر: مثلا:

آل عمران سوره‌سنك ابتداسنده «الف لام میم. الله لا اله الا هو الحی القیوم.» آیت کریمه‌سنده «هو» اسم اولا بیلور. چونکه «الحی القیوم» اسملری صفتدر. ضمیر اولسه ایدی، موصوف اولماز ایدی.

«لا اله الا هو العزیز الحکیم» کبی آیت کریمه‌لرده واردر. بویله آیت کریمه‌لرده العزیز کبی اسملر صفتدر، نعتدر. بزم نحوچیلر «یوق، صفت دگلدر، اویله‌در، بویله‌در!» دیه بیلورلر ایسه، بن‌ده او «نادان» صوفیلرله برابر «البته، صفتدر!» دیه بیلورم.

الاخلاص سوره‌سنك ابتداسی «قل هو الله احد» آیت کریمه‌سیدر. نحویلره، مفسرلره موافقت قیلوب، «بو راده هو ضمیر شاندر.»

دیه بیلورز. لکن «نادان» سوفیلره تقلید قیلوب، بورادە هو اسمدر دیسه‌ك، نه اولور؟

سوفیلرڭ اعتقادینه کوره، قران کریمڭ آیت کریمه‌لری متناسبدر، بری دیگرینه متصلدر؛ بونکله برابر هر بری مستقلدر، اوز باشنه تمام اولور. بوڭا کوره، «وعنده مفاتح الغیب لا یعلمها الا هو» کبی «هو الحی لا اله الا هو» کبی آیت کریمه‌لرده «هو» اسم اولا بیلور.

هر اسم بر حرفی اسقاط قیلنور ایسه، معناسی مختل اولور. شو کلیه‌دن یالکز بر «الله» اسمی مستثنادر. شو «اسم اعظم»دن حرفلرینی بر بر اسقاط ایدر ایسه‌ك، بقیه‌سی همان اللهڭ اوزینه دلالت ایدر.

«الله» سوزندن اولکی الف اسقاط قیلنور ایسه، «لله» اولور:

«لله ملك السماوات والارض.»

«لله»دن اولکی لام اسقاط قیلنور ایسه «له» اولور:

«له ما فی السماوات والارض.»

«له»دن لام اسقاط قیلنور ایسه، «هو» اولور:

«وما یعلم جنود ربك الا هو»

شوده بر نکته‌در. درست، بلکه اهمیتی یوقدر، بلکه فضله‌در. سزڭ کوزڭزده بلکه مهملدر. لکن اوفاق «گناه»لر حقنده‌ده ایکی اوچ صحیفه یازار منتقد افندیلره مقابله یولیله سویلنه بیلور بر نکته‌در. صوفیلرڭ اوفاق «گناه»لرینی مولف افندی عفو ایدر ایسه، قرآن کریمده او قدر کثرتله تکرار قیلنمش اسم اعظمدن مولفڭ غفلتلرینیده سوفیلر عفو ایدرلر.

«هو» اسمدر، ضمیر دکلدر. بوڭا کوره، منادی اولا بیلور؛ «یا هو!» نداسی هر حالده درستدر.

بن طریقت مکتبلرینڭ هیچ برنده شاگرد اولمادم. لکن بیلورم، ذکرڭ اڭ بویوگی لفظ جلاله‌در. هر دقیقه‌ده هر ثانیه‌ده اللهڭ یالکز

اوزینی قلبمزله ذکر ایده بیلور ایسه‌ك، هر اشده یالکز «الله!» سوزینی لسانله ده ذکر ایده بیلورز.

ذکرك اصلی افراددر، یعنی لفظ جلاله‌یی مفرد کوینچه ذکردر. جمله‌لك ذکرده هیچ بر صورتله شرط دگلدر.

«واذا ذکر الله وحده اشمازت قلوب الذین لا یومنون.»

«الذین آمنوا وتطمئن قلوبهم بذکر الله. الابذکر الله تطمئن القلوب.»

بوراده جمله‌لك یوق، یالکز «الله»ی ذکر وار. قلب‌ده یالکز اوزی ذکر قیلنور «الله» لسانله ده یالکز اوزی ذکر قیلنور.

قران کریم‌ده بایتاق آیت کریمه‌لرده غایت مهم سواللره جواب اولمق اوزره، «قل: الله» کبی مفرد جوابلر وارد اولمشدر. بزده فلسفه لسانیله عرض قیلنه بیله‌جك سواللری طبیعت لساننه وضع ایده بیلور ایسه‌ك، صوکره طبیعتك عجیب غریب اثرلرینه نظر ایدر ایکن، طبیعت لسانیله سویلنمش سواللره «الله! الله!» سوزیله هر ثانیه‌ده مقابله ایده بیلور ایسه‌ك، مفرد کوینچه ذکرك اهمیتنه البته واقف اولور ایدك.

مولف افندینك شو کتاب‌ده بایتاق مساهله‌سی واردر: مجازفه‌سی دها زیاده در: «قران‌ده یوقدر. حدیث‌ده یوقدر. اسلام روحنه مخالفدر» کبی سوزلرینی هر یرده هر خصوص‌ده ملاحظه‌سز یازار، وزن‌سز فلان‌سز آتار. قرانی ترجمه ایتمش ایسه‌ده، قران کریم‌ده بایتاق تکرار قیلنمش کلمه‌لردن غفلت ایدر. قران هدایتلرینی یازمش ایسه‌ده، قران کریمك ادبلرینی اکثریتله اهمال ایدر.

مؤلفك مقدمه‌سنده سلوك ایتمش ادبنه بن‌ده تقلید ایده‌یم، دیه‌یم: بن صوفی دگلم، دها طوغریسی، تصوفدن قاچارم؛ بن راهب دگلم رهبانیت‌دن قاچماز ایسه‌م‌ده، رهبانیت طرفداری دگلم. لکن تصوفك

رهبانیتڭ شو کونکی حاللرینه باقوب، اصل تصوفی اصل رهبانیتی بن هیچ بر صورتله جرح ایده‌مم. «تصوفده اسلام روحنه مخالفدر، رهبانیتده اسلامیت روحنه تمام مخالفدر.» کبی سوزلره بن جسارت ایده‌مم. بنم نظرمده تصوف کوزل مکتبدر؛ رهبانیتده اصلده غایت کوزل مسلکدر. اولکی عصرلرده رهبانیتڭ اهمیتی غایت بویوك ایدی.

تورکستان پیرلرینڭ، بزم ایشانلرڭ شو کونکی حاللرینه باقوب، تصوف حقنده رهبانیت حقنده آغزمزه کله بیلور هر بر سوز طوغری اولا بیلور ایسه ده، آفریقا کبی بدویت دنیاسنده عمر ایدر طریقتلر حقنده او سوزلرڭ اکثری یا هیچ بری طوغری اولماسه کرك.

بدویت دنیاسنده مکتب بولنماز؛ مدرسه بولنماز؛ محکمه بولنه‌ماز. بدویت دنیاسنده شفاخانه بولنماز، مهمانخانه بولنماز؛ بدویت دنیاسنده دارالایتام یوقدر، دارالعجزه یوقدر. بدویت دنیاسنده جمعیت خیریه‌لر یوقدر. بدویت دنیاسنده دینی یا سیاسی اجتماع قلوبلری ده یوقدر.

بدویت دنیاسنده یالکز طریقت زاویه‌لری واردر. او زاویه‌لر بالالره مکتب اولور، فقیهلره حافظلره مدرسه اولور؛ دعوی خصوصلرنده عدالت محکمه‌سی اولور؛ خسته‌لره شفاخانه، مسافرلره یولچیلره مهمانخانه اولور؛ یتیم‌لره تربیه خانه، عاجزلره تکیه اولور؛ محتاجلره مسکینلره جمعیت خیریه اولور؛ دینی یا سیاسی مسئله‌لر خصوصنده کوزل قلوب اولور.

بدویت دنیاسنده زاویه الڭ برکتلی بر مرکزدر، مدنیت دنیاسنده بولنور بوتون اداره‌لرڭ وظیفه‌لرینی یالکز اوزی ایفا ایدر. الڭ ضرور بر مؤسسه‌در، بدویت دنیاسنده زاویه بولنماسه ایدی، بدویلرڭ حیاتلری یا ممکن اولماز ایدی، یاخود غایت آغر اولور ایدی.

طریقت زاویه‌لرینڭ سیاسی اهمیتلری ده غایت بویوکدر.

ایتالیا محاربه‌لرنده سنوسیلری کوردك. بر قاچ سنه‌لر مقدم انکلیز دولتنه دهشت ویرمش مهدیلری ده کورمش ایدك. تورکیاده کوزی آچیق بر دیپلومات، قافاسی وار بر حکومت، پاپا کبی مشیخت، یاخود لا اقل، جمال افغانی کبی بر آدام بولنمش اولسه ایدی، شوکون اسلامیت عرش ریاست ده قرار قیلمش اولور ایدی.....

بیلورم، انتقادم اوزون چیقدی؛ لکن عذرم واردر.

دینی، یا ادبی یا علمی مسئله‌لر حقنده خلق آراسنه مطبوعات قوتیله «حق فکرلر» ـ «حقیقتلر» نشر قیلنمش ایسه، التفات ایتمك، اعتبار ایتمك، قیمتلرینی سویله‌مك البته وظیفه اولور. هر بری بر کتاب اولا بیلور مختلف مسئله‌لره دائر انتقاد مقاله‌لری اوزون‌ایور ایسه، مسئله‌لری اهمیتنه کوره مطالعه ایدن اوقوچیلره او قدر آغر ملال البته یوکلنمه‌سه کرك.

اسرا کبی، معراج کبی خارق العاده حادثه‌لر حقنده فکرمی یازمق ایچون، بوراده مقدمه قیلمق اوزره، بر قاچ ملاحظه سرد ایده‌یم:

۱) عصرمز حریت عصریدر. درست، حریت غایت کوزلدر، جمالنه هر بر انسان عاشق اولور، مفتون اولور. درست، حریت غایت ضروردر. حریت هواسیله صولامادقچه، روحك عقلك حیاتی ممکن دکلدر. درست، فکر دائره‌لرینك حدودی یوقدر. عقلك اقتدارینه ده، دیه‌یك، نهایت یوقدر. درست، شویله‌در، لکن....

۲) لکن وجود دائره‌لری دها زیاده کیکدر، فکر دائره‌لرینه نسبت قبول ایتمز درجه‌ده واسعدر. نهایتی یوق شو طبیعتی، نهایتی حسابی یوق او عالملری او زینك اختیاریله اراده‌سیله قدرتیله حکمتیله

خلق ایتمش موجدڭ اقتدارینه ده، اراده‌سنه ده، اختیارینه ده حدود بولنماسه کرك، نهایت بولنماسه کرك .

٣) درست، انسانیتڭ علوم خزینه‌لری، مدنیتڭ معارف کنوزلری شوکون غایت بایدر . لکن خزائن الهیه همان توکنمه‌مش اولسه کرك؛ طبیعتڭ عالم وجودڭ باشلانمامش، هیچ بر انسان اللری طوقنمامش خزینه‌لری همان قالمش اولسه کرك؛ اللهڭ احسانیله انسانلرڭ عقللرینه معلومات تقسیم قیلنور ایکن، حصه‌لرڭ بوتونی بقیه‌دن هر وقت ناقص چیقمش اولسه کرك . طبیعت خزینه‌لری انسانلرڭ عقللرینه هیچ بر وقت کسرسز تقسیم قیلنماسه کرك . قران کریم‌ده «وما اوتیتم من العلم الا قلیلا» خطاب الوهیتی یالڭز بدویت دنیاسنه نسبتله اولمایوب، بلکه انسانیتڭ مدنیتڭ بوتون علومنه بوتون معارفنه نسبتله بر خطاب ترغیب، بر بویوك ارشاد، غایت گوزل تنبیه اولسه کرك .

انت العلیم الذی قسمت اقفزة حب العقول: فمن مد ومن صاع

یعنی: علوم خزینه‌لری، معارف آنبارلری انسانلره تقسیم قیلنور ایکن، عقل اولقلری آز، آز ویرلوب، بعضلرینه بر «مد» بعضلرینه بر «صاع» ویرلمشدر . احسان الهی نه قدر کریم ایسه ده، خزینه‌لری خزینه‌لب تقسیم قیلمایوب، یالڭز قفیزلب تقسیم قیلمشدر .

٤) درست، طبیعتڭ قوتلری واردر؛ او قوتلرڭ تأثیرلری‌ده غایت بویوکدر . لکن اللهڭ قوه الهیه‌سی دها زیاده اولسه کرك . عظمت الهیه قاشنده طبیعت قوتلری‌ده ضعیف قالسه کرك .

٥) درست، طبیعت‌ده قانونلر واردر، قانونلرڭ حکمی قطعیدر، هیچ بر وقت تخلف قیلماز؛ انتظام غایت بویوکدر، هیچ بر وقت خرق قیلنماز . لکن طبیعت‌ده انتظام مصلحتنه خدمت ایتدرمك ایچون، حکمت الهیه معرفتیله وضع قیلنمش قانونلر خالق حکیمڭ اوزندن‌ده اراده‌یی، اختیاری، اقتداری سلب ایتمه‌مش اولسه

کرك؛ او قانونلر موجدڭده اللرینی آیاقلرینی باغلامامش اولسه کرك . یوقسه، حکمت الهیه‌ده کورلك ، قدرت الهیه‌ده ضعیفلك، الوهیت‌ده عاجزلك لازم اولور ایدی . یعنی: انتظام مصلحتنه خدمت قیلاچق قانون اڭ بویوك فسادڭ خادمی اولوب چیقار ایدی .

٦) درست ، مادیات دنیاسی غایت بویوکدر ، قطعی قانونلره تابعدر . لکن روحانیت عالملری دها زیاده بویوك اولا بیلور : روحانیات قانونلری مادیات قانونلرندن دها زیاده قوتلی اولا بیلور . شو غایت بویوك دعوامزڭ اثباتنه ، دیه‌لم ، بزم المزده برهان یوقدر ، یالڭز ایمانمز واردر ؛ لکن سزڭ الڭزده ده ابطالنه بر دلیل‌ده یوقدر . سزڭ غفلتڭز سزه عیب دگل ایسه ، بزم ایمانمز بزه عیب اولماز . بلکه عالم وجودڭ اتساعی عظمتی حضورنده براز تأدب اولور .

شو یر یوزنده ، یعنی مادیات دنیاسنه نسبتله ده اڭ حقیر بر ذره اوزرنده اوفاق بر ذره کبی ، بر موجود بر معدوم اولور انسان ایچون ، وجود عالمنه نسبتله تأدب‌می مناسبدر؟ یاخود انکارمی ؟

اگرده موجدڭ بوتون اثری بویوك فیلسوفلرڭ اوفاق عقللریله تقدیر قیلنه بیلور مادیات دنیاسندن گنه عبارت اولسه ایدی، موجدڭ بوتون دولتی فیلسوفلرڭ عقللری قدرگنه بویوك اولور ایدی . بوتون یرلرڭ کوکلرڭ عرش اعظمڭ کرسی الوهیت محرابنده سجده‌لرینه او قدر معقول بر معنی قالماز ایدی .

٧) دیه‌لم ، بز مدنیت دنیاسنه چیقدق . علوم ، معارف ، صنائع شعله‌لرینی ، یاخود ، اوزاقدن‌غنه ایسه‌ده ، قویاشلرینی کوردك . کوزمز قاماشدی ، غیرتمز طاشدی . بزه ، نه دیه‌یم ، حریت کبی‌می حیرت کبی‌می بر حال حاصل اولدی . اوزمزدن بیزدك ، مدنیت دنیاسنده وار اڭ اوفاق حاللره رغبت ایتدك . کوجه‌ندك ، کوچلندك ، آغر یوکلردن خسته‌لکلرمزدن آرنمق خیالیله ، اڭ قیمتلی خزینه‌لرمزی

اوجوز بهاره صاتدق. الڭ بویوك اساسلرمزی الڭ اوفاق فكرلره فدا ایتدك، بر كونلك فرضیه‌لره مڭگولك اصولمزی تابع ایتدك. حریتدن بوتون نصیبمز حیرت اولدی. حیرت هر یرده عطالتی ایجاب ایدر ایكن، حیرت بزده غیرت صورتیله ظاهر اولدی ده......

انتقادڭ اوزونلغنه عذرمی بیان ایتمش ایدم. «دینی تدبیرلر»ده (اسرا) كبی، (معراج) كبی حقیقتلر حقنده غایت قابا لسانله یازلمش غایت اوفاق فكرلره مقابله ضرورتیله، مقدمه قیلمق اوزره ارقام ترتیبیله یوقاری‌ده اعتذاردن صوڭ یدی ملاحظه‌می یازدم.

شارع كبیر سیدالوجود علیه الصلاة والسلام حضرتلرینڭ خصائص الهیه‌سنه نسبتله «دینی تدبیرلر»ڭ سوزلرینه «اوفاق فكرلر» دیمش ایسه‌م ده، مولف افندی البته عفو ایدر. محترم اوقوچیلره، شارع كریم حرمتنه، انتقاد اوزونلغی بلكه ملال ویرمز.

معجزه

قران كریمڭ بیاننه كوره، اولگی امتلرده نبوت برهانی اولمق اوزره، معجزه‌لر وار ایدی. انسانده ایمان حسیاتیله وجدانیله قلبیله اولور. ایمانده وجدانڭ حظی وجدانڭ دخلی عقلڭ حظندن هر حالده زیاده‌در. بوڭا كوره اولسه كرك، عنایت الهیه انسانلرڭ حسیاتلرینه وجدانلرینه الڭ زیاده تأثیر ایده بیلور معجزه‌لری نبوتڭ الڭ اولگی برهانلری ایتمشدر.

معجزه‌لر اخلاقڭ اختلافیله مختلف اولور. بوڭا كوره، نبی شدت موسی علیه الصلاة والسلام حضرتلرینڭ معجزه‌لری دهشت معجزه‌لری اولوب، نبی شفقت عیسی علیه الصلاة و السلام حضرتلرینڭ

معجزه‌لری جان قایتارمق، کوز ویرمك، خسته‌لری توزه‌تمك آش ایندرمك کبی رحمت معجزه‌لری ایدی.

حقیقتلرینی آڭلامق ایچون معجزه‌یی بوراده تحلیل ایده‌یك:

۱) حاسه‌لرڭ بریله مشاهده قیلنه بیلور حادثه‌در.

مشاهده قیلنمامش حادثه، نه قدر بویوك نه قدر فوق العاده اولور ایسه‌ده، هیچ بر صورتله معجزه اولماز. بوڭا کوره، «اسرا» کبی فوق الغایه بویوك حادثه قران کریمده شارع حکیمڭ خصوصیتی اولمق اوزره حکایت قیلنمش ایسه‌ده، رسالتڭ نبوتڭ برهانی اولمق اوزره نقل قیلنمامشدر. چونکه او بیوك حادثه‌یی او وقت هیچ بر انسان کوزیله کورمه‌مش. بلکه رسول امینڭ سوزینه قران کریمڭ آیتلرینه ایمان برکه سیله، «اسرا» حادثه‌سنه بوتون صحابه ایمان ایتمش.

۲) خارق العاده اولمق.

یعنی: بزه معلوم قوتلرڭ قانونلرڭ هیچ برینه تابع اولمامق. معجزه حادثه‌سی طبیعی قانونلره طبیعی قوتلره تابع اولماز ایسه‌ده، معجزه او قانونلری او قوتلری ابطال ایتمه‌یور. بلکه دها بویوك دها قوتلی قانونلرڭ تأثیرلری حضورنده، طبیعی قوتلرڭ اثرلری ظاهر اولامایوب، غائب اولور. یالڭز شو قدردر.

٤-٥-٦ ارقامیله کوسترلمش ملاحظه‌لرده بیان ایتدك: طبیعی قوتلر قوت ایسه‌ده، قوه الهیه غالبدر؛ طبیعی قانونلر دائمی ایسه‌ده، اراده الهیه همان نافذدر.

بوراده طبیعتدن بر شاهد بولا بیلورز:

مثلا: آغرلغی وار آغاچ اوسه‌ر ایکن نما قوه‌سیله یوقاری چیقار. بوراده قانون جاذبیت باطل اولماز. بلکه نما قانونی جاذبیت قانوننه غلبه ایدرده، جاذبیتڭ اثری ظاهر اولاماز.

انسان الیله آغرلغی وار بر طاش آتار، طاش یوقاری

چیقار. بوراده قانون جاذبیت باطل اولمادی، بلکه خارجی تأثیرلرك برینه مغلوب قالوب، اثری ظاهر اولامادی.

۳) طبیعت قانونلرینه مناقض اولماماق.

مثلا: حرارتی وار ایکن آتش یاقار، انسانك تنی آتش‌ده یانار. شو، دیه‌لم، بر قانوندر. حرارتی وار ایکن، تن آتش‌ده یانمامق بوکا مناقضدر. قران کریم‌ده ذکر قیلنمش خلیل قصه‌سنده ایسه، «یا نار کونی برداً وسلاماً علی ابراهیم» خطاب الوهیتی آتشدن حرارتی آلمش، خلیلك بدنی صالقون آتش‌ده سلامت قالمش.

فرعون ساحرلرینك قصه‌سنده، موسی علیه الصلاة والسلام طایاغنه جان ویروب، او جانلی طایاقدن ساحرلرك طایاقلرینی یوتدرمق دها بویوك معجزه اولا بیله‌چك ایسه‌ده، اراده الهیه اویله معجزه‌یی اختیار ایتمه‌مش، چونکه آغاچ بنیه‌سنده حیات بولنمق طبیعت قانوننه مناقضدر. بلکه آغاچ بنیه‌سی اژدها صورتنه قلب قیلنوب، صوکره اراده الهیه امریله حیوان بنیه‌سنه جان نفخ قیلنمشدر.

عیسی علیه السلامك میتلری احیا ایتمك معجزه‌لری ده شویله‌در: چوروك بدن‌ده حیات بولنمق طبیعت قانونلرینه مناقضدر. بوکا کوره، احیا قیلنه‌چق انسانك بنیه‌سی قدرت الهیله صاغ بدن صورتنه تحویل قیلنورده، صوکره جانی اعاده قیلنور.

دجالك فتنه‌لریله نبیلرك معجزه‌لری آراسنده بولنور فرقلرك بری شودر. دجالك فتنه‌لری بلکه غایت بویوك حادثه‌لردر. لکن طبیعتك قانونلرینه مناقض اولمق جهتیله اللهك تاییدینه اسناد قیلنه‌ماز. چونکه حکیم مطلق اوزینك حکمت الهیه‌سیله وضع قیلنمش قانونلرینی هیچ بر وقت ابطال ایتمز.

دجالك فتنه‌لریله نبیلرك معجزه‌لری آراسنده اشتباهك قویلگی حقنده ملاحظه‌می «اوزون کونلرده روزه» اسملی کتابك ۷۰ نچی

صحیفه سنده بیان قیلمش ایدم. مسئله دینلرڭ اساسنه عائد اولمق جهتیله غایت مهم ایدی، لکن مسئله‌لرڭ اهمیتنه کوره، اهل علمڭ بویوك التفاتلرینی جلب ایتمك بزم دنیاده غایت آغردر.

٤) بلا واسطه اللهڭ اراده سیله قدرتیله حادث اولمق.

هر معجزه بلا واسطه اللهڭ قدرت مطلقه سنه مستند اولور. درست، معجزه حادث اولور ایکن، طبیعی قوتلر البته باطل اولماز، طبیعی قانونلره‌ده معجزه مناقض اولماز. لکن او قوتلری تدبیر ایدن اڭ بویوك سبب اللهڭ اراده الهیه‌سی قدرت مطلقه‌سی اولور. معجزه حادث اولور ایکن، طبیعی قوتلر خادم کبی آلت کبی اولوب، حاضر اولور ایسه‌ده، اصل تأثیر قدرت الهیه خاصه‌سی اولور.

مثلا: طبیعی قوتلرڭ طبیعی قانونلرڭ تأثیریله آغاچ اوسه‌ر. عادی صورت‌ده طبیعی صورت‌ده اوسو - اوزون زمان ایچنده، تدریجی اولور. انسانڭ نشئه‌سی‌ده شویله‌در: صو آنا قارننه اینه‌ر، بر قاچ آی قالور، طوغار؛ صوڭره بر سنه امتدادنده «آدم» اولور. شو ایکی حادثه علی العاده، اوزون زمان امتدادنده حاصل اولا بیلمشدر.

لکن فرض ایده‌یك: بابامز اولکی آدمی قدرت الهیه شو کونکی صورتیله «کن فیکون» قانونیله خلق ایتمشدر. بر ثانیه‌ده آدمی شو کونکی صورتیله خلق ایتمك حادثه‌سی - خلقت‌ده معجزه اولور. شو مثال‌ده طبیعی قانونلرڭ اثری طبیعی قوتلرڭ تأثیری قالمامشدر. ٤ نجی ٥ نجی ملاحظه‌لرده یازدق: قوه الهیه طبیعی قوتلره غالبدر: میلیون سنه‌لك اثرلرینی بر ثانیه‌ده ایجاده ایده بیلور.

خلقتڭ شو معجزه‌سی ایکی یولڭ بریله حاصل اولا بیلور: ١) یا ماده‌لره دها زیاده قابلیت ویروب، قوتلرڭ تاثیرلرینی تعجیل ایتمك، ٢) یاخود «دفعی خلقت قوه الهیه اثریدر» دیمك.

شو ایکی تقدیرڭ هر برنده طبیعی قوتلر اللهڭ قدرت الهیه سنه

مسخر اولور. باطل اولماز؛ لکن قوی وار ایکن، ضعیف عملدن قالور.

«دینی تدبیرلر»لك ٣٠نچی صحیفه سنده محترم مؤلف افندینك قلمیله یازلمش تاویلی بز بوراده قبول ایده بیلورز: یعنی «فاذا سویته ونفخت فیه من روحی فقعوا له ساجدین؟» خطاب الوهیتی طبیعی قوتلره ده خطاب اولا بیلور. انسانك عنایت الهیه ایله تسویه قیلنمش جسدینه قدرت الهیه روح الهیه‌یی نفخ ایدر ایسه، بوتون قوتلر موجدلرینه‌ده، انسان‌ده بولنور الوهیت عنصرینه‌ده منقاد اولور، مسخر اولور، سجده قیلور.

شو تأویل بلا شبهه درستدر؛ لکن خطاب الوهیتك حقیقی معناسی‌ده البته اراده قیلنور.

٥) هر معجزه‌ده گوزل بر مقصد، مطلوب بر غایه بولنمق. نبوت برهانی اولمق، انسانلری ارشاد ایتمك، روحلرینه عقللرینه هم ادبی هم اجتماعی تربیه ویرمك کبی مطلوب هم گوزل غایه‌لر معجزه‌ده شرطدر.

شو شرط برکه‌سنده‌ده، نبوت برهانی معجزه‌لر دجالك فتنه‌لرندن خارقه‌لرندن امتیاز کسب ایدرلر.

شو طریقله تحلیل نتیجه‌سنده معجزه حقیقتی ظاهر اولور.

معجزه: ١) حواس ظاهره اعانه‌سیله مشاهده قیلنور، ٢) خارق العاده بر حادثه‌در، ٣) طبیعت قانونلرینه مناقض اولماز، ٤) نبوت برهانی اولمق اوزره، ٥) بلا واسطه قدرت الهیه تاثیریله حادث اولور.

دیمك، معجزه‌لرك بش عنصری واردر. بر حادثه‌ده شو بش عنصر بولنور ایسه، او حادثه معجزه اولور.

لکن دجالك فتنه‌لری خارقه‌لری معجزه دگلدر. چونکه ٣نجی عنصر یله ٤نجی عنصری یوقدر. دجالك خارقه‌لری انسانلره فائده

ویره بیلور بر مقصدی تاييد يولنده اولمايوب، بلکه اوزينه الوهيت کبی بر عظمتی دعوی ایتمك یولنده اولور.

یوقاریده ارقام صره‌سیله یازلمش مقدمه‌لری، هم ده هر معجزه ده اعتبار قیلنور بش عنصری دقتله ملاحظه ایدر ایسه‌ك، ظاهر اولور: معجزه فوق العاده بر حادثه ایسه‌ده، طبیعت قانونلرینه، علوم طبیعیه اصوللرینه هیچ بر جهتله مخالف دگلدر.

١) اللهك عظمتی، ٢) اراده الهیه‌سنك نفوذی، ٣) قدرت الهیه‌سنك غلبه‌سی، ٤) عالم وجودك اتساعی، ٥) انسانیت حافظه‌سنده شو کونه قدر طوپلانه بیلمش علومك طبیعت خزینه‌لرنده همان قالمش حقیقتلره نسبتله قلتی ـ شو الك قوتلی الك اساسلی بش بینه غایت آچیق لسانله انسانك عقلنه معجزه‌لرك جوازینی تلقین ایدر.

شو بینه‌لردن برینی انکار ایتمك فضله بر مغروریت اولور. اگرده انکار علوم نامندن اولور ایسه، علومك شرفنه‌ده جنایت اولور. اگرده بزه معلوم دگل هر بر حقیقتی علوم انکار ایتسه ایدی، او وقت طبیعت خزینه‌لری‌ده انسانك حافظه‌سی کبی غایت طار هم غایت اوفاق اولوب قالور ایدی.

الکون کالبحر ما غیضت غواربه
شیئاً و منه بنو الایام تغترف

یعنی: عالم وجود محیط دیگزی کبیدر، بویوك طولقونلری همان دوام ایدر، بوتون انسانیتك بوتون نصیبی یالگز بر یوتوم در.

یعنی: انسانیت حافظه‌سیله عالم وجود خزینه‌لری آراسنده تفاوت غایت غایت بویوکدر. حافظه‌دن طیش حقیقتلری انکار ایتمك ـ چیله‌کدن طیش بوتون دیگزلری انکار کبی بر حالدر.

لکن، نه‌دندر، انسانده بعضاً بویله بر حال بولنور. انسان دین نامندن علومی انکار ایدر، یاخود علوم معارف نامندن دینلری

ابطال ایدر . فقط ، بویله حاللرده گناه دین ده دگل ، علوم معارف‌ده دگل ؛ گناه بزم یالڭز کوزمزده ، کوڭلمزده ، دماغمزده‌در .

انسانیتڭ حافظه‌لرینی عالم وجودڭ خزینه‌لری قدر کیڭ خیال ایدر مغرورلر ، یاخود عالم وجودی ده انسانڭ دماغی قدر طار گمان ایدر جاهللر ، یالڭز بونلر دینی انکار ایده بیلورلر .

دینی کوزڭ صوقورلغندن ، عقلڭ کورلگندن ، قلبڭ قاراڭلغندن عبارت ایتمش دینلیلر ، یاخود دینلرینڭ بطلاننه راضی اولور غافللر ، یالڭز بونلر علوم و معارفی انکار ایده بیلورلر .

تاریخ انسانیت ده ایمان ایله کفر همان محاربه ایتمشدر ، همان ایده‌جکدر . لکن دین ایله علوم ، الهیاتله طبیعیات هیچ بر وقت محاربه ایتمه‌مشدر . درست ، دینلی ایله فیلسوف ، کلامیون ایله طبیعیون بری دیگرینه دشمن اولا بیلور . اما دینله فلسفه ، الهیاتله طبیعیات بری دیگرینه هیچ بر وقت دشمن اولماز . همه‌سی هر وقت بر مقصدی تعقیب ایدرلر .

یوقاری‌ده سویلنمش معناسیله معجزه‌لرڭ جوازی ضروریدر ، عقلیدر دیدك . سماوی دینلرڭ هر بری معجزه‌لرڭ وجودینی اعتقاد ایدرلر . یهودیتڭ نصرانیتڭ اساسلری معجزه‌در . نصرانیت ده معجزه‌لردن ده اوستون فوق العاده فوق العقل اسرار نامنده عقیده‌لرده واردر .

اهل اسلام بالاتفاق معجزه‌لرڭ جوازینی اعتقاد قیلوب ، نبی اسلام شارع کبیر محمد علیه الصلاة والسلام حضرتلری حقنده ده معجزه‌لرڭ ظهورینی ده دعوی ایدرلر ایسه‌ده ، نبوت برهانی اولمق اوزره معجزه اساس اسلامیت ده معتبر دگلدر . یعنی نبی اسلام حضرتلرینڭ النده معجزه‌لر البته ظهور ایتمش ایسه‌ده ، لکن

هیچ بری نبوتك صدقنه برهان، اسلامیتك حقیقتنه اساس اولمق اوزره ظهور ایتمه‌مش ایدی. بلکه معاندلرك آغزلرینی بر از ایسه ده قاپامق یولیله یا خود تبرع طریقیله اولور ایدی.

بوكا كوره اولسه كرك، نبوتك رسالتك حقلغنه معجزه طلب ایتمش معاندلره قران كريم هر وقت،

«قل سبحان ربی هل كنت الا بشرا رسولاً.» كبی،

«وقالوا لولا انزل عليه آيات من ربه. قل انما الايات عندالله. وانما انا نذير مبين. او لم يكفهم انا انزلنا عليك الكتاب يتلى عليهم. ان فی ذلك لرحمة وذكری لقوم يومنون.» كبی،

«قل كفی بالله بينی وبينكم شهيداً» كبی،

آيت كريمه لرده ارشاد يوليله جواب ويرمشدر. يعنی: نبوتك رسالتك اهميتلری معجزه‌لرده دگل، بلكه، تعليم جهتيله، ارشاد جهتلرنده‌در.

نبيلرك اك مقدس وظيفه لری هيئت اجتماعيه حاللرينی اصلاح ايتمك، انسانلری حقلق امانت روحلريله تربيه قيلوب، استقامت، حقيقت يوللرينه ارشاد ايتمكدر.

بر انسان هيئت اجتماعيه صلاحنه خدمت ايدر شريعتی، تعليماتی وضع ايدر ايسه، اوزينك قوه الهيه‌سيله انسانلره اجتماعی روح ويروب حقلق، پاكلك، طوغريلق يوللرينه انسانلری ارشاد ايدر ايسه، او انسان نبی اولور، رسول اولور؛ النده معجزه صادر اولسه‌ده اولماسه ده.

نبوتك اك بويوك اساسی شريعت وضع ايتمك، انسانلری اجتهاد امانت طوغريلق يوللرينه ارشاد ايتمك اولور ايسه، معجزه‌لر رسالتك نبوتك اساسلرنده البته معتبر اولاماز. بلكه نبوتك اك بويوك اساسی كتاب اولور، شريعت اولور. بوكا كوره قران كريم ديمش:

«او لم يكفهم انا انزلنا عليك الكتاب يتلى عليهم.»

يعنی: نبوتك اك بويوك معجزه‌سی اك بويوك برهانی - حق

هم گوزل تعلیماتی بیان ایدر کتابدر.

بوڭا کوره، اسلامیتڭ بویوك معجزه‌سی قران کریم اولمشدر،

«قل لئن اجتمعت الانس والجن علی ان یاتوا بمثل هذا القران لا یأتون بمثله ولو کان بعضهم لبعض ظهیراً»

یعنی، خطاب الوهیت قسم قیلوب دیمشدر: گوزل شریعت حق تعلیمات جهتیله شو قران کبی بر کتاب وضع ایتمك ایچون بوتون انسانلر بوتون جنلر طوپلانسه‌لرده، بری دیگرینه یاردم قیلوب کیچه کوندوز اجتهاد ایتسه‌لرده، عاقبت البته عاجز قالاچقلر.

قران کریم اسلامیتڭ اڭ بویوك معجزه‌سیدر. لکن قران کریمڭ اعجازی یالڭز بلاغت جهتیله، یاخود غیوبدن خبر ویرمك کبی خصوصیتیله گنه دگلدر. بلکه صوقر کوزلری، صاغر (صاڭراو) قولاقلاری، قابلانمش کوڭللری آچوب، بوتون انسانیت عالمنه روح ویرمش، طوغری یول کوسترمش حق تعلیمات گوزل شریعت اولمق جهتیله‌در.

«لقد من الله علی المومنین اذ بعث فیهم رسولا من انفسهم. یتلو علیهم آیاته ویزکیهم ویعلمهم الکتاب والحکمة. وان کانوا من قبل لفی ضلال مبین.»

«وما ارسلناك الا رحمه للعالمین.»

شو ایکی آیت کریمه‌ده اسلامیتڭ بوتون اهمیتلری یاخود اڭ بویوکلری جمع قیلنمشدر. بزه‌ده اعجازی بورالرده آرامق لازمدر. یالڭز «تلخیص» لرڭ اعجازلرینه قناعت ایتمك مناسب دکل ایدی.

اسلامیتڭ اساسنده، نبوت برهانی اولمق اوزره، عادی معناسیله معجزه معتبر دگلدر دیدك. لکن اسلامیتده عادی

معناسیله‌ده معجزه‌لر وار ایدی. فقط، اهمیتلری نبوت برهانی اولمق جهتیله دگل، بلکه باشقه جهتله ایدی. سراقه حادثه‌سنده، مثلا، دفع ضرر ایچون ایدی؛ پاك بارمقلردن آقمش صو حادثه‌سنده دفع حاجت ایچون ایدی.

نبوت برهانی اولمق اوزره دگل ایسه ده، اسلامیت ده واقع اولمش اڭ بویوك خارق العاده‌لرك بری البته «اسرا» حادثه‌سیدر. - یعنی بر ثانیه ایچنده کعبه‌دن مسجد اقصایه واروب قایتمق حادثه‌سیدر.

خارق العاده شو «اسرا» حادثه‌سی قران کریم ده،

«سبحان الذی اسری بعبده لیلاً من المسجد الحرام الی المسجد الاقصی الذی بارکنا حوله لنریه من آیاتنا. انه هوالسمیع البصیر.» آیت کریمه‌سنڭ نصوص محکمه‌سنه کوره، البته یقظه‌ده ایدی، البته جسمانی ایدی.

اگر شو آیت کریمه‌یی «رویا» ایله تأویل جائز اولسه ایدی، آیت کریمه او تقدیرده هزل اولور ایدی، هذیان اولور ایدی، الوهیت شانـنه هیچ بر صورتله مناسب دگل اویون اولور ایدی، دعوت وظیفه‌لرینه هر جهتله مخالف، فائده‌سی یوق فتنه اولور ایدی. «جاء زید وذهب، یعنی: رای فی المنام کأنه یجیی ویذهب» کبی بر صاچمه اولور ایدی.

بر ثانیه ایچنده حرمدن مسجد اقصایه واروب قایتمق معناسیله اسرا جسمانیدر دیدك. مشاهده قیلنمامش اولمق جهتیله اسرا معجزه دگلدر، یعنی نبوتڭ برهانی ده دگلدر دیدك. شویله اولور ایسه، او وقت بزم خاطرمزه بر سوال خطور ایدر:

عجبا، اویله ایسه، اسرا حادثه‌سنڭ اهمیتی نه ایمش؟ اللهڭ حکمت الهیه‌سنه مناسب بر فائده اسرا حادثه‌سنده وارمی؟

البته، واردر. نبیلرڭ الـلرنده ظاهر اولا بیلور معجزه‌لرڭ فائده‌لری

یالکز برهان نبوت اولمق جهتلرینه منحصر اولماسه کرك.

بنم نظرمده، اسراحادثه‌سنده بولنه بیلور بر فائده: استقبال‌ده علومك معارفك صنائعك ایرشه بیله‌جکلری درجه‌لرینی انسانك عقلنه نظرینه مثالیله کوسترمك، مدنیتك غایه‌لرینه انسانلرك فکرلرینی تنبیه ایتمك اولا بیلور. یعنی: نبوت تعلیماتیله باشلانمش مدنیت - بر ثانیه‌ده غایت اوزون مسافه‌لری قطع ایده بیلمك درجه‌لرینه قدر ترقی ایدر دیمك اولور.

بزم شو «سیاره»مز، نهایتی یوق عالم وجودك عظمتنه نسبتله، غایت اوفاق بر ذره کبی گنه ایسه‌ده، شو اوفاق «ذره»یه‌ده حکمت الهیه غایت بویوك قوه طبیعیه‌لر احسان ایتمشدر. انسان اجتهادیله او قوتلری کشف قیلوب اوزینه تسخیر ایده بیلور ایسه، او وقت انسان بر ثانیه‌ده بر قاچ بیك کیلومترو مسافه‌یی آسانلقله قطع ایده بیلمك قدرتنه مالك اولور. بلکه بر ثانیه‌ده اوزون مسافه‌لری قطع ایتمك حادثه‌لری او وقت عادی بر حادثه کبی اولوب قالورده، روحانی قوتلرك اعانه‌سیله انسان دها زیاده عجیب حادثه‌لره قادر اولور.

بوکا کوره، معراج کیجه‌سنده نبی محترم کعبه‌دن مسجد اقصایه سیر ایدوب، صوکره کوکلره عروج ایتمش اولسه کرك. نبی محترمك یر یوزنده سیری قوه مادیه اعانه‌سیله اولوب، کوکلره عروجی روحك قوتیله اولمش اولسه کرك. یوقسه، کوکلره طوغری کعبه‌دن عروج ایدر ایدی.

بنم شو نظرمی قران کریم‌ده سورة النمل ده حکایه قیلنمش «عرش بلقیس» قصه‌سی‌ده تایید ایده بیلور.

«قال یا ایها الملا ایکم یاتینی بعرشها قبل ان یاتونی مسلمین. قال عفریت من الجن انا آتیك به قبل ان تقوم من مقامك. وانی علیه لقوی امین.»

یعنی: نبی سلیمان اوزینك یاورلرینه دیدی: عرش بلقیسی بکا کیم کتوره بیلور؟ کوزه کورنمز عفریتلرك بری دیمش: یرکدن قالقمازدن مقدم، (یعنی اوچ دورت ساعت ایچنده) سکا او عرشی کتوره بیلورم.

«قال الذی عنده علم من الکتاب انا آتیك به قبل ان یرتد الیك طرفك. فلما رآه مستقراً عنده قال هذا من فضل ربی.»

کتابدن (طبیعت کتابی، یا خود عالم وجود کتابی اولسه کرك) خبری وار بر عالم دیمش: بن او عرشی سکا بر لمحه‌ده (کوز آچوب کوز یومغانچه مدت ده) کتوره بیلورم. - کوزینك اوکنده نبی سلیمان او عرشی کوردکدن صوك، دیدی: بویله بر حادثه طبیعت قوتیله اولاماز، بلکه یالکز اللهك فضلیله، روحانی قوتله اولا بیلور.

بلقیسك عرشی، قران کریمك خبرینه کوره، سبا شهرنده ایدی. سبا شهریله بیت المقدس آراسی - کعبه ایله بیت المقدس آراسنك تقریباً ایکی مثلیدر.

عفریت اوزینك قوه طبیعیه‌سیله عرش بلقیسی او قدر مسافه‌دن اوچ دورت ساعت ایچنده کتوره بیلور ایسه، «الذی عنده علم من الکتاب» صفتیله توصیف قیلنمش عالم او عرشی بر لمحه‌ده کتورمش ایسه، شو حادثه اسرا حادثه‌سندن‌ده البته بویوك اولور.

قران کریم‌ده او قدر آچیق صورتله بیان قیلنمش عرش بلقیس قصه‌سی‌ده می رؤیا اولاچق؟

اگر شو قصه‌ده رؤیا اولور ایسه، او وقت قران کریمك بوتون قصه‌لری هذیان اولمازمی؟

اگرده یمندن بیت المقدسه قدر عرشك بر لمحه‌ده حرکتی رؤیا دگل ایسه، بلکه حقیقت اولور ایسه، کعبه‌دن بیت المقدسه قدر بر

ثانیه‌ده نبی کریمڭ سیری البته حقیقت اولور، رؤیا اولماز.

عرش بلقیس قصه‌سی قران کریم‌ده، عجبا، نیچون ذکر قیلنمش؟

نبی سلیمانڭ شوکتنه، قوتنه، عظمتنه، دولتنه بزی حیران ایتمك ایچون گنه می؟

یاخود اهل کلام جهله‌سنڭ تأویل‌ده مهارتلرینی تفسیر کتابلرنده بزه کوسترمك ایچون‌می؟

یا ایسه طبیعت خزینه‌لرنده همان مستور قالمش الڭ بویوك مادی قوتلره، هم ده مادی قوتلردن ده اوستون روحانی قوتلره انسانڭ فکرینی توجیه ایتمك‌ایچونمی، کوزه کورنمز عفریتڭ قوتیله، «الذی عنده علم من الکتاب»ڭ قوتینی بزه بیان ایتمش؟

غایت گوزل شو قصه‌دن انسانڭ‌عقلنه الڭ بویوك حصه البته شودر.

قران کریمڭ شو قصه‌سی عبرت ایچون ذکر قیلنور تاریخی حکایه دگلدر. بلکه عالم وجود ده وار الڭ بویوك قوتلره انسانڭ فکرینی ارشاد ایچون ذکر قیلنمش بر حقیقت تاریخیه‌در.

عرش بلقیسی یمندن بیت‌المقدسه، بری اوچ ساعت ده، دیگری بر لمحه ده کتوره بیلور ایکی قوتی قران کریم ده انسان اوقور ایسه، قران کریمڭ خبرینه ایمان قیلوب او ایکی قوتی عالم وجود ده آرار ایسه، عاقبت اجتهادی برکه‌سنده انسانیت او ایکی قوتی کشف ایدر ایسه، اشته قران کریمڭ قصه‌لرندن حصه شویله اولور. غفلت ایتمش ایسه‌ك، عیب بزده‌در.

قران کریم ده خبر ویرلمش شو ایکی قوتی انکار ایتمك علم دگلدر، جهلدر. علوم نامندن انکار ایتمك علومڭ شرفنه جنایت اولور، علومڭ ترقیاتنه سد باغلامق کبی بر مغروزیت اولور.

قران کریم ده مذکور «اسرا» حادثه‌سی ده، سنت قطعیه ده ثابت معراج واقعه‌سی ده عالم وجود ده بولنورمادی هم روحانی قوتلره انسانڭ فکرینی ارشاد یولیله ذکر قیلنمش اولسه کرك .

«اسرا» حادثه‌سی، کعبه‌دن مسجد اقصایه یر یوزنده سیر ایتمك معناسیله، البته قوه طبیعیه واسطه‌سیله اولمش اولسه کرك . حدیث «اسرا» ده مذکور «براق» سوزی ده الکتریق معناسنده‌گی برق سوزینڭ مبالغه صیغه‌سی کبی اولسه کرك .

لسان عرب ده فعال وزنی اکثریتله مبالغه بنیه‌سی اولور: ١) عجب ماده‌سندن مشتق عجاب کبی، ٢) غریب، غرابت ماده‌لرندن مشتق غراب کبی .

جری بفراق جیرتنا غراب: فعال من مقالتنا غریب . (اللزومیات)

شو کون بزه معلوم طبیعی قوتلرڭ اڭ بویوگی برق قوتیدر . براق «برق»ڭ مبالغه‌سی اولور ایسه، دیمك طبیعت خزینه‌لرنده الکتریقدن دها قوتلی بر طبیعی قوت واردر . الکتریق بر ثانیه‌ده نهایتی یوق مسافه‌لری قطع ایده بیلور ایسه، براق بر ثانیه‌ده نهایتی یوق مسافه‌لری قطع ایتدره بیلور . ـ «براق اوزرینه بینمك» اڭ بویوك قوه طبیعیه اعانه‌سیله حرکت ایتمك معناسنده اولا بیلور . اسرا کیجه‌سنده سید الوجود حضرتلرینڭ خدمتیله جبریل امین کبی اڭ بویوك روح القدس (روحانی قوت) مشرف اولمش ایکن، البته براق روحانی قوتدن عبارت اولاماز، بلکه طبیعی قوت اولور .

اسرا حادثه‌سی البته جسمانیدر دیدك . مادی طبیعی قوت برکه‌سیله خدمتیله اولمشدر دیدك، لکن روحانی قوت اعانه‌سیله ده اولا بیلور . فقط، هر حال ده جسمانیدر، یقظه‌ده‌در .

اما معراج واقعه‌سی ایسه، البته رؤیا دگل ایدی، بلکه یقظه‌ده ایدی، حقیقی، غایت بویوك خصوصیت نبویه ایدی .

لکن جسمانی‌می ایدی؟ روحانی‌می ایدی؟ هر بری احتمالدر.
اگرده روحانی معراج دها زیاده فضیلت اولماسه ایدی، بن «معراج ده البته جسمانیدر» دیه‌رایدم. چونکه قران کریم‌ده جسمانی معراج قطعاً ثابتدر.

بزم اعتقادمزه کوره، روح، هر نه قدر کثیف ماده‌دن مجرد ایسه‌ده، نورانی جسمدر. ملائکه‌ده نورانی جسمدر. شو مسئله‌ده فلسفه نظرینه بزم اعتقادمز، درست، مخالفدر. لکن بزم المزده، شو اعتقادمزی اثبات قیلوب، فلسفه نظرینی ابطال ایده‌بیلور قوتلی دلیللر برهانلر واردر. بوکا کوره، ملك جسمدر، روح جسمدر دیه بیلورز.

قران کریم‌ده «المعارج» سوره‌سنده
«تعرج الملائكة و الروح اليه»
آیت کریمه‌سی ملائکه هم روح حقنده عروجی اثبات ایتمشدر. دیمك، روحانی اجسام عروج ایده بیلور.

قران کریم ده «الحجر» سوره‌سنده، مجرملرك عنادلرینی بیان یولیله اینمش
«ولو فتحنا عليهم باباً من السماء فظلوا فيه يعرجون لقالوا انما سكرت ابصارنا» آیت کریمه‌سی انسانلر حقنده ده عروجك جوازینی افاده ایدر. چونکه جمله شرطیه ده هر بر طرفك جوازی عرف منطق ده لازم دگل ایسه‌ده، عرف قران کریم ده جوازی البته لازمدر.

فرض ایده‌یك، معراج نبوی جسمانی اولمشدر. شو تقدیرده او معراج قوه طبیعیه اعانه‌سیله اولا بیلور. قوه روحانیه الهیه برکتیله ده اولا بیلور. لکن حدیث عباره‌سنك ظاهرینه کوره، قوه طبیعیه اعانه‌سیله دگل، بلکه قوه الهیه برکه‌سیله اولمشدر.

مسند احمدده صحابی حذیفه‌دن روایت قیلنمش :

« اتیت بالبراق وهو ابیض طویل یضع حافره عند منتهی طرفه. فلم نزایل ظهره انا وجبریل حتی اتیت بیت المقدس. »

شو حدیث‌ده رکوبڭ غایه‌سی بیان قیلنمشدر. دیمك کوکلره عروج براق اوزرنده اولمامشدر.

جسمانی عروج قوهٔ طبیعیه تأثیریله اولسه‌ده، قوه الهیه برکه‌سیله اولسه‌ده، هرحالده جاذبیت قانوننه‌ده، تیز حرکتدن ناشی حرارت قوتیله احتراق قانوننه‌ده مخالف دگلدر.

مقدمه قیلمق اوزره، (٦٨ - ٦٩) صحیفه‌لرده سرد قیلنمش ٤-٥-٦ نچی ملاحظه‌لره، هم‌ده معجزه‌یی تحلیل ایدر ایکن، ٢ نچی رقمده سویلنمش سوزلره مراجعت ایدر ایسه‌ك، مخالفت یوقلق البته ظاهر اولور. چونکه دها بویوك قوت وار ایکن، ضعیف قوت باطل اولماز، عاطل اولور؛ دها نافذ قانون وار ایکن، عادی قانون عمل درجه‌سندن ساقط اولور.

جاذبیت قانوننه غالب بر قوه طبیعیه یاخود قوه روحانیه بر جسمی فوق العاده سرعتله یوقاری چیقاره بیلور. تنفس قانوندن دها زیاده نافذ بر قانون الهی حیات انسانیه‌یی محافظه قیلا بیلور، حرکتی حرارتدن‌ده تجرید ایده بیلور.

خلاصه: عروج جسمانی اولور ایسه، بزه معلوم طبیعی قوتلر قانونلر باطل اولماز، بلکه دها قوتلی قوه‌لر حضورنده مغلوب قالور. لسان شریعتله تعبیر ایدر ایسه‌ك، اللهڭ قدرت الهیه‌سی حضورنده « ان الحکم الا لله » ذکریله سجده ایدوب، اطاعت ایدر، بوتون تأثیری الوهیتڭ « کن فیکون » قانوننه تسلیم ایدرده، قوه الهیه حضورنده تادب یولیله اللرینی باغلار، عملسز حرکتسز قالور.

فرض ایده‌یك، معراج نبوی - جسمانی اولمامش، بلکه روحانی اولمشدر. شو احتمال نبی کریم رسول امین علیه الصلاة والسلام حضرتلرینڭ غایت بویوك شأنلرینه دها زیاده مناسبدر. چونکه معراج روحانی ایسه‌ده، رویا دگل ایدی، بلکه یقظه‌ده ایدی. انسانڭ جسمنه نسبتله قیاس قبول ایتمز درجه‌ده قوتلی روحی حقنده واقع اولمش حقیقی هم غایت بویوك حاللردن عبارت ایدی. روح حقنده واقع اولمش او حاللر - بر جسمڭ کوکلره عروجی کبی عادی حاللردن هر جهتله بویوك ایدی، اهمیتلری‌ده البته زیاده ایدی، رسالت عمومیه شأننه دها زیاده مناسب بر فضیلت ایدی. چونکه روحانی عروج - انسانیت ایچون ممکن اولا بیلور کمالات درجه‌لرینی مرتبه‌لرینی قطع ایتمك معناسنده‌در.

یوقاری‌ده یازدق: انسان طوغار ایکن، فضائلدن محروم اولوب، رذائلدن پاك اولور. انسان‌ده یالگز قابلیت یالگز استعداد بولنور. انسانڭ قابلیتنه انسانڭ استعدادینه نهایت یوقدر. انسانلر استعداد جهتیله متفاوت ایسه‌ده، هر بر انسان نهایتی یوق کمالاتی قابلدر.

هر بر ایکی کمال آراسنده مسافه غایت اوزوندر. طبیعت حضانه‌سنده تربیه قیلنور انسان او مسافه‌یی غایت آقرینلقله قطع ایدر. طبیعی قوتیله مشرقدن مغربه حرکت ایدن انسان ایکی آرایی مثلاً بر سنه ایچنده قطع ایده بیلور. اما ایکی کمال آراسنده وار مسافه‌یی انسانیت ایکی اوچ سنه ایچنده قطع ایده‌مز، بلکه بش اون عصر، بر قاچ دور لازمدر. بوڭا کوره، نهایتی یوق مسافه‌یی بر ثانیه‌ده قطع ایتمك بالنسبه آساندر. اما نهایتی یوق کمالات درجه‌لرینی مرتبه‌لرینی بر ثانیه ایچنده بر ساعت ایچنده قطع ایتمك طبیعت قانونلرینه مخالفدر، طبیعت قوتلرینڭ طاقتلرندن البته خارجدر، غایت آغردر. طبیعت‌ده انسانڭ عقلنه دهشت ویره بیلور قدر سرعتڭ مثاللری

شاهدلری غایت کوبدر. لکن کمالات درجه‌لرینی سرعتله قطع ایتمك طبیعت‌ده یوقدر: حیوانك، نباتك، مثلا، نماسی تدریجی اولور. اجسام‌ده کیفیات زمان اعانه‌سیله حاصل اولور. انسانك کیفیات نفسانیه‌سی، ملکات عقلیه‌سی، کمالات بدنیه‌سی اوزون زمانلرك ثمره‌سی اولور.

نبی کریمك معراجی روحانی اولور ایسه، یعنی: بوتون انسانیته ابدیت نهایه‌لرنده گنه ممکن اولا بیلور کمالاتك بوتون درجه‌لرینی نبی کریمك روحی بر قاچ ثانیه ایچنده قطع ایتمش ایسه اویله بر معراج خارقه‌لرك خارقه‌سی اولور، میلیون کوکلرك اوستنه چیقمقدن میلیون دفعه زیاده اولور، رسالت شأننه اك بویوك کمال، اك گوزل فضیلت اولور.

شویله اولمق البته لازمدر، یا خود بزم اعتقادمزه اك زیاده مناسب شویله اولمقدر. چونکه انسانیت الوهیتك کوزگوسیدر. الوهیت بوتون اسماسیله انسانیت یوزنده ظاهر اولور. انسان الوهیت اسملرینك الوهیت کمالرینك هر برینه مظهردر: حیات، اراده، علم، قدرت، اختیار، حکمت، حکم، کلام، خلق، تصویر، ابداع، رحمت، احسان، کرم، حلم، عفو، غضب، قهر، کبریا، عدالت، امر، عزت، جلال جمال کبی الوهیت اسملرینك الوهیت کمالرینك هر برینه انسان البته مظهر اولور.

انسان ده بولنور هر بر کمال الوهیت کمالرینك عکسیدر، کوله‌گه‌سیدر. لکن قابلیتك تفاوتنه کوره، هر بر انسان کمالك هر برینه بر درجه‌ده مظهر اولاماز. بوتون انسانیت الوهیتك بوتون کمالرینه مظهر اولمق شرفنه ده قیصه زمان ده نائل اولماز. الوهیت کمالرینه الوهیت اسملرینه تماميله نائل اولمش بر انسانك وجودی بوتون انسانیت شرفی نامنه البته لازمدر. آراده اویله بر انسان بولنماز ایسه، انسانیت شرفنه بر از ایسه ده نقصان اولور.

اشته، روحانی معراج واقعه‌سیله او نقصان تکمیل قیلنمش اولسه کرك. خارقه‌لرك خارقه‌سی اولمق اوزره، بوتون کمالات انسانیه درجه‌لرینی بر کیچه‌ده قطع ایتمش انسان بوتون عالم انسانیتی تزیین قیلمش اولسه کرك.

روحانی عروج شودر. رؤیا دگلدر، بلکه حقیقتدر، بلا شبهه یقظه‌ده واقع اولمشدر. خارقه اولمق جهتیله جسمانی عروجدن دها زیاده بویوکدر.

انسان، روحانی معراج برکه‌سیله، الوهیت کماللرینك هر برینه‌ده همه‌سنه‌ده مظهر اولمشدر دیدك. لکن انسان همان انسان اولوب قالور. انسان کمالات نورینی الوهیت نورلرندن تمامیله استفاده ایدر، انسان‌ده کمالات نورلری، آی نوری کبی، هر وقت عارضی‌در. الوهیت کماللرینه الوهیت اسملرینه یالکز بر «ذات الوهیت» یالکز بر جهتله مبدا اولور. اما انسانك ذاتی کمالاتك هیچ برینه مبدأ اولاماز، انسانك هر بر کمالی انعکاس طریقیله حاصل اولور، بونك اوزرینه انسان‌ده بر جهتله هیچ بر وقت ایکی کمال حاصل اولاماز. هر کمالك اوزینه مخصوص جهتی اوزینه مخصوص آلتی واردر: کورمك کوزله، ایشتمك قولاقله، آڭلامق دماغله، حسیات قلبله، قدرت عضلات ایله اولور. وهکذا.

غایت مهم شو نکته‌یی ملاحظه ایدر ایسه‌ك، الوهیت کماللرینك همه‌سنه مظهر اولمش انسان ایله ذات الوهیتی غایت آچیق صورتده فرق ایدرز؛ الوهیتله انسانیت آرالرینی فصل ایدر نهایتی یوق مسافه‌لری واضح بر صورتله بلکه تصور ایده بیلورز.

شو مسئله‌یی اسلام فلسفه‌سی، یعنی تصوف، تفصیلاتیله بسط ایتمش ایسه‌ده، بوراده مناسبتنه کوره، یالکز شو قدر بس.

«اسرا» حادثه‌سی جسمانیدر، یقظه‌ده‌در دیدك. معراج حادثه‌سی‌ده یا جسمانی یا روحانی اولوب، یقظه‌ده‌در دیدك. تفکر مشقتلریله دماغلرینی یورمقدن صاقنور بعض نازلیلر، بنی اسرائیل سوره‌سنده

«وما جعلنا الرؤیا التی اریناك الا فتنة للناس»

آیت کریمه‌سیله استدلال قیلوب، «اسرا حادثه‌سی‌ده، معراج واقعه‌سی‌ده رؤیا ایدی» دیدیلر.

نازلیلرك فکرلرینه بن‌ده موقت صورتله موافقت ایده‌یم: شو آیت کریمه «اسرا» حادثه‌سنه یا معراج واقعه‌سنه اشارتدر، دیه‌یم.

لکن براز فکر ایده‌یك: بوراده «التی اریناك» کبی غایت بویوك غایت عظمتلی صله عجبا نیچون ذکر قیلنمشدر؟ نیچون «التی رأیتها» کبی صله ایله اکتفا قیلنمامش؟

درست، قران کریم‌ده «رویا» کلمه‌سی اویقوده اولور توش معناسنده استعمال قیلنمشدر. لکن یا مطلق ذکر قیلنمشدر، یاخود تاویل کبی، تعبیر کبی، فی المنام کبی، تصدیق کبی قیود ذکر قیلنوب حقیقتی بیان قیلنمشدر.

١) «قال احدهما انی ارانی اعصر خمرا وقال الاخر انی ارانی احمل فوق راسی خبزاً تا کل الطیر منه. نبئنا بتاویله.»

٢) یا ایها الملا افتونی فی رویای ان کنتم للرویا تعبرون.»

٣) «انی اری فی المنام انی اذبحك»

٤) لقد صدق الله رسوله الرویا بالحق.»

٥) لا تقصص رؤیاك علی اخوتك.

شو آیت کریمه‌لرده رویا البته توش معناسنده‌در. لکن «التی اریناك» کبی غایت عظمتلی صله ایله قید قیلنمش «الرویا» بزه معلوم عادی بر توش اولا بیلورمی؟

اگرده عادی بر توش اولسه ایدی، اللهك قدرت الهیه‌سنه

نون عظمتله اسناد ایتمک‌ده عجبا بر فائده بر بلاغت بولنورمی ایدی؟

درست، قران کریم‌ده الانفال سوره‌سنده اذ یریکهم الله فی منامك قلیلا. » آیت کریمه‌سنده الله‌ڭ اوزینه اسناد قیلنمش رویا واردر، لکن « فی منامك » قیدیله حقیقتی بیان قیلنمشدر.

نون عظمتله الله‌ڭ قدرت الهیه‌سنه اسناد قیلنمش « الرویا » هیچ بر صورتله بزه معلوم عادی توش کبی اولاماز، یوقسه، او قدر عظمتلی صله اهمیتسز قالور ایدی؛ کلام بلاغت اعجازیه درجه‌لرندن ساقط اولور ایدی.

درست، رویا عرف مشهورده توش معناسنه غالبدر. لکن عرف قرانده توش معناسنه مخصوص اولماسه کرك. اشتقاق قانونی‌ده اختصاص یوقلغنه دلالت ایده بیلور. « رای » ماده‌سندن فعله بنیه‌سی‌ده فعلی بنیه‌سی‌ده کوز ایله اولا بیلور. اشتهار جهتیله اختصاص دلالتدن منع ایده‌مز. رویا کلمه‌سی اشتقاق قاعده‌سیله رویت معناسنده اولا بیلور. بوڭا بر نیچه قطعی دلیل واردر:

١) اگرده « الرویا التی ارینا‌ك » توش معناسنده اولسه ایدی، معراج حقنده « النجم » سوره‌سنڭ ابتداسنده اینمش

« والنجم اذا هوی. ما ضل صاحبکم وما غوی. وما ینطق عن الهوی. ان هو الا وحی یوحی. علمه شدید القوی. ذو مرة فاستوی. وهو بالافق الاعلی. ثم دنا فتدلی. فکان قاب قوسین او ادنی. فاوحی الی عبده ما اوحی. ما کذب الفواد ما رای. افتمارونه علی ما یری. ولقد رآه نزلة اخری. عند سدرة المنتهی. عندها جنة المأوی. اذ یغشی السدرة ما یغشی. ما زاغ البصر وما طغی. لقد رای من آیات ربه الکبری.» غایت بویوك آیت کریمه‌لر معناسی

یوق جمله‌لردن، وجودی یوق اصلی یوق خياللردن عبارت اولور قالور ایدی.

٢) اگرده «الرویا التی ارینالٔ» توش معناسنده اولسه ایدی، «وما جعلنا» سوزینی «واذ قلنا لك ان ربك احاط بالناس» سوزی صوڭنده ذکر ایتمك فائده‌سز، مناسبت‌سز اولور ایدی. هم ده شو آیت کریمه‌یی «وما منعنا ان نرسل بالآیات الا ان کذب بها الاولون. وآتینا ثمود الناقة مبصرة فظلموا بها. وما نرسل بالایات الا تخویفاً.» آیت کریمه‌سی یاننده ایندرمك مناسب اولماز ایدی. چونکه صالح کبی پیغمبرڭ ناقه کبی معجزه‌سی ذکر قیلندقدن صوڭ، نبی اسلام سیدالانبیا حقنده یالڭز خیالدن عبارت بر توش البته مناسب اولماز. بلکه رسوللرڭ سیدی حقنده خارقه‌لرڭ خارقه‌سی ذکر قیلنمق مناسب اولور.

٣) بزه معلوم معناسیله رؤیا هیچ بر صورتله فتنه اولاماز. مشرکلرڭ آغزلرندن اشاعه قیلنمش فتنه ـ نون عظمتله اللهڭ اوزینه هیچ بر وقت اسناد قیلنه‌ماز. اویله اوفاق فتنه‌لر عرف قران ده هر وقت انسانلرڭ یالڭز اوزلرینه اسناد قیلنور. «ان الذین یحبون ان تشیع الفاحشة فی الذین آمنوا» کبی.

«وما جعلنا الرویا التی ارینالٔ الا فتنة للناس» آیت کریمه‌سنده‌گی فتنه البته الوهیت عزتیله تدبیر قیلنمش فتنه‌گنه اولا بیلور. ـ اگرده مشرکلرڭ آغزلرندن اشاعه قیلنمش فتنه اراده قیلنه‌جق اولور ایسه، او وقت حصر باطل اولور ایدی. چونکه، سزڭ لسانڭزله سویله‌یم، او توش ده اوفاق فتنه‌لره سبب اولمقدن باشقه، دها بویوك فائده‌لر، بش نمازی فرض ایتمك کبی بویوك مصلحتلر البته وار ایدی. غایت اوفاق فتنه‌لری نون عظمتله اوزینه اسناد قیلوب ده، غایت بویوك مصلحتلردن سکوت ایتمك الوهیت بلاغتنه، قران کریم اعجازینه هیچ بر وقت یاقشماز.

٤) اگرده «الرویا التی ارینالئ» توشدن عبارت اولوب، فتنه مشرکلرك اشاعه‌لرندن عبارت اولسه ایدی، او تقدیرده «والشجرة الملعونه» سوزینی الرویا سوزینه عطف ایتمك ده مناسبت قالماز ایدی.

«اسرا» حادثه سی

«سبحان الذی اسری بعبده لیلاً من المسجد الحرام الی المسجد الاقصی الذی بارکنا حوله لنریه من آیاتنا. انه هو السمیع البصیر.» آیت کریمه‌سنك نصوص محکمه‌سنه کوره، بلا شبهه، جسمانیدر، بلا شبهه یقظه ده در.

«سریت بزید لیلاً من مکة نحو المدینه» جمله‌سی معناسنه نصل دلالت ایدر ایسه، شو آیت کریمه دها زیاده وضوحله دلالت ایدر. دلالت او قدر ظاهردرکه حتی بویله شیلرده استدلال عبثدر. لکن «دینی تدبیرلر»ك ۷۰ نجی صحیفه‌سنده یازلمش صوك درجه ضعیف دلیللری براز تفصیل ایتمك آرزوسیله بوراده بر نیچه دلیل عرض ایده‌یم:

١) اگر شویله جمله‌لری ده رویا معناسنه حمل ایتمك جائز اولور ایسه، هیچ بر لسانده، هیچ بر کلامده امان قالماز. هر بر کلامی تمام خلافنه حمل ایتمك یوللری حاضرلنمش اولور، جدی کلام ایله هذیان آراسنده فرق قالماز.

٢) الوهیتی تقدیس معناسنده استعمال قیلنور سبحان بویله جمله‌لرده تمدح تعجب معنالرینی افاده ایدر. رویاده بوتون یرلری بوتون کوکلری سیر ایتمك ده عادی بر حالدر. ایکی مسجد آرالرینی رویاده سیر ایتمك بزم نظرمزده ده او قدر غریب دگلدر. انسان بویله اوفاق رویالری نقل ایدر ایکن، تعجب یا تمدح جمله‌لرینی استعمال ایتسه، لغو ایتمش، هذیان سویله‌مش اولور. او قدر اوفاق

رویالری نقل ایدر ایکن، تعجب جمله‌لرینی تمدح خطابلرینی استعمال ایتمك عظمت الهیه لسانته‌ده، قران کریمك بلاغت اعجازیه‌سنه‌ده هیچ بر صورتله موافق دگلدر.

٣) رویاده زمانك اهمیتی یوقدر. رویا کوندوز اولسه‌ده کیچه‌ده اولسه‌ده، همان بردر. بوڭا کوره قران کریمده نقل قیلنمش رویالرك هیچ برنده وقت تعیین قیلنمامش. شویله اولور ایسه، آیت کریمه‌ده «لیلا» قیدی رویا اولمقدن ابا ایدر.

٤) یقظه‌ده واقع اولور هر فعلك ابتداسی‌ده انتهاسی‌ده البته بولنور. بوڭا کوره هر بر فعلك غایه‌لرینی بیان ایتمك مطلوب بر فائده‌یی افاده ایدر. اما رؤیاده غایه‌لری بیان ایتمك مطلوب اولماز. بلکه، مسافه قیصه اولورایسه، غایه‌لری بیان ایتمك رؤیالرك اهمیتلرینه خلل ویرور. زیرا بوتون یر یوزینی سیر ایتمك دها زیاده غریبدر. بویله اولور ایسه، «من المسجد الحرام الی المسجد الاقصی» جمله‌سی «اسرا» یی رویایه حمل ایتمكدن البته منع ایدر.

٥) مبارك یرلری سیر ایتمكده بر اهمیت بولنه بیلور ایسه‌ده، مبارك یرلری توشده کورمكده اوقدر اهمیت بولنماسه کرك. اگرده وار ایسه، اویله اوفاق اهمیت سید الانبیا علیه الصلاة والسلام حضرتلری حقنده هیچ بر جهتله فضیلتی حائز اولماسه کرك. بوڭا کوره، «الذی بارکنا حوله» صله‌سی‌ده رویایه حملدن مانع اولور.

٦) اللهك عظمت الهیه‌سنه اسناد قیلنمش ارائه البته یقظه‌ده اولور. اللهك عظمت الهیه‌سنه اضافه قیلنمش آیات هیچ بر صورتله خیال اولاماز، بلکه حقیقت اولور. بوڭا کوره، «لنریه من آیاتنا» جمله‌سی اسرا حادثه‌سنك یقظه‌ده وقوعنه البته قطعی دلیل اولا بیلور.

٧) کوزی یوق آدمده رویاده کورر؛ قولاغی یوق آدمده

رویاده ایشتور. رویا ایچون کوز قولاق حاجت دگل. اگرده اسرا حادثه‌سی رویا اولسه ایدی، «انه هو السمیع البصیر» کبی مبالغه صورتیله تأکید قیلنمش جمله‌ده سید الانبیا علیه الصلاة والسلام حضرتلرینی سمیع بصیر صفتلریله توصیف‌ده فائده قالماز ایدی، بلاغت بولنماز ایدی.

٨) اللهك قدرت الهیه‌سنه اسناد قیلنمش فعل ـ حقیقی اولور، البته خیال اولماز. اسرا، بوكا کوره، رویا اولاماز. چونکه «سبحان الذی اسری بعبده» جمله‌سنده اللهك عظمتنه اسناد قیلنمشدر

«اسرا» حادثه‌سنه، معراج واقعه‌سنه بنم نظرم یوقاری‌ده یازلمش اوزون تفصیلاتدن ظاهر اولدی: اسرا یقظه‌ده ایدی، جسمانی ایدی. معراج یقظه ده ایدی، روحانی ایدی. شو ایکی واقعه‌یی رویایه حمل ایتمك قران کریمك نظمی جهتیله ده، معناسی جهتیله ده جائز دگلدر. ـ قران کریم کبی سماوی کتابلردن اك بویوك مقصد: طبیعتك غائب خزینه‌لرینه، شو کون بزه معلوم دگل حقیقتلره انسانك فکرینی ارشاد ایتمکدر. بز او غائب خزینه‌لری، معلوم دگل همه حقیقتلری انکار قیلوب، آیت کریمه‌لری تأویل ایدر ایسه‌ك، قران کریمك غایت بویوك مقصدینی، گوزل بر ارشادینی ابطال ایتمش اولورز. تأویل آیت کریمه‌لری علوم و معارفه تطبیق اولمقدن زیاده، قران کریمی بزم جهلمزه تضییق ایتمکدن عبارت اولوب قالور. بوتون اسلامیتك فکرینی طبیعتك، عالم وجودك غایت کیك صحیفه‌لرندن منع قیلوب، شو کون بزم المزده بولنور اوفاق کتابلرك غایت طار صحیفه‌لرینه خبس آرزوسنده بولنمق کبی بر جنایت اولور.

عالم وجود حقنده مؤلف افندینك سوء ظنی، قیصه نظری عفو قیلنه بیلور. لکن قران کریمك لسانی قران کریمك معنالری حقنده مولف افندینك او قدر مساهله‌سی مناسب دگل ایدی. قران کریم لسانی حقنده مولفك اوفاق هم غایت بویوك مساهله‌لری واردر.

عالم وجودك همان مستور قالمش خزینه‌لرینه نسبتله انسانیتك علوم خزینه‌لری غایت فقیر ایسه ده، بزم حافظه‌لرمزه نسبتله البته غایت بایدر. انسانیتك علوم آنبارلرندن بر حبه بزم حافظه‌لرمزده بلکه بولنور. او حبه‌لرك تأثیریله نشئه‌سیله اولسه کرك، بزم قفامزده بر از سرخوشلق حاصل اولور. دماغ‌ده نشئه، قلب‌ده انبساط قوتیله، قران کریمك حرمتی حضورنده پرواسز اولورز.

گوزل اولور ایدی، حریتمز حیرت اولماسه ایدی. گوزل اولور ایدی، حریت حسبیله قران کریمك حرمتی قلبمزدن غائب اولماسه ایدی.

بن ده حریت عاشقی‌یم، بن ده علوم و معارف راغبی‌یم. لکن قران کریم، اسلامیت، نبی اسلام بنم نظرم ده هر محترمدن هر مقدسدن دها زیاده محترمدر، دها زیاده مقدسدر.

بن آیت کریمه‌لرك نظملرینی ده معنالری کبی اعتبار ایدرم، رعایه ایدرم. بن تأویل کبی تطبیق کبی تعدیلردن هر وقت البته صاقنورم.

درست، بایتاق مسئله‌لرده اهل علمك مذهبلرینه رأیلرینه بلکه اجماعلرینه ده بن مخالفت ایتدم. لکن هر مسئله ده اسلامیت تعلیماتنه جمال اولا بیلور جهتی التزام ایدر ایدم. هیچ بر مسئله‌یی دعوی هواسیله یا خود ره‌فورماتورلق هوسیله یازمادم. معصوم سلفك عقول صائبه‌سیله حاضرلنمش سوزلره یالکز ترجمان اولا بیلدم. عقیده الهیه‌لری تصویب، انسانیتك استقبالنه امید کوزیله نظر، اسلامیت ده

رقیبنی انکار کبی یاکی سوزلری سویله‌مش ایسه‌م، او سوزلرڭ همه‌سی ده هر بری ده امتڭ بویوك عقلیله حاضرلنمش تربیه کورمش فکرلرڭ ترجمه‌سی - یا خود ثمره‌سی ایدی.

بز شو کونکی مدنیتڭ کشفیاتنه صنائعنه علومنه معارفنه حیرت کوزیله، البته رغبت کوزیله نظر ایدرز؛ بوندن صوڭ دها زیاده‌سی البته ظاهر اولا طورور، بونی ده بیلورز. لکن، بزه میراث اولمق اوزره، معصوم سلف دن بزه قالمش غایت بای خزینه‌لر واردر، بونی ده آڭلامق صاقلامق لازمدر.

فلسفه کعبه‌لرنده نور اولا بیلور سوفیلرمز وار ایدی؛ علوم حرملرینڭ محرابلرنده امامت قیلا کلمش راهبلرمز وار ایدی! مدنیت دنیاسنده مثلی یوق غایت کوزل شریعت اجتماعیه‌یی آز مدت ده حاضرله‌مش تدوین ایتمش امامارمز مجتهدلرمزده وار ایدی! شو معصوم سلف صالحدن بزه غایت بویوك میراث قالدی، لکن بز او میراثی ضائع ایتدك. حقوقمزڭ اکثرینی تخارج طریقیله اغیاره تسلیم ایتدك.

عاقبت، قاراڭلق کیچه‌لرده مدنیتڭ اڭ اوفاق یولدوزلرینی حیرت کوزیله کوردکده، «هذا ربی!» دیه‌رك سجده ایتدك. قاراڭلق کیچه‌ده اوفاق یولدوزلرڭ ضعیف نوری برکه سنده، قران کریمڭ آیت کریمه‌لرینی، شریعتڭ قانونلرینی، اسلامیتڭ تعلیملرینی ضعیف کوزمزله مطالعه ایتدك. قران کریمڭ قدسیتی اسلامیتڭ عزتی محافظه قیلنه بیلور قدر قوت کوکلمزده یوق ایدی، لکن حیرت شوملغیله دماغمزی قاپلامش ذلت بویوك ایدی، بز آیت کریمه لری ده تأویل ایتدك، شریعت قانونلرینی‌ده تطبیق ایتدك. یعنی: قران کریم بزم فکرمزی طبیعتڭ عالم وجودڭ نهایتی یوق ساحه‌لرینه ارشاد ایدر ایکن، بز، کویا «بوتون علومی احاطه ایتدك» دعواسیله، قران کریمی اوز نظرمزڭ طار دائره‌لرینه حبس ایتمك آرزوسنده یوردك. بزی عزت

عرشلرینه دعوت ایدر اسلامیتی اوزمزله برابر ذلت چوقورلرینه ایندرمك یولنده ایدك.

---

۷۵ صحیفه‌لك «دینی تدبیرلر»ڭ ۷۳ صحیفه‌سنده هیچ بر تدبیر یوق ایدی. گوزل اسمڭ بویوك حرمتی نامنه اولسه کرك، مولف افندی ۷٤ نچی صحیفه‌ده غایت گوزل بر تدبیر کوسترمش.

درست، بوتون اسلامیت دنیاسنه عائد اجتماعی دینی مسئله‌لری حل ایتمك ایچون عمومی بر ندوه بویوك بر مؤتمر دعوت قیلنور ایسه، البته گوزل اولور.

غایت گوزل شو فکر، اڭ اول اولسه کرك، عبدالرحمن الکواکبی جنابلرینڭ قلمیله «جمعیة ام القری» ده غایت گوزل صورتده تصویر قیلنمش ایدی. بوندن اون اون بش سنه مقدم طبع قیلنمش «جمعیة ام القری» او وقت حمید سرایلرینه هیجان ویروب، اسلام متفکرلرینه‌ده حرکت ویرمش ایدی.

۱۹۰٦ سنه ۱٦ - ۲۱ آوغوست کونلرنده ماقاریه‌ده رسمی جمعیتده روحانی اداره‌لرڭ اصلاحاتنه دائر ۱۳ ماده‌دن عبارت بر قرار قبول قیلندی. قرار قبول قیلندقدن صوڭ، جمعیتڭ رئیسی علی مردان بك طوبچیباشف دیدی:

جماعت! دها بر ماده زیاده ایده‌یك. کاغدلرده یازمق ممکن اولماز ایسه، یوره‌کلرمزه یازارز. ماده‌لرڭ ماده‌سیدر، اسلامیتڭ ده اساسیدر: سنی، شیعی، حنفی، شافعی، همه اهل اسلام اسلامیت لواسی تحتنده بر قارندش کبی اجتماع ایده‌یك. محمدیلك شرفیله افتخار ایدوب، مذهب فرقلرینی رفع ایده‌یك.

رئیس افندینڭ سوزی جماعتڭ هر برینه اووقت غایت گوزل تاثیر ایتمش ایدی. کوزلردن یاشلر آقدی، «سنیلك، شیعیلك

یوق! محمدیلك!» آوازلری دقیقه‌لرچه ال سسلریله برابر دوام ایتمش ایدی. رئیسڭ سوزی صوڭنده رشیدڭ خطبه‌سی‌ده غایت مؤثر ایدی، جماعت جانلاندی. رئیسڭ عرضی ۱٤نچی ماده اولمق اوزره ممنونیتله بالاجماع قبول قیلندی.

۱٤نچی ماده: اهل اسلام ب. ر. بوتون روسیه مسلمانلرینه عمومی بر ریاست روحانیه تاسیس قیلنه‌چقدر.

۱۹۰٦ سنه‌ده قازان‌ده مطبعه کریمیه‌ده طبع قیلنمش پروتوقولڭ ۱۳۳، ۱۳٤ صحیفه‌لرنده ندوه قرارینی بن بیان ایتمش ایدم.

روسیا مسلمانلرینه او قرارڭ تأثیری غایت بویوك اولدی. حتی ۱۹۰۸ سنه اخیرنده استاذ محترم غصپرینسکی جنابلری قاهره کبی اسلام مرکزلرینڭ برنده عمومی ندوه‌یه بوتون مسلمانلری دعوت ایتمك اشلرینه‌ده تشبث ایتمش ایدی. بزم بویوك استاذڭ بویوك فکری ثمره‌سز اعتبارسز قالمادی. مصرڭ اڭ بویوك عالملری، اڭ بویوك محررلری، اڭ مشهور آدواقاتلری، اڭ نافذ پاشالری بزم بویوك استاذڭ بویوك فکرینه اشتراك ایتدیلر. حتی مؤتمری دعوت ایتمك آرزوسیله بر «هیئت تاسیس» تشکیل قیلندی. او هیئت ۲۸ ماده‌دن عبارت بر «قانون تأسیس» ترتیب ایتدی. مصرڭ اڭ معتبرلرندن اون بش اعضا او قانونی تصدیق ایدوب امضالرینی وضع ایتدیلر.

هر حال‌ده دینی یا اجتماعی مسئله‌لرده عمومی قرارلری وضع ایتمك ایچون دینی مؤتمرلر عمومی ندوه‌لر دعوت ایتمك تدبیری غایت گوزل غایت مهم تدبیردر. لکن «دینی تدبیرلر»ڭ تدبیری دگلدر. بلکه اون بش یکرمی سنه مقدم سویلنمش تدبیر ایسه‌ده، شو کونه قدر نصیب اولامامشدر.

بن‌ده دینی مؤتمری، اجتماعی ندوه‌یی لازم بیلورم. لکن عقیده کتابی یازمق ایچون دگل. عقیده کتابی مکتب ایچون

لازم ایسه، «خلق نظرینه»ده (۴۹-۶۳) صحیفه‌لرده کوسترلمش اسلوب کبی بر اسلوب اوزرنده غایت گوزل بر عقیده کتابی مقتدر معلمڭ گوزل قلمیله البته هر وقت یازلا بیلور.

عقیده کتابی بوتون اسلامیت دنیاسنه بر عقیده‌یی الزام ایتمك ایچون اولور ایسه، اصل بلیه اشته اورادن چیقمش ایدی.

اسلامیت دنیاسنه الزام قیلنمق آرزوسیله کلام امامری کلام جهله‌سی طرفندن تدوین قیلنمش عقیده‌لرڭ مذهبلرڭ سیاسی اجتماعی زهرلری دینمزی ده بنیه‌مزی ده خراب ایتدی.

بیڭ سنه‌لك او فوق الغایه آجی تجربه ایندی کافی دگلمی؟ ایکی یوز اوچ یوز «دینی مدرسلر»ڭ اجماعیله وضع قیلنه بیله‌جك عقیده‌لرڭ اسلامیت دنیاسنده نه قدر اهمیتی اولا بیلور؟

اویله عقیده‌لر اهل اسلامڭ دردینه درمان اولاماز، بلکه غایت آغر یوك اولور، ضرری ده کلام مذهبلرینڭ ضررلرندن بلکه بیڭ دفعه زیاده اولور.

اسلامیت مبدأ وجودی یعنی موجدی توحید ایدر ایسه ده، مبدأ افکاری هیچ بر وقت توحید ایتمز. افکارڭ اختلافیله برابر قلبڭ برلگی - اسلامیتڭ اڭ بویوك اساسیدر، یالڭز اسلامیت ده بولنه بیلور غایت مقدس حریتدر.

افکارڭ اختلافی، فقه مذهبلرینڭ تعددی انسانیت دنیاسنده ضروری دگل ایسه، لا اقل، هر حال ده طبیعی‌در. بوتون اهل اسلامی طار بر عقیده دائره‌سنه جمع ایتمك حاجت دگلدر؛ بلکه بوتون عقیده‌لری بوتون مذهبلری غایت کیڭ اسلامیت مستویه‌سی اوزرینه جمع ایدوب، همه اهل اسلامی بر قلب ایتمك لازمدر. - شو حقیقت «خلق نظرینه» ده، ۶۰نچی صحیفه ده بیان قیلنمش ایدی.

خصوصا (١٧ ــ ٢٢) سطرلرده ایمانڭ حقیقتی درجه‌سی آچیق کوسترلمش ایدی .

ایمان قلب ده اولور . اسلامیت ده قلب برلگی معتبردر . فکر مختلف اولا بیلور ، مذهب مختلف اولا بیلور . اهل کلام شو مسئله‌ده اسلامیتڭ تمام خلافنه کیدوب ، افکاری توحید داعیه‌سیله ، قلبلری مختلف ایتدیلر . اسلامیت هیئتی « تحسبهم جمیعاً وقلوبهم شتی » اولدی .

عالم اسلامیتی نصرانیت دنیاسنه قیاس ایتمك خطادر . درست ، عبرت طریقیله قیاس ایتمك بلکه جائز اولور . تاریخ نصرانیت ده مسکونی محلیناملریله ایکی نوع صابور ، ایکی نوع مجمع بر قاچ دفعه دعوت قیلندی . مختلف عصرلرده یدی سکز دفعه عقد قیلنمش مسکونی مجمعلرڭ قرارلرینی بوتون خرستیان دنیاسنه الزام ایتمك خیاللری بوش چیقدی . اولگی اختلاف اولگی دشمنلق دها زیاده آرتدی .

درست ، دینی مؤتمرلر ، عمومی ندوه‌لر ، دعوت قیلنه بیلور ایسه ، بزه ده بلکه فائده‌سی اولا بیلور . لکن بوتون اسلامیت عالمنه بر عقیده الزام قصدیله دگل ، بلکه اجتماعی ، سیاسی ، عملی حاللرمزی اصلاح قصدیله اولور ایسه ، احتمال گوزل اولور .

اساس اسلامیت ده عمومی ندودلر ، دینی مؤتمرلر ، هر سنه ام القری جمعیتلرنده تکرار قیلنور . مقدس کعبه جوارنده هر سنه تکرار قیلنه کلور « جمعیة ام القری » لردن بز استفاده ایده‌مز ایسه‌ك ، مدنیت مرکزلرینڭ برنده دینی مؤتمرلر دعوت ایتمك بزه هر حالده آغر اولور .

« الموافقات » مقدمه‌سنده یازمش ایدم ، بو راده ، اوفاق بر مناسبتله ینه عرض ایده‌یم : اسلامیت ده اجماع معتبردر ، لکن نظری مسئله‌لرده دلیل اولمق صفتیله دگل ، بلکه عملی مسئله‌لرده موجب تنفیذ اولمق قوتیله‌در . اجماع ـ نظری مسئله‌لرده هیچ بر وقت حقیقت برهانی اولاماز .

اجماع قضا کبیدر. قضا ـ حکمڭ حقیتنه دلیل اولاماز ایسه‌ده حکمڭ نفوذینی ایجاب ایدر. قضا هر وقت جزئی اولور، اوزینڭ حادثه‌سنه محصور قالور. اما اجماع، مصلحته تابع اولمق جهتیله، قانون کبی مقید بر عمومیت کسب ایدر. لکن زمانڭ مکانڭ اختلافنه کوره هیچ بر وقت ابدیت کسب ایده‌مز.

بوڭا کوره، عقیده مسئله‌لرنده اجماع قوتنه، اجماعڭ قرارینه التجا ایتمك ـ اجماعڭ روحنه وضعنه مخالفدر. اجماع ـ حقیقت دلیلی اولمق اوزره وضع قیلنمامش، بلکه تنفیذ قوتی اولمق اوزره وضع قیلنمشدر.

غایت مهم شو نکته فقیهلرڭ اهل کلامڭ کوزلرندن غائب اولمامش اولسه ایدی، یارار ایدی. اجماعڭ کوزل فائده‌لرندن اهل اسلام محروم قالماز ایدی، اولکی اجماعلرڭ قراریله اهل اسلامڭ اللری آیاقلری باغلانماز ایدی، اجماع حجه‌لگنده او قدر بویوك اختلاف اصولیونڭ فکرینی او قدر یورماز ایدی، علوم فقهیه‌مزڭ ترقیاتنه‌ده او قدر بویوك سکته کلمز ایدی.

عقیده خسته‌لگنه دوا اولمق ایچون، عقیده‌لری صافلامق ایچون، ۷۵نچی صحیفه‌ده مولف قامیله کوسترلمش ۲نچی تدبیر ـ قران کریمی ترجمه ایتمکدر.

شبهه یوق، قران کریمی ترجمه ایتمك لازمدر. لکن ترجمه عقیده خسته‌لگنه دوا اولا بیلورمی؟

اختلاف بلیه‌سی، عقیده خسته‌لگی، تاریخ شهادت ایدر، هیچ بر وقت لسان بیلمه‌مکدن ناشی دگل ایدی. اڭ بویوك کلام اماملری لسان عربڭ اڭ بویوك ادیبلری ایدی. سنیلرڭ شیعیلرڭ معتزله‌لرڭ حنفیلرڭ مالکیلرڭ شافعیلرڭ حنبلیلرڭ عمومیتله هر مذهبڭ اڭ بویوك اماملری لسان عربی حقیله بیلور ادیب بلیغ ایدی.

اختلافك الك ابتداسی صحابه عصرنده ایدی، اختلافك الك بویوگی، الك زیاده انتشاری ادبیات الك زیاده ترقی ایتمش بر عصرده ایدی. قران کریم لسانی او قدر بویوك اختلافلره میدان قیلنه بیلمش ایسه، بزم ترجمه‌لرك لسانی دها زیاده اختلافلره البته میدان اولور. اگرده اختلاف بلیه‌سی عقیده خسته‌لگی خصوصلرنده لسانك اهمیتی او قدر بویوك اولور ایسه، او وقت ترجمه جائز اولمامق لازم اولور.

بنم نظرمده ترجمه‌لرك اهمیتی اختلافلری قطع ایتمك جهتیله دگلدر. بلکه قران کریمك معنالرینی آڭلاتمق جهتیله‌در. عربی کلمه‌لری عربی جمله‌لری آڭلامقده اختلاف بولنور ایسه، تورکی کلمه‌لری تورکی جمله‌لری آڭلامقده ده اختلاف البته بولنه بیلور. عقللرده نظرلرده تفاوت وار ایکن، فهمده اختلافی رفع ایتمك ممکن ده دگلدر، هر وقت مطلوب ده دگلدر. لسان نه قدر آسان نه قدر گوزل اولور ایسه ده، فهم ده اختلاف یوللری همان قاپانماز، اختلاف سببلری آرادن همان قالقماز، انسانك طبیعتنه عقلنه گوره، اختلاف طبیعیدر، عادیدر.

درست، اختلاف بولنمامق اکثریتله مطلوب اولور. اگر اویله خصوصلرده ده اختلاف واقع اولور ایسه، افکارك اختلافی قلوبك افتراقنه سبب قیلنمادقچه، اختلافك هیچ بر ضرری یوقدر.

مذهبلرك گناهی اختلاف ده دگل، بلکه برینك دیگرینه عداوتلرنده در. افکارك اختلافنه قلوبك افتراقی لازم دگلدر، لکن لازم قیلنمشدر، اشته بوتون بلیه شورادن طوغمشدر.

«اسلام دنیاسی ایمان، اعتقاد خسته‌لگیله خسته در» کبی غایت قابا غایت آغر سوزلری مریضك اوزینه شدت لسانیله سویله‌مش طبیب، رچته یازار ایکن، نافذ نظر عالیلرینی شو جهتده بلکه توجیه ایدر.

توركلرده بر مثل واردر: «سویله‌یندن طكلایان عارف كرك!» ـ درست، شویله‌در. لكن قران كریم ترجمه‌سی خصوصنده «طكلایاندن سویله‌ین عارف كرك» اولمق لازمدر.

اگرده مترجم اسرالری رؤیالره حمل ایدر ایسه، «الائمه من قریش» كبی سوزلری قران كریمك اون اون بش آیت كریمه‌سیله ابطال ایدر ایسه، ملائكه كبی سوزلری طبیعی قوت كبی معناله اشاره قیلور ایسه، اڭ بویوك اعتنایی یالكز تطبیق جهتلرینه حصر ایدر ایسه، عاقبت، ریح سوزی اصلده ییل معناسنده‌در، دیه بیلور ایسه، اویله ترجمه‌لر عقیده خسته‌لكنه دوا اولاماز، اختلاف بلیه‌لرینی‌ده رفع ایده‌مز؛ بلكه دها زیاده خسته‌لكی ایجاب ایده بیلور، اختلاف بلیه‌لرینی‌ده قاتلاشدره بیلور.

درست، ترجمه بزه البته حاجتدر، ضروردر، دیه‌لم، فرضدر. لكن غایت طوغری آڭلامق، هم‌ده غایت گوزل اڭ آسان آڭلاتمق شرطیله.

قران كریم ترجمه‌سی خصوصنده اسلام قلمنه نسبتله ینه غایت مهم بر قاچ وظیفه واردر. بری: لسانك عرفك دلالتنه، آیت كریمه‌لرك معنالرینه هر شیدن زیاده احترام ایتمك، خارجی بر حاكمك هواسنه قران كریمك آیت كریمه‌لرینی هیچ بر صورتله هیچ بر وقت تابع ایتمه‌مك. ـ قران كریمك حرمتی بونی اقتضا ایدر.

الوهیتك احاطه‌سیله بزم غایت طار عقلمزك احاطه‌سی آراسنده بولنور غایت فاحش تفاوت بزم انصافمزه بونی ایجاب ایدر.

آیت كریمه‌لرك معنالرینی «علوم اصوللری» نه، یاخود، دماغمزده طامورلاشوب قالمش وهملره تطبیق ایدر ایسه‌ك، صوڭره اوهام زهریله زهرلنمش معجونلری «ان الهدی هدی الله» قابسوللری ایچنده «ایمانلری، اعتقادلری خسته» اسلام دنیاسنه

یوتدرور ایسه‌ك ، یاخود لا اقل ، یوتدرمق آرزوسنده بولنور ایسه‌ك ، او وقت خسته اوزمز اولورز ، اوزمزی دوالامق حاجت اولور .

« دینی تدبیرلر » ه انتقاد یازدم . بوتون انتقادم « بویوك موضوعلرده اوفاق فکرلر » سوزنده تمام اولمش ایدی . صوڭره او موضوعلرڭ شو زمانده اهمیتلرینه کوره ، تفصیل ایتدم .

کتابڭ اڭ مهم قسمی انتحالدر . دیگرلرڭ ماللرینی خالص اوز ملکی کبی بازارلرده صاتمق بزه ، دیه‌لم ، عیب دگلدر . لکن قران کریمڭ آیت کریمه‌لری حقنده او قدر مساهله ایتمك ؛ اسلام دنیاسنه ، اهل اسلامڭ ایماننه او قدر احترامسزلق کوسترمك ترجمه قلمنه قران هدایتنه ، بکا قالسه ، مناسب دگل ایدی .

طبیعیات ایله ده سمعیات ایله ده محاربه‌یی التزام ایتمش کلام عصرلرنده اسرالری تأویل ایتمك بلکه « علم » اولمشدر ، بلکه مهارت اولمشدر . لکن ، شو یکرمنچی عصرده ، یعنی هواده قوشدن تیز اوچمق کبی ، بورادن آمریقا شهرلرینه تلسز تله‌غراف برکه‌سیله بر ثانیه ایچنده اوزون مکتوب یازمق کبی ، بزم کوزمزه کورنمز غریب شعاعلرڭ قوتیله اوزون مسافه‌لره غایت دهشتلی تأثیرلر اجرا ایتمك کبی « معجزه‌لر » عصرنده ، اسرالری رویالره حمل ایتمك ، عرش بلقیسلردن ده غفلت ایتمك - حریت اولماز ، حیرت اولور ؛ علم اولماز ، طوغری جهالت اولور ؛ « اصلاحات دینیه » اولماز ، تخریبات وهمیه اولور ؛ تطبیق اولماز ، بلکه علومی ده طبیعتی ده انکار اولور ؛ « ایمان اعتقاد خسته‌لگنه » دوا اولماز ، بلکه اولتوروچی زهر اولور ؛ آیت کریمه‌لرڭ گوزل ارشادلرندن اهل اسلامڭ فکرینی اغفال اولوب ، طار هم پیس خیال قاراڭغلقلرنده اهل اسلامڭ فکرلرینی بوغمق ، روحلرینی اولتورمك کبی جنایت اولور .

بنم نظرمده اهل اسلامڭ ایمانی ، اعتقادی صاغدر . ایمانمزده

خسته‌لك وار ایسه، «اسرالری رویالره حمل ایدر» تاویلات شوملغیله بزه کلامیوندن یوقمش، سرایت ایتمش خسته‌لك اولور، گناه اهل اسلامك اعتقادنده دگل، بلکه اوزلرینڭ معناسز تأویللریله اهل اسلامك اعتقادینی استخفاف ایدر تأویلچیلرده، عقیده‌چیلرده‌در.

بن ایمان مسئله‌لرنده کلام مذهبلرینه مخالفت ایدرم، شدتله هجوم ایدرم؛ لکن هیچ بر انسانڭ ایماننه اعتقادینه طعن ایده‌مم: «اهل اسلامك ایمانی خسته‌در اعتقادی خسته‌در» کبی عباره‌لری یازمقدن اوتانورم، اویالورم.

اهل اسلامك اعتقادیله قران کریمك آیت کریمه‌لریله اهل کلامك تاویلچیلرك اویونلرندن ایندی بیزدك، تمام طویدق!

براقڭز بزه مقدس ایمانمزی، براقڭز بزه قران کریمك آیت کریمه‌لرینی!

سزك تأویلاتڭز هجومنه هدف اولا کلمش او بویوك آیت کریمه‌لری طبیعت حرملرنده تفکر محرابلرنده الوهیت قبله‌لرینه استقبال قیلوب، بز هم بزم بالالرمز تلاوت ایدرز. طبیعت خزینه‌لرندن «معجزه‌لر» چیقارر «ئه‌دیسونلر» ه اجتهاد نمازلرنده اقتدا ایدرز.

عالم وجود کبی حرم الهی‌ده عظمت الهیه‌یی انکار کبی تاویللره اذن آلامش ایسه‌کده، طوغری سوز، صواب سوز حقنده اذن رحمان صادر اولمشدر:

«یوم یقوم الروح والملائکة صفاً لا یتکلمون الا من اذن له الرحمان وقال صواباً.»

پتربورغده، ۱۹۱٤ سنه فوزال ۱ ده

موسی جارالله.

محترم بر مؤلفڭ مهم بر اثرینه انتقاد مقاله‌لری اولمق اوزره باشلانوب، عاقبت کتاب شکلیله نشری قرار قیلنمش شو کتاب بر قاچ آی مقدم شو صحیفه ده تمام اولمش ایسه ده، ال طارلغی حسبیله، طبعی شو کونه قدر تأخیر قیلندی.

اوچ دورت سنه مقدم روسیا ده بزم مطبوعات صحیفه‌لرنده الڭ بویوك بر مسئله حقنده معتبر قلملرڭ فکرلری یازلمش ایدی. بن او فکرلرڭ هیچ برینه قانع دگل ایدم. ایتالیا هجومی، بالقان محاربه‌لری ساعتلرنده اویله فکرلری نشر ایتمك اسلام مطبوعاتنه، بنم نظرم ده، هیچ بر صورتله جائز دگل ایدی. بوڭا کوره، او فکرلرڭ هیچ برندن بن راضی دگل ایدم. لکن زمان مکان مساعد اولمامق جهتیله، جریده صحیفه لرنده اوز نظرمی درج ایتدرمکدن او وقت عاجز قالدم. آغز قاپانمق، بوغاز بوغولمق الڭ آغر حالدر. کوڭلم قرارینی بولامادی. عاقبت، قلبم ده رسوخ بولمش نظرمی سویله‌مك آرزوسیله، «خلق نظرینه» اسملی کتابمی نشر ایتدم. اون فصل ده اون مسئله‌یی بیان ایتدم، اصل مقصدم «ایمان» مسئله‌سی ایدی. جریده صحیفه لرنده علی حده یالڭز اوزلرینی درج ممکن اولمامش ملاحظه لرمی (٥٢ ـ ٥٤) صحیفه لرده آچیق لسانله یازدم. طوقز مسئله بر که‌سنده، طوقسان صحیفه‌کوله‌گه‌سنده، او ملاحظه‌لرمی اسلامیت دنیاسنه حریتله سویله‌دم. عالم مدنیتی اورکتمه‌مك، سیاست حکومتلرینڭ غضبلرینه قالمامق کبی بهانه‌لر او وقت بنم خیالم ده یوق ایدی.

«خلق نظرینه» انتشارندن برسنه صوڭ، جنوب تورکلرندن معتبر بر ادیبڭ قلمیله او بویوك موضوع ده یازلمش گوزل بر کتابی پتربورغ باغچه‌لرینڭ برنده استراحت ساعتلرنده بویوك رغبتله مطالعه ایتدم. بایتاق نقطه‌لرده محترم ادیبڭ فکرینه اشتراك ایتمه‌مش ایسه‌م‌ده، او کتاب، هیئت کلیه‌سی اعتباریله، البته گوزل ایدی. درست او قدر بویوك مسئله‌یی استانبول کبی مرکز خلافت ده اویله مهم بر ساعت ده، مقتدر قلم واسع فکر دها گوزل یازه بیلور ایدی. لکن او کتابدن او قدره ده بن او وقت قناعت ایتدم.

کتاب، شبهه یوق، گوزل ایدی. فقط، انتقادی تحملدن عاجز نقطه‌لری ده وار ایدی. قصور هر بر انسان حقنده البته عفو قیلنه بیلور. کتابڭ اویله سطرلرینه ده مسامحه کوزیله باقوب، رغبتله مطالعه ایتدم. بوڭا ماعدا، او کتاب ده قران کریمڭ نصوصنه مخالف فکرلر، شارع حکیمڭ شرفنه طوقنور سوزلر وار ایدی. اوقور ایکن قورشون قلمله اشاره‌لر قویمش ایدم.

مثلا «اتحاد اسلام»ڭ ٣٨ نچی صحیفه‌سنده: «حضرت محمد یهود نصاری شریعتلرینی اله آلدی، اصلاح ایتدی. شو اصلاح قیلنمش سماوی دیانتڭ اسمی اسلامیتدر.» کبی بر جمله واردر.

حریت داعیه‌سیله، تدقیقات تاریخیه دعواسیله، دیه‌لم، شو سوز طوغریدر. لکن هر حال ده قران کریمڭ متعدد آیت کریمه‌لرینه قطعیا مناقضدر؛ بوتون تاریخ نبوی شهادتنه ده مخالفدر. محترم مؤلفڭ شیوه‌سیله تعبیر ایده‌یم، «شو کونه قدر دنیایه کلن پسیقولوغلرڭ اڭ بویوگی حضرت محمد» یالان سویله‌مه‌مش ایسه، او سوز طوغری اولاماز. او سوزڭ معناسی بلکه باشقه‌در؛ محترم ادیبڭ سوزلرینی حقیله آڭلامق شرفلرندن بلکه محروم قالمشم. لکن عصر نبوی حادثه‌لرینی توجیه ایدر ایکن، بیان ایدر ایکن، قران کریم کبی اساس اسلامیتی هدم ایتمک، شارع حکیمڭ اڭ جدی دعوالرینی ده رد ایتمک معقول دگلدر، کتابڭ موضوعنه ده مقصدینه ده تناقض اولور.

درست، عربستان کبی بر بدویت دنیاسنده، محمدالامین کبی امی بر بشر طرفندن اسلامیت کبی بر بویوک دین، غایت گوزل بر شریعت وضع قیلنمق البته غایت بویوک غایت آغر بر معمادر. شو تاریخی معمایی حریتله حل ایتمک البته لازمدر. حل ایدر ایکن، غرب مؤرخلرینڭ غرب اجتماعیلرینڭ نظرلرینه فرضیه‌لرینه هرخصوص‌ده تقلید ایتمک حریت اولماسه کرک. معصوم سلفڭ نظرلرینی او قدر جسارتله جرح ایتدکدن صوڭ، غرب فیلسوفلرینڭ سوزلرینه هر خصوص ده تقلید ایتمک ـ حریت دگلدر، بلکه غایت بویوک ذلتدر. تورک ادیبلرنده بویله ذلت غایت بویوکدر.

«اتحاد اسلام»ڭ ٣٩ نچی صحیفه سنده: «حضرت محمد یدنچی عصرڭ لوته‌ری ایدی» معناسنده بر جمله واردر.

مارتن لوتەر، شبـهه یوق، غایت بویوك آدم ایدی. بزم کبی اوفاق آدملره نسبتله لوتەرلك بلـکه غایت بویوك شرف اولا بیلور. لـکن «محمد یدنـجی عصرڭ لوتـەری ایدی» دیمك شارع حـکیمڭ قدرینه شرفنه نسبتله غایت مناسبتسز سوزدر. هر فضیلتی تـقلیدده آرامق کـبی بویوك ذلتدر.

حریتی دعوی ایدرز، مخالفلرمزی هر وقت تعصب کبی سمەلرله توسیم ایدرز. لـکن حریتدن بوتون حظمز معصوم سلفڭ الڭ قیمتلی بوتون آثارینی هدم ایدوب، مدنیت دنیاسنڭ بوتون اوفاق حرکتلرینه حرفیا تـقلیددن عبارتدر. «محمد یدنچی عصرڭ لوتەری!» ایمش. «اسلامیتذاتا پروتستانلق!» ایمش. سویلەڭز: بویلەسوزحریتمی؟ ذلتمی؟

تورك ادیبلرینڭ بویله سوزلری، بنم نظرمده، غایت بویوك ذلتدر. «ایل» جریدەسنڭ ستونلرنده «شریعت اسلامیەیه بنم نظرم» مقالەلرنده شو اعتراضمی تمام صراحتله یازمش ایدم. مقصدم حریت دعوی ایدر ادیبلری حریته دعوت ایتمك ایدی. بوتون فضیلتی تـقلیدده آرامق کبی بویوك ذلت وار ایکن، انسان ده هیچ بر وقت حریت بولنماز.

بنم شو اعتراضم محترم ادیبڭ سمع اعتبارینه ایرشمش اولسه کرك. محترم ادیب افندی «پك طارغین» اولوب «حریت فکریه» مجموعەسنده مقابله یولیله شدتلی بر مقاله یازمش اولسه کرك. مقالەیی او وقت مطالعه ایتمك شرفندن بن محروم قالدم.

شو ١٩١٤ سنەسی مای ١٥ ده استانبولدن برید واسطەسیله بر قول کتاب کلدی. آراده محترم ادیبڭ «خاتم الانبیا» نام کتابی ده وار ایدی. قابینەم ده اشتغالم ساعتلرنده اویله کتابلری مطالعه ایدەمم. علی التصادف، شو سنه مای ٢٢ ده دعوتلی اولارق فینلەندیەده تامرفورص شهرینه، ایـکی سنه دوام ایتمش مکـتب محله جمعیتـنه سفر ایتدم. گوزل فرصت اولدی، یاڭی کلمش کتابلری نشاطله مطالعه ایتدم.

اسمڭ موضوعڭ فوق الغایه بویوکلـگنه کوره، «خاتم الانبیا»یی دقـتله هم ده استفاده آرزوسیله اوقودم. سوز یوق، دیەلم، کتاب گوزلدر. لـکن اولـگی اعتراضمی دها زیاده جسارتله شو کـتابڭ مندرجاتنه ده البته توجیه ایدرم. بوتون انتقادمی «بویوك موضوع ده اوفاق فکرلر» سوزیله افاده ایده بیلورم.

غرب اربابنه عبادت درجه‌سنده احترام ایدر مولف افندی شرق (۱۰۹
مشاهیرینك شرفلرینه طعن خصوصلرنده هر وقت حدودسز تهور
لسانی قوللانمشدر. مثلا: بوناپارت ناپوله‌ئونك مسلمانلغی حقنده
مجهول بر نفرك روایتنه قیمت ویرمش ادیب افندی شارع حکیمك
سیره‌سی احوال نبویه‌سی حقنده بخاری کبی اك منتقد اك‌معتبر بویوك
بر امامك روایتنه قیمت ویرمه‌مش. ۲) انکلیز موئیر، آلامان شپه‌رن‌گه‌ر،
یهود وایل کبی مورخلرك تدقیقات تاریخیه لرینی یالکز حسن ظن
قوتیله نقد خالص کبی حقیقت مطلقه کبی قبول ایتمش مولف افندی
بوتون اهل اسلامك تاریخی خدمتلرینی یالکز سوء ظن بلیه‌سیله
شدتله تزییف ایتمش. ۳) اسلامیتی، شریعتی آکلامق خصوصلرنده
وولته‌ر، قارلایل، ره‌نان کبی داهیلری، حتی دوزی کبی مسرف
مجازف حریفلری کوکلره قدر رفع ایتمش مولف افندی اسلامیتك
اك بویوك رکنلرینی حتی ابو حنیفه کبی امامی ده جهل و استبدادله تعییر
ایدوب، «ذات احمدی‌یه لائق بر امت اولمادقلرینی» ده اثبات ایتمش.
۴) غرب سیمالرینی دهاتدن صایمش مولف افندی بزم ابن عربیلری
جلال رومیلری درویش ایتمش. ۵) اسلامیتك بوتون عالملرینی، حتی
اك بویوك ادب امامارینی ده سوز بیلمز، شعر آکلاماز جهالت کروهی
صورتیله تصویر ایتمش. ۶) ره‌نان کبی داهیلرك قدرینی کوکلره چیقارمش
ادیب افندی، بوددا کبی بویوك پیغمبر، ابن مریم کبی اك محترم
غایت بویوك رسول اوزرینه شدتلی لسانیله هجوم ایتمش، شتم
قلمیله صالمش.

درست، محترم مولف افندی ابن مریم اوزرینه هجوم یوللرینی
حاضرله‌مك داعیه‌سیله، ۲۸۳ صحیفه ده توطئه یازمش؛ ابن مریمله
نصرانیت معبودی آراسنده هیچ بر مناسبت یوقدر دیمش. لکن
اعتذاری جنایتدن دها زیاده شنیعدر.

بویله مسئله‌لرده نزاعی فصل ایتمك ایچون، قران کریمی حکم
قیلمق جائز اولسه کرك. قران کریمك شهادتنه کوره، نصرانیت
معبودی ایسوس خریستوس قران کریم ده محترم اسمی تبجیل قیلنمش
ابن مریمك اوزیدر. یهودلرك تهمتلرینه، سوء قصدلرینه، تحقیرلرینه
رغما، بوتون یر یوزنده کنیسه‌لرك آلتارلرنده، خانه‌لرك زاویه‌لرنده،

۱۱۰) هر یرده نصرانیت معبودی اولمق درجه‌لرینه قدر ابن مریمڭ قدرینی الله رب العالمین حضرتلری رفع ایتمش.

«بل رفعه الله الیه. وکان الله عزیزا حکیما.» (النساء ـ ۱۵۸)

«واذ قال الله یا عیسی ابن مریم أأنت قلت للناس اتخذونی وامی الهین من دون الله.» (المائده ـ ۱۱۶)

توطئه تقدیم ایتدکدن صوڭ، مولف افندی غایت بویوك تهورله ابن مریم حقنده اون آلتی صحیفه سفسطه شتمیات یازمق زحمتنه ده تنزل ایتمش. ره‌نان کبی مقتدر داهی شاعر بویوك بر مصورڭ قلمنه موضوع اولمقدن باشقه اومسکینڭ بر بختیارلغی بر فضیلتی یوق ایمش.

تدقیقات تاریخیه دعوا سیله، حریت فکریه ماسکه سیله متهورانه میدانه چیقمش صوڭ درجه ذلیلانه تقلید نمونه‌لرینی ارقام صره سیله بوراده نقل ایتدم. بویله نمونه‌لر حریت دگلدر؛ بلکه صوڭ درجه‌ده دون ذلتدر. ره‌نان کبی ادیبلری عزت عرشلرینڭ او طرفلرینه قدر رفع ایتدکدن صوڭ؛ بوددا، ابن مریم کبی بویوك رسوللری محترم سیمالری ذلت درکه‌لرینڭ دون طرفلرینه ایندرمك تدقیقات تاریخیه اولماسه کرك، حریت فکریه اولماسه کرك. بوتون اهل اسلامڭ خدمت تاریخیه‌لرینی صفر کبی اعتبار ایدوب قیمت علمیه دن تماميله محروم ایتدکدن صوڭ، صاحب قران محمد الامینڭ خسته‌لگی حقنده فلان و فلان دوقتورلرڭ «تتبعات فنیه» لرینه شهادتلرینه قیمت ویرمك قوتلی تهور موتوریله حرکته کلمش تقلید اولسه کرك.

حضرت محمد عصبی المزاج ایمش؛ بوڭا کوره، نسایه افراط درجه ده مائل ایمش؛ شو مرض شهوانی‌یه کوره، عربڭ دنیاسی ده آخرتی ده خاتونلرله حوریه لرله طولمش ایمش. (نه قدر گوزل تدقیقات!)

عنعنه مجلوبی، تواتر مفتوتی بر مسلمان حضرت محمددن بحث ایدر ایسه، بوتون قابلیت منطقیه‌سی زائل اولوردایمش. اما فلان وفلان کبی بر غربی بحث ایدر ایسه، جف القلم حقیقتلردن خبر ویرور، فوق العاده داهیلك اظهار ایدر ایمش. فخر عالمدن بحث ایدر ایکن قابلیت منطقیه‌سی زائل اولمامش ادیب افندیلرڭ تدقیقات فنیه‌سنه کوره، آثار نبویه‌ده عصبیلگی کورمك اسهل امور دن ایمش؛ حتی حضرت محمدڭ هر جمله‌سنده روح عصبی وار ایمش؛ حلیمه سعدیه النده ایکن، حضرت محمدده عصبیلك ظاهر ایدی، محترم والده‌لری‌ده، روایتلره کوره، غایت عصبی ایدی؛ اغلب احتمال عصبیلك حضرت محمدده ارثی ایمش.

خسته‌لك حقنده يوق روايتلرى‌ده وضع ايدر ، ضعيف روايتلرى‌ده (١١١
قبول ايدر مؤلف افندى اسلاميتڭ اڭ بويوك اساسلرى حقنده اڭ قطعى
حقيقتلرى‌ده اهمال ايتمشدر: خليفه عثمان عهدنده قران كريمى ترتيب
شوملغيله اسلاميت قاصر هم محدود فورموللره تضييق قيلنمش ايمش ؛
ابوبكرڭ سطحى تدوينى لزومسز برزحمت اولوب ، عثمانڭ قران كريمى
مصاحف‌ده تدوينى ايسه ، غايت بويوك خطا ايمش . قارلايل كبى ، دوزى
كبى داهيلر حاضرگى ترتيبيله قران كريمى آڭلامادقدن صوڭ ، قران كريم ده
انتظام ، حلاوت هيچ بر صورتله بولنماز ايمش .

محترم مؤلف افندى تاريخ اسلاميتڭ اڭ مهم قسمنده كتاب يازمق
جسارتلرينه اقدام ايتمش ايسه‌ده ، حاضرلنمك زحمتلريله نازپرور روحلرينى
بويوك دماغلرينى يورمامش اولسه كرك . جاهليتڭ تاريخنه ايامنه ، عربڭ
احوال اجتماعيه‌سنه ادبياتنه ، شارع حكيمڭ حديثلرينه سنتلرينه ، قران كريمڭ
آيت كريمه‌لرينه ، اسلاميتڭ علومنه هيچ بر وقت اهتمام كوزيله نظر ايتمه‌مش
اولسه كرك . يوقسه ، فيل واقعه‌سنده‌گى « ابابيل » ى مجاهدينڭ قوه ايمانيه‌سيله
تاويل ايتمش اولماز ايدى . مذهب نخستين نبوى او زمان مقبول اولمش
بت برستلكدن باشقه بر شى دگل ايدى ديمش اولماز ايدى .

محترم مولفڭ تهورى احيانا حدودينى ده آشار: اسلام بوتون دينلرى
ناسخ اولمق حسبيله ، حريت دينيه‌يى بيلمز ايمش . « لا اكراه فى الدين »
معناسى: دين سهولت اساسنه مبنيدر ديمك ايمش . شو حقائق شريفه‌يى
اورته‌نلرڭ هر برينه مولف افندى لعنت اوقور ايمش .

بوراده تهور مولفڭ غفلتنه مبسوطا ، ادبنه معكوسا متناسب چيقمشدر .
يوقسه ، « لا اكراه فى الدين » - « وما جعل عليكم فى الدين من حرج »
آيت كريمه‌لرينڭ معنالرندن او قدر فاحش غفلت ايتمش ايكن ، بوتون
امت اسلاميه‌يه لعنت اوقومق نره‌دن چيقار ايدى ؟

شو ساعت شو قدرله اكتفا ايده بيلورم . مقصد محترم مؤلفڭ حريتنه
مجدلگنه اعتراض دگلدر ، بلكه حقيقى حريته ، افكارڭ استقلالنه دعوتدر .
محترم مؤلف افنديله برابر ، بن ده غربڭ اربابنه احترام ايدرم ، لكن
شرق مشاهيرينه ده احترامم غايت بويوكدر . قران كريمڭ گوزل ادبيله
متأدب اولوب ، بوددا كبى ، ابن مريم كبى نبيلره دها زياده احترام ايدرم .
هر برى انسانيتڭ زينتى ايدى . عالم وجودڭ ازليت صحيفه‌لرنده يازلمش
بوتون حادثه‌لرينى ابديت صحيفه‌لرنده استقبال پرده‌لرى آرقاسنده مستور
بوتون حقيقتلرى بويوك دماغلرى قوتيله احاطه ايدرلر ايدى . شو علويتله
برابر هر برى انسان اوغلى انسان ايدى .

(۱۱۲ شارع کبیر نبی محترم علیه الصلاة والسلام حضرتلرینیده سیدالانبیا اولمق اوزره احترام ایدرز. مولف افندی کتابڭ ۳۱۷ نچی صحیفه‌سنده «اگر صنملره عبادت ایتمك شارع طرفندن نهی قیلنمش اولماسه ایدی، محرابمزه هیکل محمدی وضع ایدر؛ خاکپای شوکتنه عبودیتمزی رفع ایدر ایدك!» دیمش ایسه‌ده، ایمان قوتیله سویلنمش سوز اولمایوب، بلکه نصرانیت دنیاسنه تقلید محبتیله سویلنمش شاعرانه بر هوا اولسه‌کرك. اسلامیت بزی بشره عبادت نقیصه‌لرندن قبله‌مزده بشر سیماسی کورمکدن چوقدن آزاد ایتدی، بوندن صوڭ‌ده البته حمایه ایدر.

ذلتدن حریته دعوت یولیله‌علی‌الاستطرادیازلمش انتقادمه محترم مولف افندی «پك زیاده طارغین» اولوب، کتابڭ خاتمه‌سنده متکبرانه جواب یازمش. اگرده بنم انتقادمده «ذلت» کبی کلمه‌لر اولماسه ایدی، مولف افندی «جدی بر مباحثه‌یه تنزل ایدر ایدم» دیمش. بن کلمه‌لرڭ معنالرینی موضعلرینی گوزل بیلورم. عادی بر ادیبڭ بعض زلتلری حقنده «ذلت» کبی کلمه‌لری استعمال ایدر ایسه‌مده، مؤلفڭ «مزاج وضیع احمدی مغدوردر» کبی جمله‌لرینی عادی برآدم حقنده استعمالدن‌ده البته صاقنورم. ابن مریم کبی محترم نبی حقنده اون آلتی صحیفه «تتبعات فنیه» یازار ایسه‌م، زلتلرمی ذلت دیه‌جك ناصحاڭ ادبنه رحمت اوقورم، تشکر ایدرم.

اولکی مقاله‌مده لسانم بلکه شدتلی حدتلی اولمشدر. لکن محترم ادیبڭ شخصنه دگل، بلکه بر قاچ سوزینه؛ حریتنه مجددلگنه دگل، بلکه تقلیدینه توجیه قیلنمش ایدی. شو جوابمده شویله‌در. نبیلرڭ سیره‌لرینی یازار ایکن، نصرانیت باحثلرینه تقلید قیلوب، خسته‌لکدن جنوندن بحث ایتمك؛ بوتون معلوماتدن غافل ایکن، هیچ بر دوقتوره معلوم اولاماز تشکلات عصبیه‌لرندن ماده سنجابیه‌لرندن لاف اورمق می حریتدر؟ اویله لافلر هیچ بر وقت تتبعات فنیه، پسیقولوژیه اولورمی؟

انسانڭ حرمتی ذاتیدر. میزان الحرمه درجه‌لری سزڭ بزم نظرمزڭ حرارتنه برودتنه تابع دگلدر. بنم فکرمه بنم لافلرمه اعتراض برودتیله هیچ بر انسانڭ میزان الحرمه درجه‌سی اینمز. فیلسوف ابوالعلا اصطلاحیله، «ادیب» ایسه‌ك، بزه بلاغدن زیاده سماع لازمدر.

پترسبورغ. ۱۹۱٤ سنه ایون ۱ده. موسی جارالله.

Инв. № 10593

21855

1914 г.

بهاسی ٦٠ تین

مؤلفڭ آدرەسی پتربورغ
Басковъ пер. д. № 32. кв. 19.

РНБ ОНЛ
Н-Азерб.
4-299